

LASTENSUOJELUN EDUNVALVONTA  
Lapsen osallisuuden ja kuulluksi tulemisen vahvistamisen  
välineenä lastensuojelussa

ANNE UPPMAN  
Tampereen yliopisto  
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö  
Sosiaalityön pro gradu – tutkielma  
Lokakuu 2016

Tampereen yliopisto  
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

ANNE UPPMAN: LASTENSUOJELUN EDUNVALVONTA Lapsen kuulemisen ja osallisuuden vahvistamisen välineenä lastensuojelussa

Pro gradu -tutkielma,

Sosiaalityö, 66 sivua

Ohjaaja: Leena Autonen-Vaaraniemi

Lokakuu 2016

---

Pro gradu – tutkimukseni käsittelee lastensuojelun edunvalvontaa. Lastensuojelun edunvalvonta tarkoittaa lapseen henkilönä kohdistuvaa edunvalvontaa lastensuojeluasioissa. Tutkimusaineistona käytän asiakirja-aineistoja, joissa lapselle on määrätty edunvalvoja lastensuojelulain (417/2007) 22 §:n perusteella. Edunvalvojan tehtävänä on huoltajan sijasta käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasioissa.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus, jonka tavoitteena on selvittää, mihin eri tehtäviin edunvalvoja on määrätty ja kuinka edunvalvojan tehtävät on määritelty kärjäoikeuksien päätöksissä. Tutkimusaineiston olen analysoinut sisällönanalyysillä.

Lapsen etu on päätöksiä tekevien viranomaisten työtä ohjaava periaate ja tutkimuksen keskeinen käsite. Käsite pitää sisällään myös lapsen osallisuuden toteutumisen oikeudellisesta näkökulmasta. Rakenteellisesti meille Suomessa on luotu järjestelmä, joka ohjeistaa, kuinka lapsen kuulemisen tulisi tapahtua. Kärjäoikeuden päätökset eivät sisältäneet arviointia tai perusteluja siitä, miten edunvalvonta lisäisi lapsen etua. Päätöksissä oli nähtävissä, että kärjäoikeudentuomarit olivat luottaneet sosiaalityöntekijöiden arvioon ja olivat myöntäneet edunvalvojan hakemusten mukaisesti. Tutkimustulosten mukaan lapselle haettiin edunvalvojaa kolmenlaisissa tilanteissa: lapsen jäädessä vaille huoltajaa, lapsen lähipiiriin kuuluvaa epäiltäessä lapseen kohdistuneesta rikoksesta ja lapsen ollessa lastensuojelun piirissä. Lapseen kohdistuneissa rikosasioissa ja lapsen jäädessä vaille huoltajaa edunvalvojan tehtäväksiannot olivat selkeitä. Lastensuojeluasioissa tehtäväksiänto saattoi jäädä hyvinkin yleiselle tasolle. Tulosten perusteella voidaan sanoa, että edunvalvonta lastensuojeluun liittyvissä asioissa on lisääntynyt, mutta hakemusten pitäisi sisältää enemmän arviointia siitä, miten edunvalvonta edistää lapsen etua.

**Avainsanat:** lapsen etu, lasten osallisuus, lastensuojelu, edunvalvonta

University of Tampere  
School of Social Sciences and Humanities

ANNE UPPMAN: Child Welfare Trusteeship as an instrument of strengthening child's voice and participation in child protection

Master's Thesis, 66 pages,  
Social Work  
Supervisor: Leena Autonen-Vaaraniemi  
October 2016

---

My Master's thesis deals with child welfare. Child welfare trusteeship means the trusteeship of a child as an individual in child protection issues. As research material, I have used dossiers in which a child has been appointed a trustee on the basis of § 22 of the Child Welfare Act (417/2007). A trustee's task is to use the child's right of being heard, in place of a guardian.

This study is a qualitative research, the aim of which is to find out what kind of different tasks are determined for the trustee and how are the trustee's duties defined in district court decisions. I have analysed the research data through content analysis.

The best interest of the child is the guiding principle of the work of authorities making decisions and the principle concept of this study. The concept also includes a legal point of view concerning the realization of the child's inclusion. Structurally, a system has been created in Finland that provides instructions on how the hearing of a child should take place. District court decisions do not contain any assessment or reasoning on how a trusteeship could increase the interests of the child. In decisions, it could be seen that the district court judges have relied on the assessment of social workers and have granted trustees, in accordance with applications.

The results of the research showed that trustees were sought for children in three kinds of situations: when a child has been left without a guardian, when someone belonging to the inner circle of a child is under suspicion of committing a crime against the child and when the child is covered and within the sphere of the child welfare act. The mandate of the trustee is clear when the child is subject to criminal matters and when the child has been left without a guardian. In child welfare matters, the tasks may very well remain at a very general level. Based on the results, it can be said that trusteeship in matters relating to child welfare has increased, but the applications should contain more assessments of how a trusteeship will promote the interests of the child.

**Keywords:** interests of the child, child participation, child welfare, trusteeship

## SISÄLLYS

1 JOHDANTO .....	1
2 LASTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA .....	2
2.1 Lastensuojelun sosiaalityön muutokset juridisesta näkökulmasta .....	4
2.2 Lapsen osallisuus .....	6
2.3 Osallisuus käsitteenä .....	7
2.4 Osallisuuden esteitä .....	10
3 LAPSEN ETU JA OIKEUDET .....	12
3.1 Lapsioikeuden historiaa .....	13
3.2 Lasten oikeudet ja lapsilähtöinen toiminta .....	15
4 EDUNVALVONTA .....	21
4.1 Edunvalvonta lastensuojelussa .....	23
4.2 Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi .....	24
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS .....	25
5.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteuttaminen .....	26
5.2 Tutkimuksen metodologiset valinnat .....	27
5.3 Tutkimusaineiston esittely .....	28
5.4 Tutkimusaineiston hankinta ja analyysiprosessi .....	30
5.5 Eettiset valinnat .....	33
6 EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN .....	34
6.1 Vailla huoltajaa .....	37
6.2 Lastensuojeluasiat .....	38
7 EDUNVALVOJAN TEHTÄVÄT .....	39
7.1 Edunvalvojan tehtävät lastensuojelussa .....	39
7.2 Epäselvä ja selkeä tehtäväksi anto .....	46
8 EDUNVALVONTA LAPSEN EDUN JA OIKEUKSIEN NÄKÖKULMASTA .....	48
8.1 Lapsilähtöinen toiminta .....	51
8.2 Harkintavallan käyttö .....	53
8.3 Edunvalvonta välineenä edistämässä lapsen etua ja oikeutta .....	54
9 YHTEENVETO .....	55
10 JOHTOPÄÄTÖKSET .....	60
LÄHTEET .....	62

## KAAVIOT, TAULUKOT JA KUVIOT:

Kaavio 1. Lastenikä ja sukupuoli edunvalvojaa haettaessa .....	29
Taulukko 1. Edunvalvojan tehtävät epäselvän ja selvän tehtäväksiannon kautta .....	47
Kuvio 1. Edunvalvojan määräämisen taustalla olevat tekijät .....	35

## 1 JOHDANTO

Tämän pro-gradu tutkielman tavoitteena on selvittää lastensuojelun edunvalvontaa lapsen osallisuuden ja kuulluksi tulemisen näkökulmasta. Tarkastelen teoriaosuudessa ajankohtaisia tutkimuksia lapsen kuulemisesta ja osallisuudesta lastensuojelun eri prosesseissa. Lastensuojelun edunvalvonta on verrattain uusi menetelmä ja sen asemaa on vahvistettu uuden lastensuojelulain (417/2007) myötä. Tutkimus liittyy vahvasti kahteen tieteenalaan: yhteiskuntatieteeseen ja oikeustieteeseen. Se on kuitenkin vahvasti yhteiskuntatieteellinen tutkimus, jossa on mukana oikeustieteellistä tutkimusta ja käsitteistöä. Tutkimusaiheen valintaan on vaikuttanut aiheen ajankohtaisuus ja lastensuojelun työkentässä tapahtuneet muutokset. Aihe on minulle myös henkilökohtaisesti läheinen. Työurallani olen toiminut perhetyöntekijänä, kehittämissuunnittelijana lastensuojelun kehittämishankkeissa sekä epäpätevänä sosiaalityöntekijänä useamman vuoden ajan. Vaihtelevien työtehtävien myötä minulle on kertynyt kokemusta lastensuojelun eri työtehtävistä ja työkäytännöistä. Perheiden parissa tehtävässä työssä on näinä vuosikymmeninä tapahtunut paljon muutoksia, joista itse näen tärkeimpänä lasten aseman paranemisen.

Aikaisemmin olen törmännyt edunvalvontaan lähinnä taloudellisten asioiden hoitamiseen liittyvän edunvalvonnan kautta. Lapsen henkilönä liittyvään edunvalvonnan kanssa olen ollut tekemisissä harvemmin ja itselläni on ollut sellainen ennakkokäsitys edunvalvonnasta, ettei se ole kovin käytetty menetelmä sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Oma ajatteluni perustelen sillä, että pitkän työkokemukseni aikana en ole juurikaan törmännyt tilanteisiin, jossa olisi keskusteltu lastensuojelun edunvalvonnasta lastensuojelun eri prosessien vaiheissa. Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jonka tavoitteena on selvittää yhtä osallisuuden muotoa eli lapsen puhevallan toteutumista lastensuojelun edunvalvonnan kautta.

Edunvalvonnan tarkoituksena on ollut vahvistaa lapsen osallisuutta lastensuojelun käytännöissä. Se ei kuitenkaan vielä ole saanut kovin suurta jalansijaa ja sen käyttäminen käytännössä aika harvinaisia. Edunvalvonnan taustalla on YK:n lapsen oikeuksien sopimus, jonka tavoitteena on lisätä lapsen osallisuutta ja äänen kuulemistä lastensuojelun käytännöissä. Sopimuksen myötä lapsi on saanut myös juridisesti uudenlaisen aseman. Uudistuksia on tapahtunut myös kansallisella tasolla, mistä merkittävin lienee perustuslain muutokset. Nämä muutokset koskevat sekä oikeuskulttuuria että viranomaistoimintaa. Katsottiin, ettei pelkkä perus- ja ihmisoikeuksien muodollinen toteutuminen riitä, vaan niiden on toteuduttava myös käytännössä. Lastensuojelun

kannalta uudistuksella on merkitystä, sillä perus- ja ihmisoikeudet kuuluvat myös lapselle. Uudistusten myötä lapsi on saanut yksilöllisen aseman ja samanarvoisen ihmisarvon kuin aikuinen. Tällä on merkitystä lapsen asemaan oikeudellisesta näkökulmasta, lapsen tulee saada tasa-arvoista kohtelua yksilönä ja lapsen oikeuteen vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti ja lapsen edun periaatteella. Lastensuojelutyön näkökulmasta näiden periaatteiden korostaminen on merkityksellistä. (Sinko 2004, 34–35.)

Tärkeimpänä käsitteenä esille nousee lapsen etu, joka on kaikkien lasten kanssa työskentelevien toimintaa ohjaava periaate. Lastensuojelun sosiaalityössä sosiaalityöntekijät arvioivat lapsen etua tehdessään päätöksiä lapsen edun nimissä. Lastensuojelulaki (417/2007, 4§) luettelee millaisiin asioihin olisi hyvä kiinnittää huomiota, kun arvioidaan lapsen etua. Missään ei kuitenkaan määritellä, mitä lapsen edulla tarkoitetaan. Lapsen etu on niin laaja käsite sekä tilanne- ja lapsikohtainen, että sen määrittelemine yksiselitteisesti on aivan mahdotonta. Lastensuojelussa lapsen edun punnitseminen tulee erityisesti esille silloin, kun lapselle suunnitellaan huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista.

Johdannon jälkeen tämä pro gradu-työ etenee seuraavasti. Luvussa kaksi käsittelee lapsen osallisuutta käsitteenä lastensuojelun kontekstissa. Luvussa kolme käsittelee lapsen etua ja lapsioikeuden historiaa sekä lapsilähtöistä toimintaa. Luvussa neljä kerron mitä lastensuojelun edunvalvonnalla tarkoitetaan. Luku viisi on metodiluku, jossa esittelen tutkimusasetelman sisältäen tutkimuskysymykset ja metodologiset valinnat. Luvuissa kuusi ja seitsemän vastaan tutkimuskysymyksiin ja luvussa kahdeksan katson edunvalvontaa lapsen edun ja lapsen oikeuksien näkökulmasta. Luvussa yhdeksän vedän yhteen tutkimusta ja luvussa kymmenen on johtopäätökset.

## 2 LASTEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUSSA

Lastensuojelulain (Lsl 417/2007) 1§:n mukaan lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Edelleen laissa todetaan, että lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu ja velvollisuus huolehtia lapsen hyvinvoinnista, kasvatuksesta ja huolenpidosta. Lastensuojelulain toisessa pykälässä korostetaan, että yhteiskunnan on pyrittävä tukemaan vanhempia tässä tehtävässä ja tarjottava perheelle tarpeellista tukea riittävän varhain. Lapsi ja perhe

on myös tarvittaessa ohjattava lastensuojelun piiriin. Lastensuojelutyötä ei tehdä vain kunnan sosiaalitoimissa, vaan se tulisi käsittää laajasti lasten suojeluksi, joka ei ole vain lastensuojeluviranomaisten toimintaa, vaan sitä tehdään kaikissa lapsille ja perheille suunnatuissa palveluissa.

Nykyinen lastensuojelulaki on tullut voimaan 1.1.2008. Se on sisällöltään pitkälti samanlainen kuin aikaisempi vuonna 1983 säädetty lastensuojelulaki (Lsl 683/1983). Uudessa laissa on kuitenkin vahvistettu yksilön ja perheen perusoikeuksien toteutumista ja siinä on erityisesti nostettu esille lapsen edun toteutuminen, joka on myös mainittu aikaisemmissa laeissa. Suurena uudistuksena tuli lastensuojelutarpeen selvittäminen ja siihen liittyvät aikarajat sisältäen menettelyn oikeudelliset raamit. (Ks. HE 252/2006.) Lastensuojelulain taustalla on lapsen oikeuksien yleissopimuksen (SopS 59–60/1991) mukaiset lapsen oikeudet, jotka on nyt kirjattu myös kansalliseen lainsäädäntöön. Sopimuksessa ja lastensuojelulaissa (417/2007) todetaan yhtenevästi, että lapsella on oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun tilanteissa, joissa lapsen hyvinvointi uhkaa vaarantua.

Nykyiseen lastensuojelulakiin on tehty myös useita tarkennuksia sen voimaan astumisen jälkeen. Tämän tutkielman kannalta tärkein uudistus koskettaa lastensuojelulain 3§:n muutoksia (Lsl 417/2007; 12.2.2010/88). Muutoksessa on haluttu tarkentaa sitä, mitä lastensuojelulla tarkoitetaan. Muutoksen myötä lastensuojelulain 3:s § on jaettu lastensuojeluun ja ehkäisevään lastensuojeluun. Varsinaista lastensuojelua on lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu, jota toteutetaan tekemällä asiakassuunnitelma sekä järjestämällä avohuollon tukitoimia. Lapsi on tällöin lastensuojelun asiakkaana. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on myös lapsen kiireellinen sijoitus ja huostaanotto sekä niihin liittyvä sijaishuolto ja jälkihuolto. Kun taas 3a §:ssä todetaan, että varsinaisen lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun lisäksi kunnan tulee järjestää lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi ehkäisevää lastensuojelua silloin, kun lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana. (Lsl 417/2007; 30.12.2014/1302.)

Lastensuojelulaissa (Lsl 417/2007) todetaan, että kaiken työskentelyn ensisijaisena tavoitteena on pyrkiä tukemaan vanhempia heidän kasvatustyössään. Mikäli, vanhemmuutta tukevat toimenpiteet todetaan riittämättömäksi, tulee lapsen edun edistäminen olla aina ensisijaisen lähtökohta. Lastensuojelulaissa on tarkemmin määritelty miten ja kenen tehtäväksi lapsen edun toteuttaminen on säädetty. Laista löytyy myös kokonainen luku, jossa käsitellään lapsen osallisuutta, joten se on yksi keskeinen lähtökohta lasten kanssa työskentelylle. Lastensuojeluasiassa voidaan erottaa

periaatteellinen osallisuuden ulottuvuus, joka koskee koko lastensuojelun toimintaa. Toisena voidaan puhua erikseen lapsen mielipiteen selvittämisestä, lapsen kuulemisesta ja lapsen puhevallasta. (Pajulammi 2014, 400.)

## 2.1 Lastensuojelun sosiaalityön muutokset juridisesta näkökulmasta

1990-luvun laman jälkeen tieteellisissä keskusteluissa ja tutkimusartikkelissa puhutaan lastensuojelun sosiaalityöhön liittyvistä muutoksista ja siitä onko lastensuojelun kenttä juridisoitumassa. (Ks., Heino 1999; Mutka 1998.) Pelättiin, että keskittyminen muotoseikkoihin etäännyttää sosiaalityön sen varsinaisista lähtökohdista ja tavoitteista (Sinko 2004, 67). Satkan ym. (2011) mukaan laman seurauksena hyvinvointivaltion koordinoivaan rooliin ja toiminnan tapoihin on tullut muutoksia. Mutka (1998) puhui oikeudellistuvista toimintakäytänteistä. Työaikaa kului yhä enemmän oikeudellisten kysymysten ääressä ja heräsi kysymys riittikö sosiaalityöntekijöiden ammattitaito juridisoituvassa toimintaympäristössä. (Mt., 102–104.) Oikeusvaltion näkökulmasta katsottuna pohdittiin sitä, kuinka hyvin sosiaalityöntekijän tulee tuntea lait ja muut säännökset itse vai riittääkö lakimiehen konsultointi? Kiinnostava kysymys oli myös se, onko kaikilla työntekijöillä käytettävissä riittävästi tuki- ja konsultaatiomahdollisuuksia oikeudellisissa kysymyksissä. Jos, lain tuntemusta vaaditaan, onko myös lakien taustatyöt ja niiden sisältämä ideologia tunnettava? (Sinko 2004, 67.) Leeni Ikonen (2013) on kritisoinut sosiaalityötä liian ohueen näyttöön perustuvasta työstä, jota leimaa sattumanvaraisuus ja lastensuojelutyön laadun epätasaisuus. Ikonen mukaan tämä johtaa kansalaisten epätasa-arvoon ja oikeusturvaongelmiin. (Mt., 441.)

Sinkon (2004) mukaan sosiaalityöntekijät tarvitsevat tietoa juridiikan peruseriaatteista, sääntelyn merkityksestä, toimintakäytännöistä ja tärkeistä ennakkopäätöksistä. Lastensuojelun sosiaalityössä käytetään merkittävää julkista valtaa puuttumalla perheen yksityiselämään. Julkisen vallan käytössä on kyse konkreettisesta toiminnasta, joka antaa viranomaiselle toimivallan puuttua yksilönoikeuksiin. (Mt., 68.) Tuorin (2000, 7–8) mukaan julkisen vallan käsite voidaan jaotella määrämuotoiseen päätöksentekoon ja tosiasialliseen julkisen vallan käyttöön. Määrämuotoinen päätöksenteko johtaa hallintopäätökseen, kun taas tosiasiallisessa toiminnassa puututaan henkilön oikeuspiiriin konkreettisella tavalla. Sinkon (2004) mukaan lastensuojelutyössä tehtyjä valintoja on pystyttävä yhä useammin perustelemaan lainsäädännöllä ja juridisesta arvioinnista on tullut pysyvä osa työtä. Vaikeissa perhetilanteissa eläviä lapsia ei enää auttanut myönteisyyteen ja



kannustamiseen perustuvat lähestymistavat vaan tarvitaan jotain muuta. Muutosten myötä lapsen asiakkuus ja osallisuus ovat tulleet uudenlaisen tarkastelun alle. Painottuminen ihmis- ja perusoikeuksiin on tuonut lastensuojelun päätöksentekoon ja arkityöhön uudenlaisen sävyn. Kyse ei sinänsä ole sosiaalityölle vieraasta asiasta – onhan sosiaalityö aina painottunut ihmisten oikeuksien parantamiseen. (Mt., 2004, 6-9.)

Taustalla on merkittäviä sopimuksia ja uudistuksia, joilla on näin jälkikäteen tarkasteltuna vaikutusta myös lastensuojelun työkenttään. Lastensuojelu ei voi muuttua pelkästään juridiseksi toiminnaksi, sillä molemmilla on omat tehtäväkenttensä yhteiskunnassa. Kuitenkin sosiaalityöntekijällä on oltava tietty määrä juridista ymmärrystä: hänen on tiedettävä mitä merkitsee oikeusvaltio, ja mitä vaatimuksia perusoikeusvelvoitteisuus, laillisuusvaatimus ja hyvän hallinnon periaatteet työlle asettavat. (Sinko 2004, 141.)

Sosiaalitoimen ja sosiaalityöntekijöiden ratkaisuja arvioidaan suhteessa oikeusvaltioviitekehukseen, vaikei juuri tätä käsitettä ole käytetty. Oikeusvaltio ajattelun vahvistumisen myötä myös siihen liittyvät periaatteet näkyvät sosiaalityöntekijöiden eli perustuslaissa mainitun ” julkisen vallan” käyttäjän työssä. (Sinko 2004, 25.) Perustuslain (731/1999) 2§:n otsikko on ”Kansanvaltaisuus ja oikeusvaltioperiaate”, jonka kolmannessa momentissa mainitaan, että ”Julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia”. Tällä halutaan varmistaa, että kaikissa viranomaisten toiminnassa toteutetaan yksilöä suojaavia menettelyitä ja oikeusvaltion periaatteita eikä toiminta saa perustua esimerkiksi mielivaltaan. Laillisuusvaatimus merkitsee siis sitä, että laista on löydyttävä virkamiehen toiminnalle *nimenomainen toimivalta* – pelkkä yleinen tehtävämääritys ei tällaiseksi sovi (Sinko 2004, 27).

Oikeusvaltioajatteluun liitetään myös ihmisoikeudet, johon liittyy yksilöllisen ihmiskäsityksen vahvistuminen. Itsemääräämisoikeus ja siihen liittyvät yksilön oikeudet ovat tulleet entistä merkittävämmäksi yhteiskunnallisiksi arvoiksi. 1990-luvulla toteutettiin merkittävä perusoikeusuudistus, jossa tuotiin esiin oikeusvaltio periaatteita. Uudistuksessa määriteltiin yksilön ja julkisen vallan suhteita sekä suomalaisen yhteiskunnan perustavanlaatuiset arvot. Tavoitteena oli saattaa kotimainen perusoikeusjärjestelmä vastaamaan paremmin kansainvälisiä normeja. Yksilön oikeusturva parannettiin ja yksilöoikeuksien perustuslaintasoista turvaa laajennettiin ja vahvistettiin. Uusi perustuslaki tuli voimaan maaliskuussa 2000. (Sinko 2004, 30–33.)

## 2.2 Lapsen osallisuus

Lastensuojelussa lasten osallisuudella on varsin lyhyt historia. Lasten osallistuminen on lähtenyt käyntiin vallankumouksellisista kokeiluista 1960-luvulta tähän päivään, jossa lasten osallistuminen esimerkiksi suunnitteluprosesseihin on jo yleisesti tunnustettu käytäntö. (Oranen 2008, 12.) Lastensuojelussa lapsikeskeinen työote tuli laajempaan tietoisuuteen 1990-luvun lopulla. Tuolloin tehdyissä tutkimuksissa tuotiin esille lapsen näkymättömyys lastensuojelun käytänteissä. Lastensuojelussa eli vahvana ajatus lasten auttamisesta vanhempia auttamalla. (Ks. Forsberg 1998; Hurtig 2003.)

Hurtig (2003) nosti esille myös lastensuojelun avohuollossa yhden käytetyimmistä työmuodoista, perhetyön. Lapsi jäi usein kohtaamatta, kun vanhempien auttamisen nähtiin ”tihkuvan” lapsen hyväksi. Tämä ”tihkuvaksi työskentelymalliksi” kutsuttu malli nojautuu pitkälti perheterapian puolelta tulevaan perhekeskeiseen periaatteeseen. Vanhempien kanssa toteutettavan työskentelyn uskotaan hyödyttävän myös lasta. (Em., 37–40.) Lapsen näkeminen ensisijaisena asiakkaana nosti lasten kanssa työskentelyyn liittyvät kysymykset tärkeiksi (Eskonen 2005, 16).

2000 – luvun sosiaalityön keskeisimpiä kehittämisteemoja ovat olleet lasten osallisuuden ja kohtaamisen vahvistaminen sosiaalityössä. Lapsen ja nuoren identiteetin kannalta on tärkeää, että lapsella on mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä itselle merkityksellisissä asioissa ja yhteisöissä. (Oranen 2008, 7.) Tätä kehityssuuntaa ovat olleet tukemassa monet kehittämishankkeet, joissa annettiin konkreettisia välineitä sosiaalityöntekijöille lapsisensitiiviseen työskentelyyn. Kehittämisessä mukana olleet sosiaalityöntekijät kokivat lapsikeskeisen työn vahvistavan heidän ammatti-identiteettiään ja lisäävän sosiaalityön oman osaamisen arvostusta. (Ks. Muukkonen & Tulensalo 2004; Muukkonen 2008; Oranen 2001 b; Oranen 2001 c.)

Sosiaalityöntekijät kokivat saaneensa lisää välineitä yhteiseen työskentelyyn lapsen kanssa. Nykyinen lastensuojelulaki (417/2007), jossa lapsi on asiakkaana, mahdollistaa sen, että lapsi saa suoraan apua eikä vain välillisesti vanhempiensa kautta. Työskentelyyn vanhempien kanssa myös kiinnitettiin entistä enemmän huomioita, kun lapsi nähtiin perheeseen kuuluvaksi. Lapsen osallisuus ja sen tärkeys on nykyisin ajatuksena tuttu monille lastensuojelun toimijoille, mutta tästä on vielä matkaa jäsentyneisiin toimintatapoihin, jotka todella pitävät kiinni lapsen osallisuuden toteutumisesta kunnasta ja työntekijästä riippumatta. Sen miten osallisuudessa on onnistuttu, kertoo

parhaiten asiakas itse, sillä ”*osallisuuden hienous on siinä, että se on kokemuksellista.*” (Muukkonen 2008, 148.)

Omassa kandidaatin tutkielmassani, jossa selvitin muun muassa lasten osallisuuden toteutumisen esteitä ulkomaisista artikkeleista. Lasten osallisuuden toteutumiselle sosiaalityössä suurimpana esteenä esille nousi sosiaalityöntekijöiden asenne. Usein lapsen osallistumattomuutta perusteltiin lapsen edulla – ei ole lapsen edun mukaista osallistua neuvotteluihin, jossa käsitellään vain aikuisten asioita. (Uppman 2014.)

Hurtig (2006) tuo esille myös sen etteivät lapset aina halua käyttää osallistumis- tai kuulemisoikeuttaan. Hänen mukaansa silloinkin lapsilla on kuitenkin oikeus tietää mistä työskentelyssä on kyse ja kuulla, että heillä on oikeus turvaan, huolenpitoon ja suojeluun. Työskentelyssä on tärkeää, että lapsille annetaan välineitä ymmärtää itseään ja elämäänsä. (Mt., 192.) Vaikeissa oloissa eläville lapsille kuuluvat erityisen huolenpidon ohella kaikki samat oikeudet kuin muillekin alaikäisille. Lasten osallisuus koskee kaikkea toimintaa ja osallisuus kuuluu suojelulluottavuuteen. (Bardy 2009, 35.) Myös Tiilikainen (2008) toteaa, että osallisuuskokemus jo sinällään tuottaa suojelua, ja näin ollen osallisuuden myötä myös suojelutoimien vaikutusedellytykset parantuvat. Suojelun suhde osallisuuteen ja voimavaroihin tekee osallisuudesta merkityksellisen juuri lastensuojelussa. Osallisuus on tärkeää ja ajankohtainen missä tahansa kohtaa lastensuojelun asiakkuutta. Se voi olla erilaista eri vaiheissa prosessia.

### 2.3 Osallisuus käsitteenä

Hotari, Oranen ja Pösö (2009) määrittelevät osallisuuden lapsen oikeuksien kautta tulla kuulluksi heitä koskevassa asiassa. Lisäksi he tarkastelevat osallisuuden kokemuksellisuutta vuorovaikutuksen tuloksena: ”*sille voidaan luoda edellytyksiä, mutta sitä ei voida synnyttää (vrt. ”osallistaminen”) eikä syntyneitä kokemusta toisaalta kieltää*”. Näin ajatellen osallisuus voidaan erottaa osallistumisesta sen perusteella, millainen tunne lapselle jää osallistumisesta. Lapsi voi olla fyysisesti läsnä, mutta ei osallisena työskentelyssä. Osallisuuden voidaan ajatella olevan myös kuulumisen ja mukana olemisen tunnetta. Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten hän voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa oman etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä itselle merkittävässä yhteisöissä on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta. (Emt.,118.) Lasten mahdollisuuksien

suojeleminen on ensiarvoisen tärkeää, jotta oikeudet hyvään huolenpitoon, riittävään elintasoon, terveyteen, koulutukseen ja kulttuuriin toteutuisivat (Bardy 2009, 35).

Osallistumiseen liittyy esimerkiksi vapaaehtoisuus ja mahdollisuus päästä mukaan. Orasen (2008) mukaan osallisuus on yhteisöön liittymistä, kuulumista ja siihen vaikuttamista. Vastavuoroisen toiminnan kautta rakentuu osallisuus, mikä edellyttää yhteisöltä kakkien sen jäsenten tasapuolista huomioon ottamista, ja yhteisön jäsenten aktiivista mukaan tulemistä. Vastavuoroisuus on tässäkin olennaista. Asioihin on mahdotonta vaikuttaa, ellei pääse mukaan asioiden käsittelyyn tai ei saa niistä riittävästi tietoa. Osallisuutta tarkastellaan usein lapsen ja aikuisen välisenä suhteena, missä määritellään aikuisen käyttämää valtaa. Mitä enemmän lapset tai nuoret voivat vaikuttaa päätöksiin, sitä enemmän heidän ajatellaan olevan osallisena toiminnassa. (Oranen 2008, 9-12.)

Osallisuutta kuvataan usein Hartin (1992) tikapuumallilla. Tikapuumallissa valta ja osallisuus kasvavat samassa suhteessa. Ajatellaan, mitä enemmän lapset ovat mukana päätöksenteossa, sitä enemmän he ovat osallisina toiminnassa. Tikapuut muodostavat kahdeksan askelmaa, jossa tarkastellaan lapsen osallisuuden tasoja suhteessa aikuisen rooliin päätöksenteossa. Alimmalla tasolla osallisuutta on vain vähän ja korkeammalla paljon. (Hart 1992, 8-11.) Shier (2001) on lisännyt Hartin tikapuumalliin ulottuvuuden, jossa tarkastellaan aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lasten osallisuuteen. Tämä osallisuuden poluksi kutsutun mallin ei ole tarkoitus korvata Hartin mallia, vaan sen on tarkoitus antaa erilainen näkemys osallisuuden tasoista. Shier (2001) tarkastelee mallissa osallisuutta aikuisen ja lapsen välisen vuorovaikutuksen kautta. Mallissa on viisi eri osallisuuden tasoa ja jokaisella tasolla tarkastellaan myös edellä mainittuja aikuisille tarkoitettuja sitoutumisen vaiheita. Toimintamallien tulee olla sisäänrakennettu organisaation toimintakulttuuriin, jotta lasten osallisuuden toteutuminen voi toteutua käytännössä. (Emt., 109–115.)

Thomas (2002) on kritisoinut osallisuuden malleja, joissa osallisuus nähdään liian yksiulotteisena ominaisuutena. Thomasin mukaan osallisuuden tarkastelu edellyttää sen jakamista eri ulottuvuuksiin, joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella ja näin ollen myös lapsen kokemus osallisuudesta muuttuu sen mukana. Tämän ajattelun mukaan lapsella tulee olla mahdollisuus valita osallistuuko hän johonkin prosessiin vai ei. Näin ollen kieltäytyminen voi olla yksi osallisuuden muoto ja lapsilla tulisi olla mahdollisuus valita myös tämä vaihtoehto. Toinen ulottuvuus on saada tietoa tilanteesta, prosessista, omista oikeuksista ja roolista siinä. Kolmas on oikeus vaikuttaa päätöksentekoprosessiin, mitä asioita tietyissä palavereissa käsitellään ja ketä siihen osallistuu.

Neljäs ulottuvuus on ilmaista itseään, mihin liitetään viides ulottuvuus, jossa lapsi tai nuori saa apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen. Kuudes ulottuvuus on lapsen mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Thomas 2002; ref. Oranen 2008.)

Muukkosen (2008) mukaan asiakkaiden osallisuus lastensuojeluprosessissa on lapsi- ja aikuisasiakkaiden kutsumista yhteiseen työskentelyyn, dialogisuuteen ja jaetun ymmärryksen tavoitteluun. Hänen mukaansa lapsen osallistuminen lastensuojelun käytänteissä rakentuu kahdella tasolla: yksittäisissä kohtaamisissa ja asiakasprosessien osien kokonaisuutena. Asiakasprosessiin kuuluu erilaisia tapaamisia, neuvotteluita, päätöksiä ja jatkuvaa arviointia, jota sosiaalityöntekijä koordinoi. Pitkissä asiakassuhteissa asiakkuus koostuu osaprosesseista, joissa sosiaalityöntekijä huolehtii lasten ja aikuisten osallisuuden toteutumisesta. Jokaisessa yksittäisessä tapaamisessa ja kohtaamisessa tulisi huolehtia siitä, että osallisuus on mahdollista, jolloin myös kohtaamisosallisuus voi toteutua. (Mt., 158–153.)

Muukkosen (2008) kertoo, että osallisuutta rakentaa lapsen oleminen puheena ja lapsen näkeminen. Lapsella on myös oikeus tietoon. Hänen täytyy saada ikätasolleen sopivalla tavalla kerrottua tietoa itsestään ja perheen tilanteesta ja lastensuojelun asiakkuudesta. (Mt., 158.) Lapsen osallisuuden vahvistamiseksi lapsen pitäisi tulla kuulluksi myös silloin, kun lapselta saatava tieto on ristiriidassa aikuiselta saatavan tiedon kanssa tai kun aikuiset eivät pidä lapsen tietoa niin merkittävänä kuin lapsi itse. Lapsi tulee nähdä yksilönä ja omista lähtökohdistaan käsin. (Hotari, Oranen ja Pösö 2009, 124.) Osallisuutta rakentaa myös se, että lapsi tulee kohdatuksi tapaamisen aikana (kohtaamisajanmäärä). Tärkeää on myös lapsen oleminen kohtaamisen keskiössä, jolloin tapaamiskerralla keskitytään puhumaan lapsen asioista, jolloin lapsi on tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana (kohtaamisen laatu). Lapsen osallisuutta ja kuulluksi tulemistä edesauttaa lapsen rooli arvioijana, jolloin lapsen puhe otetaan vakavasti ja lapsi saa ilmaista mielipidettään. (Muukkonen 2008, 158–153.)

Muukkonen (2008) vertaa asiakasprosessia matkaan, joka kuljetaan asiakkaan kanssa. Tarvitaan yhdessä asiakkaan kanssa suunniteltu lähtöpoiste, suunta ja määränpää sekä tarkistuspisteet, joissa katsotaan ollaanko oikealla reitillä. Lapsen matkassa mukana pitäminen on tärkeää. Lasta ja vanhempaa voidaan tavata yhdessä. Lapsen ei kuitenkaan tarvitse olla läsnä jokaisessa tapaamisessa, on vain sovittava etukäteen kuka kuulee lapsen viestit ja mielipiteet ja tuo ne tapaamiseen, ja on huolehdittava siitä, että sovitut asiat kerrotaan lapselle tapaamisen jälkeen. Tätä kutsutaan prosessiosallisuudeksi, ja se on merkittävä osa lastensuojelua. Prosessiosallisuuden ydintä

onkin tiedon välittäminen, ei tiedon käsitteleminen. Lapsen osallisuus tietoon on prosessi- ja kohtaamisosallisuuden nivelkohta, sillä tieto-osallisuus on kohtaamisosallisuuden ydintä. (Mt., 154–156.)

Osallisuuden kehittyminen kohtaamisosallisuudeksi edellyttää lapsen läsnäoloa tapaamisissa. Parhaimmillaan kohtaaminen on vastavuoroista, jossa lapsi saa toimijan ja vaikuttajan roolin. Kohtaamisen vastavuoroisuus voi voimaannuttaa lasta tai antaa hänelle suojaa ja turvaa. Osallisuuden perusasia on, että lapsilla ja vanhemmillä on oikeus tietoon. Lasten ja vanhempien osallisuus on tärkeää tiedontuotannon näkökulmasta. Ensinnäkin asiakkailta on oikeus tulla kuulluksi (kohtaamistason osallisuusvaikutus), ja toiseksi kerrotun tiedon tulee voida vaikuttaa prosessin ja tehtäviin ratkaisuihin tai päätöksiin (prosessitason osallisuusvaikutus). Lapsilla on usein tiedossaan sellaista tietoa tai kokemuksia, jotka ei tule lastensuojelun tietoon kuin kysymällä suoraan lapsilta. Lastensuojelu voi toimia välittäjänä auttaessaan lasta saamaan viestinsä perille vanhemmilleen. (Muukkonen 2008, 156–157.)

## 2.4 Osallisuuden esteitä

Lasten näkymättömyyttä lastensuojeluprosesseissa ovat tutkineet norjalaiset Vis, Holtan ja Thomas (2012). Tutkimuksessa tarkasteltiin niitä tekijöitä, jotka vaikuttivat lasten osallistumiseen lastensuojeluprosessissa. Tutkimustuloksissa todettiin kolme tekijää, joilla oli vaikutusta lasten osallisuuteen. Syyt olivat viestintä, protektionismi ja lasten osallistumisen tarpeellisuus (asianajo näkökulma). Tutkimuksen aineiston analysointivaiheesta, jossa nousi esille viestintään liittyvinä tekijöinä viisi kohtaa, joilla näytti olevan merkitystä lasten osallisuuteen. Ensimmäisenä ongelmana nousi esille lasten tuottaman tiedon todenperäisyys, puhuvatko lapset totta vai puhuvatko he tilanteen synnyttämistä tunteista. Hyvänä asiana pidettiin sitä, että lapsella oli hyvä suhde sosiaalityöntekijään, joka helpotti asioiden kertomista, mitä lapset todella tarkoittivat, mikä osaltaan helpotti tilanteen arviointia. Toisaalta sosiaalityöntekijät saattoivat myös sopia keskenään, ettei lasten tarvinnut keskustella heidän asioitaan hoitavan sosiaalityöntekijän kanssa. Lisäksi sosiaalityöntekijät kokivat, että tarvitaan erityisiä taitoja lasten kuulemiseen ja lapsilla ei saisi olla aina mahdollisuutta osallistua kokouksiin. (Vis ym. 2012, 13–14.)

Toiseksi tekijäksi nimettiin protektionismi, jossa korostettiin lapsen osallistumisen olevan rasite lapselle. Lasta vahingoittavana nähtiin ongelmista puhuminen ja vaikeiden kokemusten jakaminen. Näiden asioiden käsitteleminen vaatisi terapeutista tapaa käsitellä asioita, joka taas vaatisi pysyvää suhdetta sosiaalityöntekijään, eikä näin ollen ollut mahdollista toteuttaa nykyisessä lastensuojelujärjestelmässä. Toisaalta lyhytaikaiset suhteet nähtiin myös riskitekijänä. Protektionismilla perusteltiin sitä, miksi lasten ei pitäisi osallistua lastensuojeluprosessiin ollenkaan. Osallistuminen nähtiin haitallisena ja lasta vahingoittavana, joten lastensuojelun sosiaalityöntekijä halusi suojella lasta, jättämällä hänet työskentelyn ulkopuolelle. (Vis ym. 2012, 13–14.)

Kolmantena tekijänä nousi esille sosiaalityöntekijöiden näkemys siitä, onko lasten osallistuminen todella välttämätöntä. Sosiaalityöntekijöillä saattoi olla taipumusta arvostaa näkökulmaa, jossa lapset saavat osallistua tarvittaessa, riippumatta siitä, mitkä lasten mahdollisuudet osallistumiseen ovat tai välittämättä siitä, että lasten näkemykset saattavat muuttua lopputuloksen mukaan. Osallistumisen kannattajat olivat sitä mieltä, että lasten tulisi saada osallistua päätöksentekoon kokouksissa, vaikka siellä käsitellään vaikeita asioita. (Vis ym. 2012, 14–15.)

Tutkimustuloksissa todettiin, että yksittäinen tekijä, joka vaikutti lasten osallistumiseen kokouksiin, oli se, oliko lapsi osallistunut päätöksentekoon johtavaan prosessiin vai yksilölliseen kuulemiseen. Lapset, jotka olivat osallistuneet koko prosessiin, pystyivät kolme kertaa enemmän vaikuttamaan myös lopputulokseen kuin ne lapset, joita oli vain kerran kuultu. Vaikka voitiin todeta, että lasten osallistuminen kokouksiin on tärkeää, jotta heillä olisi mahdollisuus vaikuttaa myös päätöksentekoon, on edelleen epäselvää, miksi jotkut saavat osallistua kokouksiin ja toiset taas eivät. Tässä tutkimuksessa keskityttiin sosiaalityöntekijöiden työskentelyyn, kuten työtehtävien priorisointiin ja asenteisiin, jotka voivat olla tärkeitä tekijöitä ymmärtää, miksi jotkut lapset saavat osallistua ja jotkut eivät. Sen lisäksi, että prosessiin osallistumisen nähtiin vahingoittavan lasta tai nuorta, lapsi nähtiin usein kohteena, johon tulee kohdistaa toimenpiteitä. (Vis ym. 2012, 9-10.)

Vis ym. (2012, 10) tutkimuksen mukaan epäselvyydet lasten osallistumisessa tulevat esille erityisen hyvin juuri lastensuojelussa. Todennäköisesti tämä johtuu siitä, että lastensuojelussa käsitellään asioita, joiden ajatellaan olevan enemmän aikuisten ongelmia. Taustalla vaikuttaa ajatus kahtiajaosta aikuisten ja lasten maailmojen välillä. Toiset näkevät lapsen osallistumisen lapsen oikeutena ja toiset taas haluavat suojella lasta. Tutkimuksen mukaan juuri ideologiset syyt olivat yhtenä suurena esteenä lasten osallisuuteen lastensuojeluprosessissa. Esteenä lasten osallistumiselle

oli myös sosiaalityöntekijöiden tunne, että he olivat epävarmoja kommunikoidessaan lasten kanssa. Synä epävarmuuteen olivat taitojen ja luottamuksen puute.

Pölkin, Vornasen, Pursiaisen & Riikosen (2012) tutkimuksessa kerrotaan myös esteistä, miksi sosiaalityöntekijöiden on vaikeaa ottaa lapsia mukaan työskentelyyn. Tutkimuksen aineisto kerättiin teemahaastattelulla, kahdeksalta lapselta sekä neljältä sosiaalityöntekijältä. Lapset olivat haastatteluhetkellä 7-17-vuotiaita. Sosiaalityöntekijöiden esittämiä esteitä lasten osallistumisen toteutumiseen oli resurssien puute, määräajat sekä epäselvät vastuunjaot sosiaalityöntekijöiden kesken. Samoin tiedottamisen suhteen sosiaalityöntekijät kokivat epäselvyyttä perheen työntekijöiden, ohjaajien ja sijaisvanhempien välillä. Sosiaalityöntekijöiden työtä hankaloitti se, että on myös välttämätöntä työskennellä vaikeiden vanhempien kanssa sekä tasapainoilla sijaisvanhempien ja palveluiden välillä. Työskentelyssä täytyy huomioida myös suojelun ulottuvuus, jolloin lasten osallistuminen saattaa olla ristiriitaista. Lisäksi tutkimuksessa tulivat esille puutteet ammattitaidoissa ja persoonallisissa ominaisuuksissa, kuten riittämätön ammatillinen pätevyys, kokemattomuus lasten kanssa työskentelystä, kyvyttömyys hyödyntää vanhemmuutta tai lapsuutta, kyvyttömyys asettua lapsen tasolle kielellisellä tai kognitiivisella tasolla, rohkeuden puute, kyvyttömyys hyödyntää omaa persoonallisuuttaan lasten maailmassa ja riittämätön aito läsnäolo.

### 3 LAPSEN ETU JA OIKEUDET

Lapsen edun käsite tulee esille kaikessa lastensuojelun tutkimuksessa. Käsite toimii ohjaavana periaatteena, mutta sitä on lähes mahdotonta määritellä yksiselitteisesti. Pyrkieksäni eri tutkimusten kautta määrittelemään lapsen etua, olen valinnut mukaan sekä yhteiskunnallista että lainopillista tietämystä. Vaikka, tämä on yhteiskuntatieteellinen tutkimus, on tutkimuksen aiheen kannalta syytä avata hieman oikeustieteellisiä termejä, joilla on merkitystä tässä tutkimuksessa.

Oikeustieteellisen tutkimuksen peruskäsite on normi, jota oikeuskirjallisuudessa usein kutsutaan sekä oikeusperiaatteiksi että oikeussäännöksi (Pajulammi 2014, 217). Oikeussääntöä on noudatettava kaikissa niiden soveltamisalaan kuuluvassa toiminnassa. Oikeusperiaatteet taas saavat väistyä suuntaan taikka toiseen painavamman periaatteen tieltä. Kahdesta oikeusperiaatteesta vain toinen voi olla pätevä oikeusnormina. Ratkaisuja tehtäessä joudutaan arvioimaan eri periaatteiden



painavuutta. (Tuori 2008, 151–152.) Lapsen etu oikeusperiaatteena on asetettava etusijalle kaikessa lapsia koskevassa, sosiaalihuollon, tuomioistuimen, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa (Hakalehto-Wainio 2013, 31). Lapsen edun ensisijaisuus sosiaalityössä on toimintaa ohjaavana periaate, jonka taustalla on lainsäädäntö ja ihmisoikeussopimukset. Lapsioikeuden yleisperiaatteen taustalla on lapsen ihmisoikeuksien kehittyminen YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen solmimisen (1989) myötä. (Pajulammi, 2014, 183.)

Lastensuojelun kontekstissa tapahtuvaa lapsen edun tutkimusta on olemassa paljon. Lapsen etua on tutkinut Korpinen (2008) väitöskirjassaan huostaanottojen suullisia käsittelyjä hallinto-oikeudessa. Hänen mukaansa lapsia ei juuri näyttäytynyt käsittelystä vaan käsittelyt olivat aikuisten kohtaamisen näyttämöitä. Lasten asiantuntijuus näkyi aikuisten ehdoilla puhumisena. Aikuisilla oli valtaa tulkita lapsen kertomaa eteenpäin ja esittää kysymyksensä lapsen edun mukaisesti tulkittuna. Se nähtiin keinona suojella lasta, mutta samalla jätti lapsen näkemykset sivuun tai kokonaan kertomatta.

Pösö (2012, 77–81) tuo esille myös sen, ettei aina voida toimia lapsen edun mukaisesti vaikka tiedetään, mikä olisi lapselle parasta. Aina ei ole saatavilla toivotunlaista tukea tai palvelua. Tämä voi tarkoittaa sitä, lapsen etua ei oteta huomioon tai toimitaan sen vastaisesti. Pösö tuo esiin, että lapsen etu on niin laaja käsite, ettei sitä voi lähteä erottelemaan. Hän näkee että käsitteen on vaikea ohjata päätöksentekoa vaikeissa ja monimutkaisissa tilanteissa. Sen sijaan käsitteen tarkoitus on ohjata katsomisen, toiminnan ja päätöksen teon orientaatiota enemmän kuin sisältöjä. Pösö ehdottaa lapsen edun, lapsen oikeuksien ja lapsen näkökulman käsitteille vahvempaa yhteisön ja kulttuurin huomioivaa teoreettista taustaa.

### 3.1 Lapsioikeuden historiaa

Lapsen edun käsite esiintyi ensimmäistä kertaa lapsen oikeuksien julistuksessa 1959. Periaate on kuitenkin esiintynyt ennen julistusta useiden valtioiden lainsäädännössä. (Hakalehto-Wainio 2013, 31.) Lasten yksilöllistymisen prosessin virstanpylväinä voidaan pitää lapsuuden keksimistä erityiseksi kasvun ja oppimisen elämänvaiheeksi keskiajalla, lapsitieteiden ja lapsiammattilaisten määrän kasvua 1800-luvulla, lapsen oikeuksien institutionalisoitumista, josta erityisesti voidaan mainita lapsen subjektiutta ja oikeuksia korostava YK:n lapsen oikeuksien sopimus, 1980-luvulta

alkanutta lapsilainsäädännön uudistusta sekä yhteiskuntatieteellistä tutkimusta, joka on viime vuosikymmeninä nostanut esille lasten näkökulmaa (Alanen 2001, 161–186). Suomessa 1960-luvulla alkaneen yksilöllistymiskehitykseen liittyi myös lapsen edun korostaminen. Perhemalli oli muuttunut jo aikaisemmin sukuyhteisöstä ydinperhemalliin ja mies nähtiin yksilönä. Myöhemmin myös nainen eriytyi omaksi yksilökseen pois miehen holhouksen alta sekä äiti ja lapsi nähtiin erillisinä omana yksikkönään, jonka kautta he saavuttivat omia oikeuksia. Tässä vaiheessa myös lapsen etu sai jalansijaa ja sen nähtiin tarvittaessa nousevan vanhempien etujen edelle. (Nätkin 2003.) Lapsen etua on käsitelty kirjallisuudessa jo ennen YK:n lapsen oikeuksien sopimusta, mutta uutta on lapsen edun ensisijaisuus, lasta koskevassa toiminnassa (Pajulammi 2014, 184).

Lastensuojelun sosiaalityössä joudutaan arvioimaan mikä kulloisessakin tilanteessa on aina lapsen etu ja mitkä ovat lapsen edun kannalta oikeita päätöksiä. Lastensuojelulakiin on kirjoitettu mitä minimissään tulee ottaa huomioon arvioitaessa lapsen etua. Lapsella on oikeus tasapainoiseen kehityksen ja hyvinvointiin sekä läheisiin ja jatkuviin ihmissuhteisiin, mahdollisuuteen saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa, taipumuksiaan ja toivomuksiaan vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen, mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen. (Lsl 2007/417.)

Lapsille suunnatut lait ja säännökset lähtevät siitä, että lapsen vanhemmat tietävät parhaiten mikä on heidän lastensa edunmukaista (de Godzinsky 2013, 162). Ihmisillä on kuitenkin hyvin erilaisia käsityksiä siitä mikä on lapselle parasta. Lapsen edun nimissä ei voida aina tehdä sellaisia päätöksiä, joissa lapsen ja vanhemman näkemys lapsen edusta olisivat yhteneväisiä. (Ks. Pajulammi 2014.) Lastensuojeluprosessin jokaisen vaiheen tulisi perustua lapsen edun tavoitteluun. Lapsen ollessa lastensuojelun asiakkaana kuuluu hän erityisen suojelun piiriin, joka synnyttää lapselle erilaisia oikeusvaikutuksia.

Lapsen etua ja lastensuojelun edunvalvontaa tarkasteltaessa on otettava huomioon lastensuojelun kaksi ristiriitaista tavoitetta: lapsen etu ja perhe-elämän yksityisyyden suoja. Lastensuojelun edunvalvonnassa voidaan erottaa kahdenlaista diskurssia. Edunvalvonta voidaan nähdä hyvin rajattuna juridisena normina, jota tulee käyttää vain poikkeustilanteissa. Toisessa näkemyksessä kyse on lapsen edun toteutumisesta, poliittisideologisena tavoitteena, jonka tavoitteena on nostaa esille lapsen oma ääni. (Niskala ym. 2012, 5-7.) Pajulammi (2014) toteaa, että lapsen osallisuus

liitetään lapsioikeudessa kiinteästi lapsen edun harkintaan, joka ei kuitenkaan ole joko tai tilanne, silloin kun on kyse lapsen oman mielipiteen vaikutusten arvioinnissa päätettäessä hänen omasta edustaan. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3(1) artiklaan on kirjattu lapsen oikeudesta esittää omat näkemyksensä vapaasti ja saada ne huomioon otetuksi tarkoittaa oikeutta osallistua, joka taas on keskeinen osa lapsen edun määrittelyä. Tällöin lapsella on oikeus olla mukana niissä prosesseissa, joissa hänen hyvinvoinnistaan päätetään. On tärkeää huomata ettei lapsen etu ole sama asia kuin lapsen tahto. (Mt., 181.)

### 3.2 Lasten oikeudet ja lapsilähtöinen toiminta

Lasten osallisuuden perustana nähdään yleisesti olevan YK:n Lapsen oikeuksien sopimus, joka on ratifioitu Suomessa 1991. Lapsen oikeudet on kirjattu sopimuksen 54 artiklaan, jossa ne on jaettu sisällön perusteella kolmeen pääteemaan, joista käytetään myös termiä ”kolme kovaa p:tä”. Tämän sopimuksen kolme osa-aluetta ovat oikeus riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista (provision), lapsen oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon (protection) sekä oikeuden osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ja yhteiskuntaelämään oman ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (participation). Tämä oikeus nähdään niin vahvana oikeutena, että julkisen vallan käyttäjät on veloitettu takaamaan lapsille mahdollisuus osallistua ja ilmaista mielipiteensä kaikissa heitä koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Lapsen oikeuksien sopimus 60/1991, 12. artikla.)

Myös Suomessa alkoi 1980-luvulla lapsilainsäädännön uusiminen, jossa useassa säädöksessä on pyritty varmistamaan lasten- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Suomen perustuslaissa (PL 731/1999 6 § 3 mom.) on todettu, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Samoin todetaan laissa asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000 5§ 1 ja 2 mom.). Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Selvitys on annettava siten, että asiakas riittävästi ymmärtää sen sisällön ja merkityksen.

Lastensuojelulaista (417/2007, 5§) löytyy myös velvoittava pykälä lapsen mielipiteen selvittämiseen ja osallisuuden vahvistamiseen lastensuojelussa; lapselle on hänen ikänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa

lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. Kaikilla näillä sopimuksilla ja säädöksillä on tarkoituksena vahvistaa lasten oikeuksien toteutumista eri viranomaiskäytännöissä. Erityisesti tämä nousee esille lastensuojelussa, jossa käytetään merkittävää julkista valtaa puuttamalla perheiden ja yksilön perusoikeuksiin. Sosiaalityöntekijällä on suuri rooli yksittäisen lapsen elämässä, jonka suhteen hän tekee päätöksiä, joilla on merkitystä kauas tulevaisuuteen ja koko loppuelämään. Lapsikeskeisen työn tavoitteena on suojella, tukea ja vahvistaa ja eheyttää lasta työskentelemällä suoraan lapsen kanssa ja valitsemalla lapsikeskeisyys työtä ohjaavaksi periaatteeksi. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 3-4.)

Lapsen kuulemisen tarkoitus ja toteuttamistavat vaihtelevat. Lastensuojelulaissa tuodaan vahvasti esille lapsen oikeutta tulla kuulluksi lastensuojeluprosessien eri vaiheissa. Lastensuojelutyössä on kuitenkin hyvä erottaa toisistaan lapsen mielipiteen selvittäminen, puhevalta ja kuuleminen sekä päätösvalta. Lapsella tulee olla oikeus tulla kuulluksi ja sitä varten on varattava aika, mutta lapsella ei ole velvollisuutta käyttää oikeuttaan. Osallisuus tarkoittaa sitä, että lapsella on oikeus saada tietoa itseään koskevissa asioissa ja ilmaisemalla mielipiteensä hänellä on mahdollisuuksista vaikuttaa asioihin. (Oranen 2008, 9.)

Hallinnollis-byrokraattisessa toiminnassa yksi ilmenemismuoto on kuuleminen, joka sisältää oikeuden tietojen saamiseen ja omien näkemysten ilmaisemiseen (Hallintolaki 434/2003, 34§, 36§). Myös lastensuojelulaissa kuuleminen tarkoittaa mielipiteen selvittämistä ja asianosaisen oikeuden toteutumista (Lsl 417/2007). Huostaanottoasiassa lapsen kuuleminen tulee tehdä tositteellisesti, kun taas esimerkiksi huoltoriidoissa lapsi ei ole asianosainen, mutta kuulemisen tarkoituksena on selvittää lapsen mielipidettä tulevaisuutensa suhteen (LHL 361/1983, 11§). Lastensuojelulain (417/2007, 8§) mukaan lapsen tulee saada osallistua, paitsi itseään koskevan asian käsittelyyn, myös palvelujen kehittämiseen. Palveluiden kehittämisessä tulee kiinnittää erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. Heinon (2009, 71) mukaan nykyisessä lastensuojelulaissa (417/2007) on säädetty palvelurakenteen kehittämisen lisäksi erityisesti myös palvelujen sisällön kehittämisestä ja siitä, miten ne vastaavat lasten tarpeisiin.

Juridiselta kannalta osallisuudessa voidaan erottaa erivahvuisia muotoja. Tämän lisäksi lapsen osallisuuteen kuuluu erilaisia käsitteitä, jotka kaikki voidaan katsoa kuuluvaksi lastensuojeluun. On kuitenkin tärkeää tehdä eroa kansallisen lainsäädännön ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen

välillä, jossa esimerkiksi lapsen kuuleminen on sidottu asiayhteyden mukaan tiettyihin menettelymuotoihin Suomen kansallisen lainsäädännön mukaan. (Pajulammi 2014, 144.)

Seuraavaksi esittelen Pajulammen (2014, 144–146) tekemän jaottelun osallisuuden erivahvaisista muodoista: *Puhevalta* on juridinen termi ja vahvin osallisuuden muoto. Puhevalta tarkoittaa, että henkilöllä on oikeus panna vireille erilaisia asioita, kuten hakea etuutta tai palvelua, tulla kuulluksi ennen virallista päätöksentekoa sekä hakea muutosta tehtyyn päätökseen. Hallintopäätösten osalta viisitoista vuotta täyttäneillä alaikäisillä on oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asioissa, joka koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaista etua tai oikeutta (Hallintolaki 14§ 3mom.) Lastensuojelulain 21§ mukaan 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että 12-vuotiaalla lapsella on oikeus vaatia esimerkiksi sijaishuoltopaikan muuttamista tai huostassapidon lopettamista. Puhevalta tarkoittaa virallista kuulemistä, joka on eri asia kuin epävirallinen mielipiteen esittäminen. (Pajulammi 2014, 144–146.)

*Kuuleminen* voi juridisessa kielenkäytössä tarkoittaa kahta eri asiaa. Sillä voidaan tarkoittaa edellä mainittua puhevallan käyttöön liittyvää kuulemistä. Tällöin kyseessä on juridismuodollinen kuuleminen, jolla on merkitystä arvioitaessa päätöksenteon menettelyllistä oikeellisuutta. Silloin on kyse hallintopäätöksen tekemisestä. Hallintopäätökseen voidaan hakea muutosta (hallintovalitus). Kuulemisella voidaan tarkoittaa myös lapsen mielipiteen selvittämistä, jossakin tosiasiallisessa hallintotoiminnassa, joita voi olla esimerkiksi lastensuojelussa asiakassuunnitelmaneuvoittelut. Näiden kahden termin ero on siinä, että hallintopäätökseen voidaan hakea muutosta tekemällä hallintovalitus. Hallintotoiminta taas on konkreettista hallinnollista toimintaa, josta ei voi tehdä valituskelpoisia päätöksiä, vaan menettelyvirheistä voidaan tehdä kantelu sille viranomaiselle, jonka toimivaltaan kantelun kohde kuuluu tai ylimmälle lainvalvojalle. *Mielipiteen selvittäminen* tehdään silloin, kun halutaan saada selville lapsen mielipide johonkin asiaan eikä kyse ole edellä mainitusta ns. menettelyllisestä oikeudesta. Juridisesti katsottuna lapsen mielipiteen selvittäminen sisältyy lastensuojelulain 20 §:ään. (Pajulammi 2014, 145.)

Lastensuojelulain 417/72007) 20 §:n mukaan lapsen mielipide tulee selvittää lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden sekä sellaisessa muodossa, että lapsi ne ymmärtää. Sama koskee tietojen luovuttamista. Laissa mainitaan, että mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos se vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Laissa ei ole asetettu alaikäraja mielipiteen selvittämiselle. *Näkemyksen esittäminen* ja mielipiteen esittäminen eroavat

myös hieman toisistaan. Mielenpitemen selvittämiseen liittyy lapselta saadun tiedon ja asian ratkaisun väliseen suhteeseen, kun taas näkemysten esittäminen voi tapahtua yleisestä oikeudesta esittää mielipiteitään. Se on enemmänkin dialogia, joka on yhtä tärkeää osallisuuden kannalta. Lapsen näkemysten esittämiselle tulee antaa samanlainen painoarvo kuin muillekin osallisuuden muodoille lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Oikeus esittää näkemyksiään kuuluu ihmisarvoiseen kohteluun ja perustuslakiin ja on kirjattu YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen. (Pajulammi 2014, 145.)

Rasmussonin, Hyvösen, Nygrenin & Khoon (2010) tekemässä tutkimuksessa tarkasteltiin lapsikeskeisen sosiaalityön eroja kolmen maan välillä. Tutkimuksessa tarkasteltiin eri maiden sosiaalityöntekijöille tarkoitettua opetusmateriaalia. Opetusmateriaalien avulla Rasmusson ym. (2010) selvittivät, miten termi ”lapsikeskeinen” määritellään suorasti ja epäsuorasti eri maiden opetusmateriaaleissa. He tarkastelivat esimerkiksi periaatteita, arvoja ja motiiveja, joita termin käyttöön liittyy ja erityisesti miten lapsilähtöinen lähestymistapa liittyy lapsen oikeuksiin ja tarpeisiin. Tutkittavissa maissa opetusmateriaalina käytettiin Iso-Britanniassa lastensuojelun ammattilaisille kehitettyä dokumentointi ja lähestymistapaa ”Looking After Children System (LAC)” sekä lasten olosuhteiden arviointiin kehitettyä menetelmää ”Framework for Assessment for Children in Need and their Families (AF)”. Tutkimuksen taustalla oli raportinlähdekohdista aina tutkimustuloksiin saakka YK-yleissopimus lasten oikeuksista. Menetelmät (LAC ja AF) yhdessä muodostavat kokonaisuuden, joka sisälsi lastensuojelutarpeenarvioinnin, suunnittelun, intervention ja arvioinnin. Taustalla oli myös teoreettinen filosofia, jossa haluttiin tarkastella lasten tarpeita suhteessa oikeuksiin. Käsitteiden määrittelyssä käytettiin kolmea p:tä *Provision, Protection ja Participation*, jotka muodostavat myös osittaisen viitekehyksen koko tutkimukselle.

Australiassa oltiin kiinnostuneita siitä, voitaisiinko tarpeisiin ja oikeuksiin perustuvia lähestymistapoja yhdistää. Australialainen sosiaalityön professori Ife (2000) näkee ihmisoikeuksien toteuttamisen rinnalla sosiaalityön olevan myös ihmisten tarpeiden arviointia. Ihmisoikeuksien näkökulmasta asiakkaalle tulee antaa mahdollisuus olla aktiivinen osallistuja päätöksenteossa. Menetelminä LAC ja AF ovat mielenkiintoisia tutkimuskohteita, koska ne edustavat lähestymistapaa, jossa kohdataan myös erilaisia poliittisia ja organisatorisia rakenteita. Tutkimus toi esille miten perusarvoina (tarpeet ja oikeudet) voidaan tuoda esille ensisijaisina arvoina. (Ife 2000,105; ref. Rasmusson ym. 2010, 453.) Tutkimustulosten mukaan Australian materiaalissa lapsen osallisuutta oman hoitoprosessinsa suunnitteluun ja toteuttamiseen perusteltiin lasten suojelun ja oikeuksien näkökulmasta. AUS-LAC opetusmateriaalissa kuitenkin korostettiin lapsen

kuulemisen tärkeyttä, lapsen näkökulmia, toiveita ja tunteita sekä lasten mukaan ottamista päätöksentekoon. LAC- menetelmän käyttäjiä kehoitetaan harkitsemaan erilaisia filosofia lähestymistapoja lasten kanssa työskentelyssä sekä pohtimaan omaa positiotaan suhteessa lapseen ja vanhempiin. Tutkimuksen mukaan Australian opetusmateriaalin tarkoituksena näytti olevan tasapainoilu sääntöjen, suojelun ja osallisuuden välillä. (Rasmusson ym. 2010, 454–455.)

Kanadassa opetusmateriaali oli jaettu kahteen osioon: toinen osio keskittyi lapsen hoidon tuloksellisuuden tarkasteluun ja opetussuunnitelmaoppaan arviointiin ja toinen osio tarkasteli kumppanuutta ja lasten osallisuutta hoitoprosessin aikana. Kanadan opetusmateriaalin lähestymistapa oli enemmän lapsen tarpeita painottavaa kuin lapsen oikeuksiin perustuvaa. Lapsen osallistuminen nähtiin keinoksi edistää nuoren itsetuntoa ja pystyvyyttä. Pystyvyyden käsitettä käytettiin opetusmateriaalissa. Pystyvyydellä tarkoitetaan, että yksilö on toimivaltainen ja aktiivinen eikä vain passiivisesti reagoi ympäristössä tapahtuviin asioihin. Käsitteellä viitattiin kanadalaisen Albert Banduran kehittämään sosiaalis-kognitiiviseen teoriaan. (Rasmusson ym. 2010, 456.)

Ruotsin opetusmateriaalissa tarkasteltiin lastensuojelun ydinprosesseja: arviointia, suunnittelua, interventiota ja arviointia. Näkemys perustuu käsitykseen lapsen kehitykseen liittyvistä tarpeista suhteessa vanhempien valmiuksiin vastata näihin tarpeisiin. Lähtökohtana arvioinnissa on käsitteellinen kolmio (lapsen kehitys, vanhemmuus ja resurssit sekä ympäristö). Opetusmateriaalissa määriteltiin mitä esimerkiksi käsitteellä ”lapsilähtöinen lähestymistapa” tarkoittaa. Opetusmateriaalissa on lähdetty siitä, että lapsen tulee saada osallistua aktiivisesti päätöksentekoon lastensuojelun eri prosessien vaiheissa. Ruotsin opetusmateriaalit oli muokattu pitkälti Britannian mallien mukaan. Taustateorian oli mainittu muun muassa J. Bowlbyn kiintymyssuhdeteoria. (Rasmusson ym. 2010, 456.)

Tutkimuksen yhteenvedossa todettiin, että tutkimustulokset osoittivat käsitteiden painotuksessa olevan eroja eri maiden välillä. Australiassa lapsikeskeinen käsite opetusmateriaalissa painottui tasaisesti tarpeisiin ja oikeuksiin, kun taas Kanadassa painotettiin enemmän tarpeita ja Ruotsissa enemmän lasten oikeuksia. Ruotsissa painotettiin enemmän osallistumista kuin Australiassa ja Kanadassa. Lisäksi tutkimuksessa todettiin, että tutkimuksen analysointivaiheessa määriteltäessä käsitettä ”lapsikeskeinen” otettiin mukaan myös muut lähelle tulevat käsitteet, kuten lasten osallisuus, lasten näkökulma, lasten tarpeet ja kumppanuus. Käsitteen määrittelemisen ei ollut yksiselitteinen ja siinä tuli huomioida myös kulttuuriset, kontekstuaaliset ja sosiaalityön lähtökohdat. Johtopäätöksissä todettiin myös tutkimustulosten tulkintaa haittaavan tiedon puute,

koska prosessin vaiheista puuttui osa tutkimusmateriaalista, kuten esimerkiksi suunnittelu- ja arviointimateriaalit. Lopputuloksena tutkijat korostivat koulutuksen merkitystä lapsikeskeisen lähestymistavan käyttöönotossa. (Rasmusson ym. 2010, 457.)

Bellin (2002) tutkimuksessa tarkasteltiin lasten ja nuorten osallistumismahdollisuuksia lasten oikeuksien kautta. Tutkimus toteutettiin Iso-Britanniassa 1999 puolistrukturoidulla haastattelumenetelmällä, johon osallistui 27 8-16-vuotiasta lasta. (2002). Tutkimuksessa tarkasteltiin lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojeluprosessista. Tutkimustuloksissa tuli esille kolme seikkaa, joilla on merkitystä lastensuojelun palveluissa. Ensinnäkin, on tärkeää arvioida lapsen kertomaa koko lastensuojeluprosessin aikana. Lapsella voi olla hyvä suhde esimerkiksi omahoitajaan, joka voi olla lapsen tukena ja auttaa lasta kertomaan omia näkemyksiään. Toiseksi sosiaalityöntekijöiden asenne vaikutti suhteen luomiseen lapseen. Suhteen luomisessa tarvitaan erilaisia vuorovaikutusmalleja. Erityisesti tarkasteltiin tuen ja kontrollin suhdetta lapsiin, jotka ovat eläneet olosuhteissa, joissa heitä on dominoitu ja nöyrytetty. On tärkeää, ettei sama malli toistu uudelleen. Kolmanneksi seikaksi nousivat palveluiden rakenteet, jotka ovat aikuisille suunnattuja. Rakenteita tulee muokata siihen suuntaan, että niissä kuullaan paremmin myös lasten äänet.

Lapsen näkeminen yksilönä parantaa lapsiystävällistä toimintaa. Lapsiystävällisessä toiminnassa lapsi otetaan mukaan, jolloin lapsi tulee osalliseksi ja näin ollen lapsen yksilölliset tekijät ja tarpeet voidaan paremmin huomioida ja ottaa mukaan päätöksentekoon. Elizabeth Fern ja Gudrun Kristinsdottir tekivät Islannissa (2010) toimintatutkimuksen, jossa nuoret olivat osallisena tutkimuksessa tiedon tuottajina. Tutkimusmenetelmänä käytettiin osallistavan ryhmätyönmetodia, jonka tavoitteena oli aktivoida nuoria ja ohjata sosiaalityöntekijöitä kehittämään heidän käytännön työtään. Tutkimukseen osallistuvat nuoret olivat iältään 13–16 -vuotiaita. Toiminta perustui Reykjavik Social Servicen, nuoren ja vanhempien väliseen sopimukseen, jossa nuoret tapasivat säännöllisesti sosiaalikeskuksessa 1-2 vuoden ajan.

Tutkimuksen taustalla vaikutti ajatus siitä, että nuorilla on kokemusta sosiaalityöstä ”sisältä käsin”, koska he olivat olleet asiakkaina lastensuojelussa. Ajatuksena oli, että nuorten kokemusten avulla voitaisiin muuttaa sosiaalityöntekijöiden käytäntöjä heidän työssään. Tutkimuksessa nuoria tavattiin ryhmässä, jossa he keskustelivat ja saivat erilaisia näkemyksiä ongelmiinsa. Tapaamiskerran jälkeen heille lähetettiin kirjallista palautetta, jonka jälkeen järjestettiin työpajatyöskentelyä ja näin työskentelyä jatkettiin 15 kuukauden ajan. Menettelyllä mahdollistettiin tiedon jakaminen, reflektointi ja dialogisuus. Huomio kiinnitettiin itse toimintaan ja tutkimustilanteessa saatettiin



näyttää esimerkiksi video koulukiusaamisesta, jonka jälkeen nuoret keskustelivat ja jakoivat kokemuksiaan aiheesta yhdessä sosiaalityön harjoittelijoiden kanssa. Tästä seurasi seuraava tehtävä, jossa nuoria pyydettiin laatimaan kysymyksiä, jotka sosiaalityön harjoittelijat esittäisivät nuorille, silloin kun heidän pitäisi auttaa nuoria. Tämä toistettiin tutkimuksessa kolme kertaa, josta myös tutkimuksen aineisto muodostui. (Fern ja Kristinsdottir 2010, 287–290.)

Nuorten oman arvioinnin mukaan heille oli tärkeää, että he saivat keskustella sellaisista aiheista, jotka olivat heille tärkeitä. Kutsumalla heidät mukaan yhteisiin arviointitilaisuuksiin, nuoret saivat lisää tietoa, jotta he osaisivat tehdä oikeita valintoja elämässään ja kokisivat elämänhallintaa. Tutkimuksessa mukana olleet nuorten sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä sitä, että lapset ja nuoret saivat myös osallistua päätöksentekoon johtavaan prosessiin eivätkä vain kertoa omaa mielipidettään. Tuolloin ei vielä ollut olemassa rakenteita nuorten osallistumiseen. Toimintamalli tarjosi tilaisuuden aloittaa nuorten osallistuminen myös palveluiden kehittämiseen. Tutkimustuloksena syntyi toimintamalli (*Child-directed practice*) aikaisemman (*Child-centered practice*) tilalle, jossa lapsen ongelmat ovat keskiössä eikä niinkään lapsi itse. Nuorille oli tärkeää, että heidät otettiin tasavertaisesti mukaan tekemään tutkimusta yhtenä asiantuntijana. (Fern ja Kristinsdottir 2010, 287–290.)

#### 4 EDUNVALVONTA

Edunvalvonta käsitteenä on hyvin moninainen ja vaikeasti hahmotettava. Yleisesti voidaan ajatella, että edunvalvontajärjestelmän on tarkoitus valvoa sellaisten henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät voi jostain syystä hoitaa omia asioitaan. Oikeudellisina termeinä puhutaan täysi- ja vajaavaltaisista. Holhoustoimilaki (442/1999, jäljempänä HoITL) 2§ tarkoittaa *vajaavaltaisella* alle 18-vuotiasta henkilöä (*alaikäinen*) ja sellaista 18 vuotta täyttänyttä henkilöä (*täysi-ikäinen*), joka on julistettu vajaavaltaiseksi. Lähtökohtana alaikäisen kohdalla voidaan pitää, että lapsen huoltajat valvovat lapsen etua kaikissa häntä koskevilla asioissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että huoltajalla on lain mukaan velvollisuus huolehtia lapsen taloudellisista asioista sekä häneen itseensä liittyvistä asioista, kuten huolenpidosta ja kasvatuksesta.

Yleisellä tasolla edunvalvojatoiminta on totuttu yhdistämään holhoustoimen edunvalvontaan, joka määrittelee alaikäisen edustamisesta hänen talouteensa liittyvissä asioissa. Lainsäädännöllisesti

Suomessa lapsen holhous ja huolto on kuitenkin eriytetty toisistaan. Taloudellisten asioiden osalta säännös löytyy holhoustoimilaista (HolTL) ja lapsen huoltoon liittyvissä asioissa säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, jäljempänä LHL). Kummankin lain mukaan huoltajan tehtävä on edustaa lasta hänen henkilöään koskevissa asioissa sekä huolehtia lapsen talouteen liittyvistä asioista.

Yhteiskuntatieteissä lastensuojelulain mukaista lapsen edunvalvontaa on tutkittu vielä varsin vähän. Osaltaan siihen on varmasti vaikuttanut se, että säännös on melko uusi. Anna-Kaisa Lehtikangas (2014) on tutkinut pro gradu-tutkimuksessaan edunvalvojien roolin muodostumista lastensuojelu- ja rikosprosesseissa ”...jotta sä olisit mun kanssa täs hommas, kun mä en voi yksin olla”. *Lastensuojelun edunvalvoja lapsen tukena*. Tutkimukseen osallistui viisi edunvalvojaa, jotka työskentelivät sosiaalialalla. Tutkimustulosten mukaan edunvalvojien rooli muuttui lapsen iän tai elämäntilanteen mukaan. Edunvalvoja saattoi toimia lapsen äänen esiintuojana tai rinnalla kulkijana.

Marika Rantamaan (2013) pro gradu-tutkimus ”*On se kyllä kantanut hedelmää*”: lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen edunvalvojan yhteistyö systeemiteoreettisessa viitekehyksessä, hän tarkasteli lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen edunvalvojan yhteistyön rakentumista lastensuojelun sosiaalityöntekijän näkökulmasta. Hän teki kuusi puhelinhaastattelua sosiaalityöntekijöille, joilla oli kokemusta edunvalvojan kanssa tehdystä yhteistyöstä lastensuojelu- ja rikosprosessissa. Tutkimuksen mukaan yhteistyö sujui pääsääntöisesti yhteisymmärryksessä ja asioita keskustellen. Työskentelyä helpotti yhteinen tavoite – lapsen etu, ja jos edunvalvoja oli entuudestaan tuttu. Yhteiset toimintatavat organisaation sisällä helpottivat edunvalvojan hakemista ja yhteistyön syntymistä. Edunvalvojan ammattitaitoon ja toimintamalleihin luotettiin sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Sosiaalityöntekijät toivat myös esille, ettei yhteistyölle ollut riittävästi aikaa eikä lasta ehditty tarpeeksi tapaamaan. Edunvalvojat kokivat yhteistyön haasteena lastensuojelulain tulkinnanvaraisuuden. Salla Laineen (2012) pro gradu-tutkielma toi esille lastensuojelun edunvalvojien kokemuksia lasten käsityksestä omasta tilanteestaan lastensuojeluprosessissa. Tutkimustuloksissa nousi esille, että lapsen etu ja osallisuus eivät toteudu lastensuojelussa ja lastensuojelun edunvalvonnassa. Lastensuojelun edunvalvontatehtävää tulisi selkeyttää ja lisätä tunnettavuutta, jotta lapset oikeudet osallisuuteen toteutuisivat.

Oikeustieteellisessä tiedekunnassa lapsen oikeuksia ja osallisuutta on tutkinut Henna Pajulammi (2014) väitöskirjatutkimuksessaan *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Väitöstyössä tarkastellaan YK:n

lapsen oikeuksien sopimusta ja erityisesti sen 12. artiklaa, jossa käsitellään lapsen oikeutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Hän väittää että: *lapsen oikeus osallistua on suomalaisen lapsioikeuden keskeinen oikeusperiaate ja lapsen edun määritelmän osatekijä*. Hänen mukaansa suomalaisessa yhteiskunnassa ei ole täysin ymmärretty sopimuksen sisältöä ja velvoittavuutta. Juridisessa kontekstissa lapsen osallisuus tarkoittaa lapsen oikeutta esittää vapaasti näkemyksiään ja saada näkemyksilleen painoarvoa silloin, kun ne vaikuttavat välittömästi tai välillisesti hänen elämäänsä. Lapsen oma osallisuus on tärkeä osatekijä, eikä pelkästään lapsen suojelemista voida pitää riittävänä, silloin kun puhutaan lapsen edusta. (Pajulammi, 2014.)

Pelastakaa lapset Ry:n Lastensuojelun edunvalvontahanke toi esille edunvalvonnan käyttöä lapsen osallisuuden toteutumista lastensuojelun käytänteissä. Hanke toimi ajalla 2005–2009 ja 2010–2011. Hankkeen lopputuloksena syntyi Marjomaan & Laakson (2012) toimittama käsikirja: Lastensuojelun edunvalvonta- lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa, käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Sosiaalityössä oltiin yleisesti sitä mieltä, että lapsen kanssa työskentelyn tulee olla kiinteä osa sosiaalityötä, mutta mitä se tarkoittaa käytännötasolla ristiriitatilanteissa, silloin kun lapsen etu ja vanhempien oikeus päättää lastensa asioista on ristiriidassa. Hankeen tulokulma oli uusi ja edunvalvonta ei ollut kovin käytetty menetelmä lastensuojelussa. (Niskala ym. 2012, 5.)

#### 4.1 Edunvalvonta lastensuojelussa

Lastensuojelussa tarvetta lapsen edunvalvontaan voi syntyä monesta eri syystä. Tarve voi syntyä esimerkiksi silloin, kun lapsen vanhemmat eivät jostain syystä pysty olemaan lapsen elämässä mukana, esimerkiksi kuoleman tai vakavan loukkaantumisen vuoksi. Lapselle tarvitaan edunvalvojaa myös silloin, kun lapsen huoltajaa/ huoltajia tai hänen lähipiiriinsä kuuluvaa epäillään lapseen kohdistuneesta rikoksesta tai mikäli vanhemmilla on vakavia mielenterveyden ongelmia. Edunvalvonnan lähtökohtana on lapsen edun määrittäminen ja lapsen edustaminen, siten kuin maistraatin tai tuomioistuimen päätöksissä todetaan.

Lastensuojelun edunvalvonnan hakeminen perustuu lastensuojelulain (417/2007) 22§:än, jonka tavoitteena on vahvistaa lapsen osallisuutta häntä koskevassa päätöksenteossa. Lapsella on iän ja kehitystason mukaan oikeus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Yhdistyneitten Kansakuntien yleissopimus on perustana lastensuojelun edunvalvonnalle. Tämän sopimuksen

myötä lapsesta on tullut vanhemmistaan riippumaton oikeussubjekti. Tästä on alkanut myös lapsen aseman uudelleen määrittely lainsäädännöllisellä tasolla. (Tammi & Lapinleimu 2012.) Niskala ym. (2010) toteavat Edunvalvonnan käsikirjassa, että sopimuksen myötä lapsi on saanut itsenäisen aseman, joka muuttaa lapsuuden ja aikuisuuden välistä suhdetta. Lähtöajatuksena saattaa olla, miten lapsi osallistetaan aikuisten maailmaan, ilman että aikuisten toimintaa kyseenalaistetaan, mutta todellisuudessa aikuisten maailman on pakko muuttua. (Emt., 2010, 5.)

Pelastakaa lapset Ry:n Lastensuojelun edunvalvontahankeen myötä erilaiset näkemykset lastensuojelun edunvalvonnasta alkoivat hahmottua. Toiset ajattelivat, että lastensuojelu on juridisoitumassa, kun samaan aikaan tapahtui lastensuojelun lakiuudistus, jossa lastensuojelun päätöksentekoa siirrettiin tuomioistuimelle. Sinänsä uudistuksessa oli kyse myös juridisoinnin lisääntymisestä, jonka myötä lastensuojelu sai uuden toimijan. Lastensuojelussa ja erityisesti huostaanotossa kyse on hyvin voimakkaasta väliintulosta, jonka vaikutukset saattavat olla elinikäisiä tai jopa ylisukupolvien ulottuvia. Kyse on kaikkien asianosaisten oikeusturvasta ja on tärkeää, että päätökset valmistellaan huolellisesti. Huolta on ollut siitä, miten lapsen ääni saadaan kuuluville juridisoituneessa lastensuojelussa, ja miten aikuisiin keskittyvässä järjestelmässämme huomioidaan lasten erityiset tarpeet. (Niskala ym. 2010, 6.)

#### 4.2 Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi

Yhteiskuntatieteissä käytetään lapsen edunvalvojasta lyhyesti termiä ”edunvalvoja”, kun taas oikeustieteissä käytetään termiä ”edunvalvojan sijainen”, koska edunvalvoja määrätään huoltajan sijaiseksi. Edunvalvonta on hyvin tarkkaan juridisoitu, koska kyse on puhevallan käytöstä, kuka saa käyttää lapsen puhevaltaa. Lähtökohtaisesti voidaan ajatella, että lapsen huoltaja, joka useimmiten on lapsen vanhempi, käyttää lapsen puhevaltaa alle 12-vuotiaan kohdalla. Kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa (417/2007, 22§). Lapsen tullessa lastensuojelun asiakkaaksi lapsi saa itselleen oman sosiaalityöntekijän, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän, jonka tehtävänä on valvoa lapsen etua. Sosiaalityöntekijällä ei kuitenkaan ole puhevaltaa lapsen asioissa eikä näin ollen voi edustaa lasta huoltajan ollessa estynyt. Edunvalvoja on puolueeton henkilö ja hänen tulee myös olla kaikista asiaan liittyvistä tahoista riippumaton.

Hänen tehtävänä on valvoa, että lapsen etu toteutuu parhaalla mahdollisella tavalla. (Tammi & Lapinleimu 2012, 37.)

Edunvalvonnasta lastensuojelussa on säädetty Lastensuojelulaissa (417/2007) luvussa 2 edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi 22§:ssä. Laissa sanotaan, että: *”Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.”* Vastuu lapsen edun turvaamisesta on lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä. Hänen tehtävänä on valvoa lapsen edun toteutumista ja avustettava lasta tai nuorta puhevallan käytössä ja tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin tai huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22§:ssä tarkoitetuissa tilanteissa edunvalvojaa. (Lsl 417/2007, 24§.) Laissa ei ole kuitenkaan tarkemmin eritelty minkälaisiin tilanteisiin edunvalvojaa tulisi käyttää.

Edellisen lisäksi lastensuojelulain (417/2007) 22§:ssä on määritelty kuka voi hakea edunvalvojaa: *”..hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) tarkoitettuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse. Holhousviranomaisena toimiva maistraatti voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin ovat siitä yksimieliset. Muutoin edunvalvojan määrää tuomioistuin. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhoustoimesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle.”*

## 5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Esittelen tässä luvussa pro gradu-tutkielman metodologisia valintoja ja toteuttamista. Tutkimukseni aiheena on lastensuojelun edunvalvonta. Tässä luvussa esittelen tutkimuksen toteuttamiseen, aineiston hankintaan ja analyysiin liittyviä kysymyksiä. Tämän jälkeen esittelen tutkimuksen aineistoa, josta käy ilmi perusasioita kuten lasten ikä, sukupuoli ja edunvalvojan hakemiseen johtaneet syyt. Lopuksi pohdin tutkimuksen analyysiä ja tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä.

## 5.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen toteuttaminen

Lastensuojelun edunvalvonta on suhteellisen uusi aihe ja liittyy vahvasti kahteen tieteenalaan, joka asettaa tutkimuksen tekemiselle haasteita. Olen pakostakin joutunut perehtymään melko paljon oikeustieteelliseen tutkimukseen ja käsitteistöön. Näissä ei sinänsä ole mitään uutta, mitä ei olisi käsitelty sosiaalilainsäädäntöä opiskellessa, mutta tulokulma on erilainen. Sosiaalilainsäädännön tunteminen on sosiaalityöntekijän työn tekemisen kannalta tärkeää. Asettaahan lainsäädäntö ne raamit, jonka sisällä työtä tehdään. Tieteellisesti olisi tärkeää saada tietoa edistääkö edunvalvonta lapsen etua ja osallisuutta.

Olen joutunut tarkentamaan ja uudelleen muotoilemaan tutkimuskysymyksiäni tutkimusprosessin edetessä ja oman ymmärryksen kasvaessa. Käräjäoikeuksien päätösten logiikan ymmärtäminen ja oikeudellisten termien haltuun ottaminen on vaatinut aina uudelleen ja uudelleen jäsentämistä. Olen halunnut kuitenkin pysyä lapsen edun ja osallisuuden tematiikassa.

Tutkimuskysymykset ovat:

- 1) Mihin eri tehtäviin edunvalvoja on määrätty käräjäoikeuksien päätöksissä?
- 2) Miten edunvalvojan tehtävät on määritelty käräjäoikeuksien päätöksissä?

Tutkimusaiheen valintaan on vaikuttanut aiheen ajankohtaisuus ja lastensuojelun työkentässä olevat muutokset. Perheiden parissa tehtävässä työssä on näinä vuosikymmeninä tapahtunut paljon muutoksia, ja tämän tutkimuksen tavoitteena on syventyä yhteen niistä muutoksista lastensuojelun edunvalvontaan. Aihe on minulle myös henkilökohtaisesti läheinen, johon on vaikuttanut pitkä työkokemukseni lasten parissa työskentelystä.

Edunvalvontaan olen törmännyt lähinnä taloudellisten asioiden hoitamiseen liittyvän edunvalvonnan kautta. Lapseen itseensä liittyvään edunvalvontaan olen törmännyt harvemmin ja itselläni on ollut sellainen ennakkokäsitys edunvalvonnasta, ettei se ole kovin käytetty menetelmä sosiaalityöntekijöiden keskuudessa. Oma ajatteluani perustelen sillä, että pitkän työkokemukseni aikana en ole juurikaan törmännyt tilanteisiin, jossa olisi keskusteltu lastensuojelun edunvalvonnasta lastensuojelun eri prosessien vaiheissa. Ennakkokäsitystäni vahvistaa myös keskustelut eri työyhteisöissä, joissa on ollut vallalla käsitys, ettei edunvalvojaa kannata hakea,

koska sitä on niin vaikeaa saada. Tutkiessani edunvalvontaa toimintana minulla on ollut mahdollisuus perehtyä edunvalvontaan monesta eri näkökulmasta ja eri tieteenaloja hyödyntäen. Laadullisen tutkimuksen yhtenä kulmakivenä voidaan pitää tutkimuksen perustelut osiossa havaintojen teoriapitoisuuden selvittämistä. Havaintojen teoriapitoisuudella tarkoitetaan sitä, että se, millainen yksilön käsitys ilmiöstä on, millaisia merkityksiä tutkittavalla ilmiöllä annetaan tai millaisia välineitä tutkimuksessa käytetään, vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20.) Vaikka, tutkimukseeni ei liity havainnointia on syytä selventää oma ennakkokäsitykseni asiasta.

## 5.2 Tutkimuksen metodologiset valinnat

Pro gradu-tutkielman tavoitteena on selvittää lastensuojelun edunvalvontaa. Lastensuojelun edunvalvonta on verrattain uusi menetelmä ja sen asemaa on vahvistettu uuden lastensuojelulain (417/2007) myötä. Tutkimus on yhteiskuntatieteellinen tutkimus, jossa on vahvasti mukana oikeustieteellistä tutkimusta ja käsitteistöä. Olen pyrkinyt selittämään tutkimuksen kannalta oleellisemmat käsitteet kumpaakin tieteenalaa hyödyntäen, niissä puitteissa, kun se yhteiskuntatieteiden sosiaalityötä opiskelleena on ollut mahdollista. Tutkimusaineistona käytän käräjäoikeuksien päätöksiä, joissa useimmissa on nähtävissä sekä sosiaalityöntekijän hakemustekstiä ja käräjäoikeuden tuomarin päätöslauselmaa. Olen avannut käräjäoikeuden päätöksen rakennetta, jotta lukijan olisi helpompi ymmärtää miten ratkaisuun on päädytty. Tarkoituksena ei ole analysoida eikä ottaa kantaa päätöksen rakenteeseen. Tutkimusraportissa on paljon viittauksia oikeustieteelliseen kirjallisuuteen, jota on ollut mahdotonta sivuuttaa tutkimusaiheen luonteen vuoksi, joka on niin tiukasti normitettua. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu raportissa esille nousseita oikeudellisia kysymyksiä väistämättä pohtimaan ja ottamaan huomioon päätöksiä tehdessään. Tässä tutkimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta lasta. Muut ikärajoihin liittyvät oikeudet ja rajoitteet olen käsitellyt niihin liittyvissä asiayhteyksissään.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus, jonka tavoitteena on selvittää yhtä osallisuuden muotoa eli lapsen puhevallan toteutumista lastensuojelun edunvalvonnan kautta. Laadullista tutkimusta kutsutaan myös ymmärtäväksi tutkimukseksi, jossa pyritään joko selittämään tai ymmärtämään esillä olevaa ilmiötä. Laadullisessa tutkimusta teorian osuus on välttämätön.

Teorialla tarkoitetaan tutkimuksen viitekehystä, jotka muodostuvat tutkimuksen kannalta merkittävistä käsitteistä ja niiden välisistä merkityssuhteista. (Tuomi & Sarajärvi 2009,18, 28.)

Aineiston analyysimenetelmäni käytän sisällönanalyysiä. Tutkimusaineiston taustatietojen keräämisen jälkeen luokittelin tutkimusaineiston, jonka tavoitteena on järjestellä aineistoa luettavampaan muotoon. Luokittelua pidetään yksinkertaisimpana aineiston järjestämisen muotona (Tuomi & Sarajärven 2009, 93). Laadullisessa analyysissä puhutan induktiivisesta ja deduktiivisesta analyysistä. Jako perustuu siihen päättelyn logiikkaan miten tutkimustuloksiin on päästy. Induktiivisella päättelyllä tarkoitetaan yksittäisestä yleiseen tai deduktiivisella päättelyllä yleisestä yksittäiseen. Vaikka nimikkeiden perusteluissa voisi luulla kyseessä olevan vain analoginen jaottelu, tieteellisesti tämän jaottelun käyttö on hyvin ongelmallista. Kahtiajaon suurin ongelma on kuitenkin käytännöllinen, koska uuden teorian syntymistä pelkkään havaintoihin perustuvana pidetään ongelmallisena. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95.)

Omassa tutkimuksessani on vahvasti teoria taustalla, mutta se ei perustu suoraan teoriaan eivätkä analyysiyksiköt ole suoraan teoriasta poimittuja, vaikka ne ovat sieltä löydettävissä. Voidaan kai puhua abduktiivisesta päättelystä, jossa tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja valmiit mallit. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95–97.) Tutkimuksen analyysissä olen käyttänyt lain taustatöihin liittyviä hallituksen esityksiä ja hallintovaliokunnan mietintöjä, joilla olen pyrkinyt selventämään lain taustalla olevia tekijöitä. Lisäksi käytän tekstissänini aineisto-otteita. Aineisto-otteiden ei ole tarkoitus niinkään vakuuttaa lukijaa tutkimuksen alkuperäisyydestä, kuten yleisesti luullaan vaan elävöittää tekstiä.

### 5.3 Tutkimusaineiston esittely

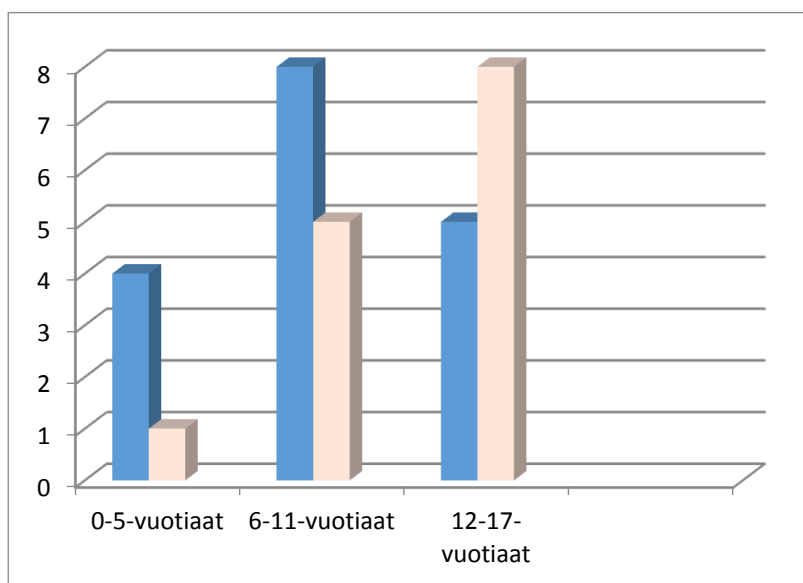
Aineistoni muodostuu kaikkiaan 47:stä käräjäoikeuden päätöksestä, jotka on tehty vuosina 2014, 2015 ja 2016. Ratkaisuista viisitoista (15) oli tehty 2014 ja kaksikymmentäseitsemän (27) oli tehty 2015 ja mukana oli myös viisi (5) 2016 tehtyä ratkaisua. Aineiston saatuaani tutustuin ensin aineistoon ja päädyin niputtamaan samaa lasta koskevat päätökset yhteen, koska päätökset olivat sisällöllisesti hyvin samankaltaiset. Lopullisen aineistoni kooksi muodostuu 32:stä edunvalvonnan piirissä olevasta lapsesta. Päätösten ja lopullisen aineiston ero johtuu siitä, että osalle lapsista oli tehty ensin väliaikainen määräys ja myöhemmin lopullinen päätös edunvalvojan määräämisestä tai



samalle lapselle oli tehty useampi lyhytaikainen päätös. Päätöksissä oli myös saman perheen lapsia, joten edunvalvonta kosketti yhteensä kahtakymmentäviittä (25) perhettä.

Kaiken kaikkiaan päätöstekstiä oli 115 sivua ja osassa päätöksiä oli myös liitteitä kuten hakemus edunvalvojan määräämiseksi tai suostumus edunvalvojalta. Liitteitä oli yhteensä 12 sivua. Niistä hakemuksista, jotka minulla oli nähtävillä, oli käytetty, yhtä hakemusta lukuun ottamatta, THL:n 2014 Pelastakaa lapset ry:n valmista lomakepohjaa.

Ensimmäisen lukukatsauksen jälkeen poimin päätöksistä lasta koskevia perustietoja kuten sukupuoli ja ikä (ks. taulukko1). Lasten iät vaihtelivat vastasyntyneestä 17-vuotiaisiin nuoriin. Lasten iät jakautuivat seuraavasti: 0-5-vuotiaita oli 5 lasta, joista 4 oli poikia ja yksi tyttö; 6-11-vuotiaita oli 13 lasta, joista 8 oli poikia ja 5 tyttöä; 12–17-vuotiaita oli 13 lasta, joista 5 oli poikia ja 8 tyttöä. Yhden tytön ikää ei ollut tiedossa, joten kokonaisluku on N=31. Edunvalvontaa koskevat määräykset koskettivat yleensä yhtä lasta, mutta kahdessa tapauksessa sama edunvalvoja oli määrätty sisaruksille.



**Kaavio 1.** Lastenikä ja sukupuoli edunvalvojaa haettaessa N=31 (Pojat sinisellä ja tytöt punaisella.)

Päätösten rakenne oli hieman toisistaan poikkeava. Kaikissa päätöksissä oli esitietoina hakija, asiaan osalliset, asia ja vireilletulo päivä ja hakemusteksti. Osassa päätöksiä oli myös asiaan

osalliset osioon laitettu kuultavat kohta. Tämän jälkeen päätösten rakenne saattoi vaihdella. Vireille tulopäivän jälkeen useimmiten seuraavana oli kohta hakemus, jossa käytiin lyhyesti läpi hakemuksen sisältö: hakija, kuka määrätään kenenkin edunvalvojaksi ja miksi. Tämän lisäksi osassa päätöksiä oli myös hakemustekstin jälkeen kohta perustelut. Kaikissa päätöksissä on nähtävissä minimissään käräjäoikeuden ratkaisu, lopputulos tai päätöslauselma, jotka sisälsivät usein myös selostus tai perustelut osion, jossa kerrottiin tarkemmin perusteluja päätöksen teon tueksi.

Kaikissa päätöksissä oli maininta lastensuojelulain (417/2007) 22§:stä, joten kaikki hakemukset liittyivät aina jollain tavalla myös lastensuojeluun. Ne päätökset, joissa oli erikseen kirjoitettu perusteluosio sisälsivät joko suoria lainauksia lastensuojelulain (417/2007) 22 §:stä tai maininnan lapsen edun turvaamisesta ja siitä, että ”...on perustelu syy olettaa, ettei lapsen huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, ..koska hänen ja lapset edut saattavat joutua ristiriitaan.” Perusteluosiossa perusteltiin myös sitä, miksi esitetty edunvalvoja on sopiva juuri tämän lapsen edunvalvojaksi.

Useimmiten edunvalvojan hakija oli lastensuojelunviranomainen tai lastenvalvoja. Maistraatti oli hakijana vain yhdessä tapauksessa. Asian vireille panon alulle saattaja saattoi kuitenkin olla joku muu kuin sosiaalityöntekijä. Sosiaalityöntekijä oli täyttänyt hakemuksen, jota joku muu oli häntä suosittanut tekemään. Tämä kävi ilmi päätöksistä löytyneistä hakemusteksteistä, jossa saattoi olla maininta ”...pyytää poliisin toivomuksesta..” tai ”...syyttäjältä saadun ohjeistuksen mukaisesti...” haetaan lapselle edunvalvojaa. Hakemuksista tai päätösteksteistä ei voinut suoraan lukea, että lapselle haettiin edunvalvojaa hänen henkilöönsä liittyvän asian selvittämiseksi.

#### 5.4 Tutkimusaineiston hankinta ja analyysiprosessi

Tutkimusaineistona käytän asiakirja-aineistoja, jossa lapselle on haettu edunvalvojaa lastensuojelulain 22 §:n perusteella. Aineiston kerääminen osoittautui odotettua vaikeammaksi tehtäväksi. Lähestyin aluksi yhtä käräjäoikeutta ajatuksena saada tutkimusaineisto sieltä. Heillä ei kuitenkaan ollut yhtään lastensuojelulain 22 §:n perusteella tehtyä hakemusta tai ratkaisua vuosilta 2014–2015. Sen jälkeen lähetin kyselyn kuuteen eri käräjäoikeuteen ympäri Suomen ja sain vastauksen neljältä, joissa kaikissa oli samansisältöinen viesti, että tietyn pykälän perusteella ei käräjäoikeuksista pysty hakemaan kyseisiä ratkaisuja. Heidän järjestelmänsä ei tue vapaata sanahakua ja yleisesti ottaen edunvalvojan sijaisen määräämiseen liittyviä päätöksiä on paljon.

Esimerkiksi lastensuojelussa huostaanotetun lapsen elatussopimuksen tekemistä varten huoltajalle haetaan edunvalvojan sijaista.

Edunvalvonta-asiaan perehtyessäni huomasin, että olin aikaisemmin ollut siinä ymmärryksessä, että lastensuojelun edunvalvojaa haetaan aina tuomioistuimesta. Asiaa selvittäessäni soitin sattumanvaraisesti yhteen maistraattiin ja tiedustelin miten paljon heille tulee lastensuojelulain 22 §:n mukaisia edunvalvontaa koskevia hakemuksia. Kyseisen maistraatin käsitys asiasta oli, ettei heille tule juuri lainkaan hakemuksia edunvalvojan sijaisen määräämiseksi. Heidän kanssaan asiaa selvittäessäni selvisi, heidän ohjeistuksensa mukaan edunvalvojan sijaista haetaan aina käräjäoikeudesta. Tämä ohje perustui poliisihallinnolta tulleeseen ohjeeseen, jonka mukaan myös poliisiviranomaiset voivat hakea edunvalvojan sijaista. Tämä asia onkin osittain totta, nimittäin silloin, kun edunvalvojan sijaista haetaan rikosepäilyn vuoksi.

Uuden esitutkintalain (ETL 805/2011) mukaan myös poliisihallinnon tutkinnanjohtaja voi hakea lapselle edunvalvojan sijaista. Tähän asiaan löytyy perusteluja hallituksen esityksestä (HE 222/2010), jossa todetaan *”edunvalvojan määräämisen tarpeen havaitsemiseen ja esitutkinnan riittävän nopeaan toimittamiseen liittyvistä syistä tutkinnanjohtajalla tulisi olla velvollisuus tarvittaessa tehdä hakemus edunvalvojan määräämisestä alaikäiselle.”* Tämä ei kuitenkaan sulje pois lastensuojelulain (417/2007) 22 §:ssä tarkoitettujen viranomaisten toimivaltaa tilanteissa, joissa nämä havaitsevat edunvalvojan määräämisen tarpeen ensimmäiseksi tai joissa tutkinnanjohtaja ei hakemusta tee. Tämän kohdan täyttyminen tarkoittaisi tiiviistä yhteistyötä sosiaalitoimen ja poliisiviranomaisten välillä, joka ei välttämättä aina käytännön työssä toteudu.

Aineistoa hakiessani löysin kuitenkin Siviiliasioiden nimikkeistöstä (2014) oikean luokituksen hakemalleni aineistolle. Pääluokkana olivat hakemusasiat ja sen alta löytyivät holhousasiat ja sieltä edelleen kohta sijaisen määrääminen edunvalvojalle. Ilmoitin nimikkeistöstä löytyneen nimikkeen yhden suuren kaupungin käräjäoikeuteen ja sain sähköpostiini listauksen vuosina 2014–2015 tehdyistä ratkaisuista koskien edunvalvojan hakemista, niitä tuli yhteensä 764 kappaletta. Valitettavasti pelkkien numerokoodien perusteella niistä oli aivan mahdotonta löytää tarvitsemaani aineistoa.

Sähköpostin lähetettyäni sain muutamalta käräjäoikeudelta vastauksen, jossa minut ohjattiin tiedustelemaan aineistoa oikeusrekisterikeskukselta. Selvitin asiaa oikeusrekisterikeskuksesta ja he pystyisivät kyllä aineistoa toimittamaan maksua vastaan. Kustannukset aineiston saamiseksi olisivat

nousseet kohtuuttoman korkeaksi, joten päädyin lähettämään aineistokyselyni kaikkiin Suomen 27:ään käräjäoikeuteen sähköpostiviestinä. Käräjäoikeuksilla saattaa kuitenkin olla useampi asiointipiste, joka lisäsi yhteydenottojen määrää. Kaikista lähettämistäni käräjäoikeuksista tuli vastaanottokuittausviesti, joka kertoi minulle, että viestini oli mennyt perille.

Kaiken kaikkiaan sain vastauksia seitsemästätoista käräjäoikeudesta. Näistä käräjäoikeuksista viisi ilmoitti, ettei heillä ole tehty yhtään ratkaisua hakemaani asiaan. Viisi käräjäoikeutta ilmoitti, etteivät he pysty hakemaan kyseisiä ratkaisuja, koska niitä on niin paljon tai hakutiedot ovat puutteelliset. Näistä kaksi käräjäoikeutta ohjasi minut ottamaan yhteyttä oikeusrekisterikeskukseen. Yksi käräjäoikeus ilmoitti, ettei pro gradu- tutkimus ole julkisuus- ja henkilötietolain edellyttämää tieteellisen tutkimuksen tasoa eivätkä he näin ollen luovuta tietoja tutkimusta varten. Sain aineistoa yhdeksästä käräjäoikeudesta. Yhtä päätöstä lukuun ottamatta kaikki päätökset olivat myönteisiä. Tämä yksi kielteinen päätös oli myöhemmin uudelleen haettaessa saanut myönteisen päätöksen. Sain vielä aineiston analysoinnin jälkeen yhteydenoton yhdestä käräjäoikeudesta ja he toimittivat minulle 125 käräjäoikeuden päätöstä. Suurin osa päätöksistä kosketti edunvalvojan hakemista elatusavun määräämistä varten. Päätöksistä yhdeksän kosketti edunvalvojan määräämistä lastensuojeluasiaan. Jätin nämä päätökset pois analyysistä, koska olin jo aikaisemmin tehnyt analyysia ja päätökset olivat sisällöltään samansuuntaisia kuin aikaisemmin saamani päätökset. Uudet päätökset eivät olisi muuttaneet tutkimustuloksia millään tavalla.

Tein aineistolle ensin karkean luokittelun, jossa jaottelin aineiston kolmeen luokkaan, jonka jälkeen laskin kuinka monta tapausta kuhunkin luokkaan tuli. Tämän ensimmäisen jaottelun tein sen mukaan, mitkä olivat olleet ne syyt, miksi lapselle oli päädytty hakemaan edunvalvojaa käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa. Jaottelun perusteeksi ei riittänyt vain lainkohtien mukainen jaottelu, koska kaikissa käräjäoikeuksien päätöksissä oli mainittu lainkohtana lastensuojelulaki (417/2007) ja siellä 22§. Lastensuojelulain lisäksi useissa päätöksissä oli viitattu myös lakiin holhoustoimesta (HoIT), esitutkintalaki (ETL), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL) sekä laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL).

Tämän ensimmäisen luokittelukerran jälkeen koodasin päätökset. Koodaamisessa käytin kolmea eri väriä (vihreä) rikosasiat, (punainen) lastensuojelu ja (sininen) vailla huoltajaa olevat. Tämän jälkeen asetin päätökset janalle. Janan toisessa päässä oli vihreällä merkityt päätökset, joita oli haettu vain rikosasiaa varten eikä mainintaa lastensuojelusta (3 kpl) sen jälkeen vihreällä ja punaisella merkityt tapaukset eli ne joissa oli mainittu ensin rikosasia ja sitten lastensuojeluasiana (4kpl) ja sitten

punaisella ja vihreällä merkityt tapaukset, joissa oli mainittu ensin lastensuojeluasiana ja sitten rikosasia (2kpl). Suurimmaksi luokaksi muodostui punaiselle merkityt tapaukset (19), joissa huoltajan sijaiseksi määrättiin edunvalvoja lastensuojeluasiana. Lopuksi jäi vielä sinisille merkityt, joissa ei ollut mainintaa lastensuojelusta laisinkaan (2kpl) ja sinisellä ja punaisella merkityt, joissa oli maininta myös lastensuojelusta (2kpl).

Toisella lukukerralla etsin aineistosta vastauksia ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni eli mihin eri tehtäviin edunvalvoja on määrätty kärjäoikeuksien päätöksissä. Kärjäoikeudenpäätökset sisälsivät usein kohdan, jossa oli hakemusteksti ja siihen liittyvä perusteluosio. Tämän lisäksi päätöksissä oli ratkaisuosio, joka sisälsi päätöslauseleman ja siihen liittyvät perustelut. Käytän aineistossani kärjäoikeuden ratkaisu ja perustelut kohtaa, koska se määrittää myös edunvalvojan tehtäviä. Edunvalvojan käyttö liittyi aina jollain tavalla sijaishuoltoon, joten olen jättänyt lastensuojelun avohuollon tässä tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Tutkimuksen tuloksista kerron tarkemmin luvuissa 6 ja 7.

## 5.5 Eettiset valinnat

Tutkimuksen eettisiin valintoihin liittyy monenlaista harkintaa. Itselleni oli epäselvää onko tutkimuksessani käytettävät oikeudenkäyntiasiakirjat suoraan lain nojalla salassa pidettäviä. Oikeudenkäyntiasiakirjoista salassa pidettäviä on vain pieni. Tällaisia oikeudenkäyntiasiakirjoja ovat esimerkiksi useat maanpetosoikeudenkäynneissä esiintyvät asiakirjat, arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaaliin liittyvistä seikoista sisältävät asiakirjat, rikoksen uhria koskevat valokuvat usein, mielentilatutkimus, nuoresta rikosentekijästä laadittu henkilötutkinta ja yhdyskuntapalvelun soveltuvuus selvitys. Lisäksi voidaan salata asianosaisen tai muun oikeudenkäyntiin osallisen yhteystiedot, mikäli tämä on tarpeen esimerkiksi henkilöön kohdistuvan turvallisuusuhkan vuoksi. (Oikeus 2016.)

Ollessani epävarma tilanteesta tiedustelin asiaa eräästä tuomioistuimesta ja sain vastaukseksi: *”Kunkin asian ratkaissut tuomari ilmoittaa aina mitkä oikeudenkäyntiasiakirjat ovat julkisia asiassa eli tarkastaa sen, onko oikeudenkäyntiasiakirjoissa suoraan lain nojalla salassa pidettäviä asiakirjoja (suoraan lain nojalla salassa pidettävät oikeudenkäyntiasiakirjat on lueteltu oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 9 §:ssä ja kyseeseen näissä asioissa tulee lähinnä 1 momentin 2) kohta: Oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa siltä osin*

*kuin se sisältää: 2) arkaluonteisia tietoja henkilön yksityiselämään, terveydentilaan, vammaisuuteen tai sosiaalihuoltoon liittyvistä seikoista).*

Tämän perusteella päädyin siihen, että hävitin kaikista päätöksistä tunnistetiedot sen jälkeen, kun olin kerännyt niistä tutkimuksen kannalta keskeisimmät perustiedot. Mielestäni asiakirjat sisälsivät arkaluonteista tietoa, vaikka asiakirjoissa ei ollut mainintaa salassa pidettävä. Empiirisessä tutkimuksessa tutkijan tehtävänä on huolehtia, etiikan näkökulmasta, ettei yksittäisiä henkilöitä tunnisteta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 22).

Tuomioistuin voi eräissä tilanteissa kuitenkin määrätä, että edellä mainittuja tietoja sisältävät oikeudenkäyntiasiakirjat ovat julkisia osaksi tai kokonaan. Tuomioistuin voi lisäksi määrätä muitakin kuin edellä mainittuja asiakirjoja salassa pidettäväksi. Salassapitomääräyksen antaminen edellyttää yleensä asianosaisen pyyntöä. Edellytyksenä salassapitomääräyksen antamiselle on, että oikeudenkäyntiasiakirja sisältää muussa kuin oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa salassa pidettäväksi säädettyjä tietoja ja, että tietojen julkiseksi tulemisesta todennäköisesti aiheutuisi merkittävää haittaa tai vahinkoa. (Oikeus 2016.)

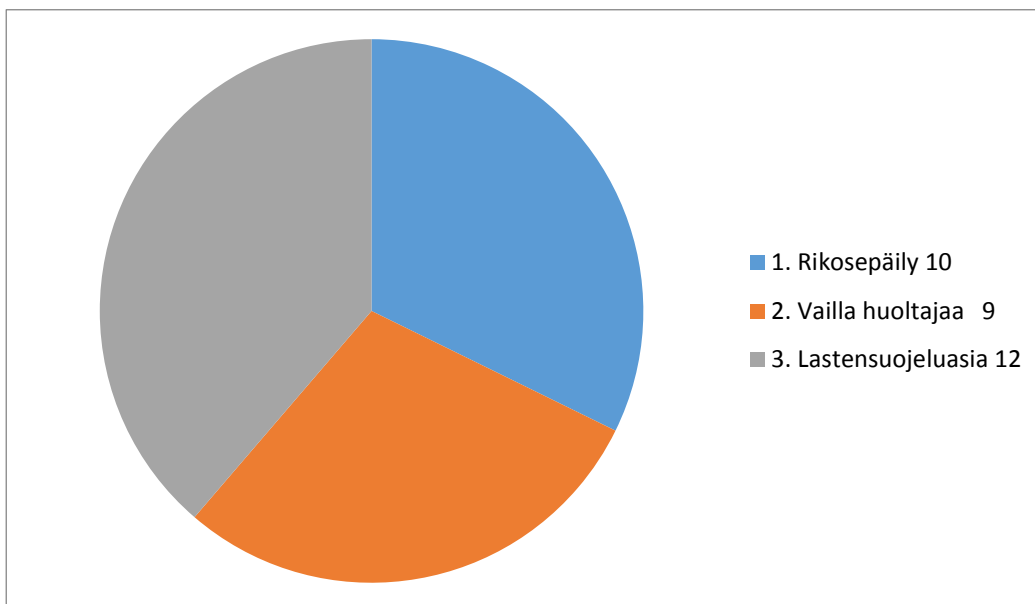
## 6 EDUNVALVOJAN MÄÄRÄÄMINEN

Pyrin tässä luvussa vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni eli mihin eri tehtäviin lapselle on määrätty edunvalvoja. Lapselle voidaan hakea edunvalvojaa tai hänelle voidaan määrätä edunvalvoja eri lakien perusteella, mutta tarkastelen tässä tutkielmassa vain lastensuojelulain (417/2007) 22§:n perusteella määrättyä edunvalvontaa. Lastensuojelulain kyseisessä pykälässä todetaan, että lapselle voidaan määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta puhevaltaa, 1) jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti lapsen etua asiassa; **ja** 2) ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi. Huomionarvoista on, että molempien kohtien tulee täytyä, jotta lapselle voidaan myöntää edunvalvoja.

Laki on kuitenkin hyvin tulkinnanvarainen, eikä anna selkeitä ohjeita niistä tilanteista, jolloin edunvalvojaa olisi hyvä hakea. Sen sijaan lastensuojelulain esitöistä (HE 2006:252) löytyy tarkempaa kuvausta niistä tilanteista, joiden perusteella lapselle voidaan määrätä edunvalvoja. Lain

esitöissä mainitaan, että huoltajan sivuuttaminen on mahdollista muun muassa silloin, kun vanhemman ja lapsen välille syntyy lojaliteettiristiriita eikä huoltaja näin ollen pysty puolueettomasti valvomaan lapsen etua. Eturistiriita ei kuitenkaan voi syntyä tilanteissa, jossa lapsi ja huoltaja ovat erimieltä jostain asiassa. Samoin edunvalvojan määräämiseksi ei riitä, että huoltajalla ja sosiaaliviranomaisella on eriäviä näkemyksiä esimerkiksi huostaanottotilanteesta.

Seuraavissa alaluvuissa olen käsitellyt tarkemmin edunvalvonnan määräämiseen johtaneita syitä tekemäni jaottelun mukaan. Aineiston analysointi vaiheessa löysin kolme eri luokkaa, johon edunvalvoja oli määrätty. Nämä luokat ovat lapseen kohdistunut rikosepäily, lapsen jääminen vaille huoltajaa ja lastensuojeluasia. Alla olevassa kuviossa näkyy, että kaikki kolme luokkaa ovat lähes samansuuruisia. (Ks. kuvio 1).



**Kuvio 2.** Edunvalvojan määräämisen taustalla olevat tekijät.

Ensimmäiseen luokkaan olen kerännyt sellaiset tapaukset, joissa löytyy maininta edunvalvojan hakemiseen liittyvissä perusteissa, joko perheen sisäisestä rikosepäilystä tai lapselle läheistä henkilöä epäillään lapseen kohdistuvasta rikoksesta. Ensimmäisen luokan tekemisen löydän perusteet lastensuojelulain esivalmisteluihin liittyvää hallituksen esitystä (HE 252/2006), jossa mainitaan selkeästi kohdassa *Lapsen edun selvittäminen ja puhevalta*, ne tilanteet, joissa lapselle on hyvä hakea edunvalvojaa. Tällainen tilanne syntyy silloin, kun epäillään lapseen kohdistunutta rikosta ja rikoksentekijänä on huoltaja itse taikka hänen puolisonsa tai muu hänelle läheinen

henkilö. Tällöin lapsen ja huoltajan välille syntyy selkeä eturistiriita eikä huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Hallituksen esityksessä todetaan: *”Puolueettomuus saattaa vaarantua myös esimerkiksi silloin, kun huoltajan tai hänelle läheisen henkilön epäillä tai todetaan pahoinpidelleen lasta tai käyttäneen tätä seksuaalisesti hyväkseen.”*

Lapsiin kohdistuneissa rikosepäilyissä puolueettomuuden vaarantuminen oli hyvin ilmeistä ja se tuli myös parhaiten esille käräjäoikeuksien päätöksissä. Lapselle haettiin edunvalvojaa, kun lapseen kohdistuneesta rikoksesta oli tehty tutkintapyyntö poliisille. Edunvalvojaa haetaan esitutkintaan ja mahdollisiin oikeudenkäynteihin. Perusteissa mainittiin usein myös lastensuojeluasiaan liittyvä edunvalvonta, mutta se ei ollut ensisijainen peruste edunvalvojan hakemiselle. Lainkohtana mainittiin useimmiten ensin laki holhoustoimesta (442/1999) ja toisena kohtana vasta lastensuojelulaki (417/2007).

Perheen sisäisellä rikosepäilyllä tarkoitetaan lapsen kohdistunutta rikosta. Rikосnimikkeenä oli useimmiten jokin fyysisen väkivallan muoto esimerkiksi pahoinpitely tai törkeä pahoinpitely. Seksuaalirikoksiin viittaavaa ei näissä päätöksissä ollut nähtävissä, mutta en voi täysin pois sulkea sitäkään ettei niitä olisi ollut mukana. Päätöksissä mainittiin rikoksen tekijäksi joko lapsen vanhempi tai joku lapsen lähipiiriin kuuluva aikuinen, kuten isovanhemmat, tädit, sedät, enot tai uudet puoliset. Päätöksistä ei aina käynyt ilmi, minkälaisesta rikoksesta oli kyse ja edunvalvojaa haettiin usein siinä vaiheessa, kun poliisille oli tehty tutkintapyyntö rikosepäilystä. Jaottelin nämä päätökset vielä kolmeen alaluokkaan. Ensimmäisessä luokassa olivat sellaiset lapset joille oli haettu edunvalvojaa sekä rikosasiaan että lastensuojeluasiaan, mutta rikosasia mainittiin ensimmäisenä. Toisessa luokassa olivat myös molemmat kohdat mainittuina, mutta lastensuojeluasia mainittiin ensin ja vasta sitten rikosasia. Kolmannessa luokassa edunvalvojaa haettiin vain rikosasiaan eikä lastensuojelusta ollut yhtään mainintaa.

Edunvalvoja määrättiin ensisijaisesti rikosepäilyn vuoksi kymmenelle lapselle. Näistä kymmenestä edunvalvoja haettiin pelkän rikosasian perusteella kolmessa tapauksessa, näissä ei ollut mitään mainintaa lastensuojeluasiasta. Haettaessa edunvalvojaa rikosprosessiin, oli edunvalvojan tehtävä selkeästi määritelty. Lopputulosteksti sisälsivät kohdan, jossa oli mainittu mitä varten edunvalvoja määrätään *”..valvomaan hänen oikeuttaan ja etuaan esitutkintaa, mahdollista syyteharkintaa ja oikeudenkäyntiä varten rikosasiassa.”* Yhdessä tapauksessa lopputuloksessa edunvalvoja määrättiin edustamaan lasta lastensuojeluasiassa, mutta perustelut osiossa mainittiin rikosepäily, joka oli tullut sosiaaliviranomaisten tietoon. Missään kohtaa päätöstä, ei käynyt ilmi, onko asiasta tehty



rikosilmoitusta. Lopputuloksessa mainittiin ”..huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa.” Lopuissa kuudessa tapauksessa mainittiin sekä lastensuojeluasia että rikosasia. Rikosasia mainittiin ensin neljässä lopputuloskohdassa ja vasta sen jälkeen lastensuojeluasia.

## 6.1 Vailla huoltajaa

Tähän luokkaan olen kerännyt sellaiset tapaukset, jossa lapselle haettiin edunvalvojaa, huoltajan ollessa estynyt edustamasta lasta. Lapset saattoivat jäädä vaille huoltajaa joko vanhemman kuoleman, vakavan loukkaantumisen tai sairauden vuoksi. Tähän luokkaan olen valinnut sellaiset päätökset, joissa edunvalvojan hakemiseen liittyi myös maininta lapsen huollosta tai huoltajuudesta. Näitä lapsia oli yhdeksän, joista viidelle haettiin edunvalvojaa lähivanhemman kuoleman johdosta, kolmelle vanhemman sairauteen liittyvistä syistä ja yhdelle lapselle haettiin huoltajuuden siirtoa, koska vanhemmat olivat osallistuneet passiivisesti lapsen asioiden käsittelyyn lähivuosien aikana. Vailla huoltajaa luokassa oli usein myös väliaikais määräys asian kiireellisyyden ja ennalta arvaamattomuuden vuoksi.

On kuitenkin tärkeää huomata, ettei lapsen jääminen vaille huoltajaa joko vanhempien kuoleman tai vakavan loukkaantumisen vuoksi, johda aina automaattisesti tilanteeseen, jossa lapselle haetaan edunvalvojaa. Hallituksen esityksen (HE 252/2006) mukaan sosiaalilautakunnan on ensin neuvoteltava asiasta lapselle läheisten henkilöiden kanssa ja tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus huoltajan määrittämisestä lapselle. Mikäli, sopivaa henkilöä ei ole löydettävissä voidaan holhoustoimilain (442/1999) 7§ mukaan lapselle määrätä edunvalvoja. Myös holhoustoimilaissa sanotaan, että edunvalvoja voidaan määrätä, jos edunvalvoja on sairauden, eturistiriidan tai muun syyn vuoksi tilapäisesti estynyt hoitamasta tehtävänsä. (Laki holhoustoimesta 422/1999, 11§ ja 32§.) Samoin sanotaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa asetuksessa (556/1994, jäljempänä *lapsenhuoltoasetus*), 11§:ssä, mikäli tällaista huoltajaa ei ole löydettävissä ja määrättävissä, on lapselle haettava edunvalvojaa. Lapsen jäädessä täysin ilman huoltajaa toteutuvat usein myös huostaanoton edellytykset, jolloin sosiaalilautakunnalla on lastensuojelulain 16 §:n mukaan velvollisuus ottaa lapsi huostaan ja järjestää hänelle sijaishuolto. Edunvalvoja asia ei ole aivan yksiselitteinen lapsen jäädessä ilman huoltajaa.

## 6.2 Lastensuojeluasiat

Tässä viimeisessä luokassa ovat sellaiset lapset, joille haettiin edunvalvojaa vain lastensuojeluasiaan. Usein päätöksissä mainittiin huoltajan puolueellisuus edunvalvojan sijaisen määräämisen perusteluissa. Hallituksen esityksessä (HE 252/2006) mainitaan huoltajan puolueettomuudesta seuraavaa: *”laillisen edustajan puolueettomuuden voi olettaa vaarantuvan säännöksessä tarkoitettulla tavalla ainakin silloin, kun sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa alaikäisen vastapuolena on huoltaja itse taikka hänen puolisonsa tai muu hänelle läheinen henkilö. Lisäksi tilanteissa, joissa vastapuoliksi saattaisivat joutua perheen lapset keskenään, vaarantuu mitä ilmeisimmin myös huoltajan puolueettomuus.”*

Käräjäoikeuksien päätöksistä ei käy ilmi ne syyt, miksi lapsi on huostaanotettu tai miksi huostassa pidon lopettamista on haettu. Esille nousevia asioita olivat kuitenkin, puolueettomuus kysymykset, eturistiriidat lapsen ja vanhemman välillä sekä luottamuspuola sosiaaliviranomaisia kohtaan, joka vaikeuttaa työskentelyä lapsen asioissa. Tähänkin asiaan on löydettävissä esimerkkejä eri lakien valmistelutöistä, joissa käsitellään edunvalvojan sijaisen määräämistä alaikäiselle. Esimerkiksi Sosiaalihuollon asiakaslain hallituksen esityksen, Hallintovaliokunnan lausunnon ja Sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunnan mietinnössä (HE 137/1999, HaVL 7/2000, StVM 18/2000) mainitaan, ettei eturistiriitaa voi syntyä pelkästään sillä perusteella, että lapsi ja huoltaja ovat eri mieltä jostakin kysymyksestä. Eturistiriitaa ei myöskään osoita se, että huoltajalla ja sosiaaliviranomaisella on eriäviä käsityksiä lapsen edusta esimerkiksi huostaanottoa koskevassa asiassa (HE 252/2006).

Käräjäoikeuksien päätöksissä eturistiriita saattoi tarkoittaa tilannetta, jossa lapselle saatettiin hakea edunvalvojaa, kun yhteistyö sosiaalitoimen kanssa ei toiminut. Perustelutulosiossa sisälsivät silloin myös muita syitä edunvalvojan hakemiselle, kuten esimerkiksi: *”..vanhempien erimielisyydet lapsen hoitoon liittyvistä asioista ja isän passiivisuus lapsen asioiden käsittelyssä, koska äiti tallentaa kaikki neuvottelut ja käsittelee niitä myöhemmin sosiaalisessa mediassa..”* Perustelutulosiossa tuli hyvin esille perheen sisäiset intressiristiriidat, joissa lapsen edun määrittely saattaa jäädä taka-alalle. Mahkosen (2010, 153) mukaan on olemassa kolmenlaisia etuja: vanhemman omat edut, toisen vanhemman etu ja lapsen etu.

## 7 EDUNVALVOJAN TEHTÄVÄT

Tässä luvussa käsittelen edunvalvojan tehtäviä toisen tutkimuskysymyksen kautta eli miten edunvalvojan tehtävät on määritelty käräjäoikeuksien päätöksissä? Etsiessäni vastauksia tutkimuskysymykseen poimin koko aineistosta kaikki ne asiat, joissa määriteltiin edunvalvojan tehtäviä. Olen käsitellyt tutkimuskysymystä kahdesta eri näkökulmasta. Luvussa 7.1 käsittelen kaikkia niitä konkreettisia tehtäviä, joihin toivottiin edunvalvojan läsnäoloa tai kannanottoa. Samassa päätöksessä saattoi olla useitakin edunvalvojalle määriteltyjä tehtäviä. Tämän jälkeen käsittelen luvussa 7.2 lastensuojelun edunvalvojan tehtäväksiäntoa selkeän ja epäselkeän tehtäväksiannon kautta. Lopuksi luvussa 7.3 nostan vielä esille edunvalvojan roolia tehtäväksiannoissa. Huomionarvoista on, että lastensuojelun edunvalvonnan hakeminen käynnistää aina kaksi eri hallintoprosessia, toinen sosiaalitoimessa ja toinen hallintotuomioistuimessa. Lapsi voi olla omassa lastensuojeluasiassaan asianosaisena sekä hallintoprosessissa että tuomioistuinprosessissa taikka vaan hallintoprosessissa. (Araneva 2012, 58.) Lastensuojeluasian vireille tulo sosiaalitoimessa käynnistää aina lastensuojelussa hallintoprosessin.

Edunvalvojen tehtäviä määriteltäessä löysin kaikkiaan 11 eri tehtävää, johon edunvalvoja oli määrätty. Täten edunvalvojan tehtävät liittyivät aina jollain tavalla lastensuojeluasiaan, huostaanottoon, sijaishuoltoon, asiakassuunnitelmanneuvotteluihin, terveydentilaan tai terveydentilan tutkimukseen liittyviin kysymyksiin, asumiseen, huoltajuuteen, tietojen luovuttamiseen, lapsen koulunkäyntiin, taloudellisiin asioihin tai rikokseen liittyviä tehtäviä. Käsittelen ensin lastensuojeluprosessiin läheisesti liittyvät tehtäväksiannot. Näihin katson kuuluvaksi lastensuojeluasiat, huostaanotto, sijaishuolto ja asiakassuunnitelmanneuvottelut. Seuraavaksi katson huoltajuuteen ja asumiseen liittyvät asiat, lopuksi lapsen henkilökohtaisesti liittyvät asiat kuten tietojen luovuttaminen, terveyteen, koulunkäyntiin ja talouteen liittyviä asioita. Kaikki nämä asiat liittyvät aina jollain tavalla lastensuojelun kontekstiin, vaikka ne on tässä tutkimuksessa keinotekoisesti irrotettu asiayhteydestään. Rikoksiin liittyvät asiat olen käsitellyt luvussa 5.1, joten jätän ne tässä yhteydessä hieman vähemmälle huomiolle.

### 7.1 Edunvalvojan tehtävät lastensuojelussa

Tässä luvussa käsittelen edunvalvojen tehtäviä lastensuojeluun liittyvien tehtäväksiäntojen kautta, joihin katson kuuluvaksi lastensuojeluasiat, huostaanotto, sijaishuolto ja

asiakassuunnitelmaneuvoittelut. Lastensuojeluprosessit ja lastensuojeluasiat ovat hyvin laajoja ja sisältävät hyvin monimutkaisia asiakokonaisuuksia. Käräjäoikeuksien päätöksissä tehtäväksiannot olivat hyvin vaihtelevia, mutta toimeksiannot koskettivat ensisijaisesti lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyviä kysymyksiä. Lähden tarkastelemaan asiaa lastensuojeluprosessin alkuvaiheesta käsin.

Lastensuojeluprosessi pitää sisällään kaikki lastensuojelun liittyvän toiminnan. Lastensuojelun ydinprosesseihin voidaan katsoa kuuluvan lastensuojelulain (417/ 2007) mukaan seuraavat asiat. Ensimmäisenä on lastensuojeluasian vireilletulo (26§), jolloin lapsi ei vielä ole lastensuojelun asiakkaana. Lapsen asiaa selvitettyä (7 vrk kuluessa) lapselle tehdään lastensuojelutarpeen selvitys (27§), josta lapsi voi siirtyä lastensuojelun asiakkaaksi kiireellisen sijoituksen (38§) myötä tai voidaan todeta, ettei lapsi ole lastensuojelun toimenpiteiden tarpeessa eikä asiakuutta synny. Mikäli, lapselle syntyy asiakkuus lastensuojeluun, tulee hänelle laatia asiakassuunnitelma (30§). Asiakassuunnitelmaan kirjataan miten lapsen tilanteeseen pyritään vaikuttamaan avohuollon tukitoimin (34–37§). Mikäli lapsen tilannetta ei pystytä riittävästi vaikuttamaan avohuollon tukitoimen ja lapsen huostaanoton kriteerit täytyvät lapselle lähdetään suunnittelemaan huostaanottoa (40–27§) ja sijaishuoltoon (49–60§) sijoittamista. Prosessin viimeisenä vaiheena on jälkihuolto (75–77§). Lapselle saattaa syntyä oikeus jälkihuoltoon prosessin eri vaiheissa, mutta viimeistään se syntyy lapsen ollessa sijaishuollossa täytettyään 18 -vuotta. Lapsen asiakassuunnitelmaa tulee tarkistaa aina tilanteen muuttuessa ja vähintään kerran vuodessa. Lapsen tilannetta arvioitaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen etuun, joka on hallintopäätöksiä tekevän viranomaisen tehtävä. Lapsen ollessa lastensuojelunasiakkaana ja hänellä tulee olla oma nimetty sosiaalityöntekijä, jonka tehtävänä on valvoa lapsen etua. Mikäli, sosiaalityöntekijä katsoo tarpeelliseksi ja lastensuojelulain 22§:n kriteerit täytyvät hakee hän lapselle edunvalvojaa.

Käräjäoikeuden päätöksissä pelkkään lastensuojeluasiaan, erittelemättä sen enempää, mihin lastensuojeluasiaan, lapselle määrättiin edunvalvoja kuudessa tapauksessa. Edunvalvojan näkökulmasta katsottuna määrääminen lastensuojeluprosessiin antaa edunvalvojalle hyvin laajan tehtäväkentän. Huostaanottoon liittyviin kysymyksiin haettiin edunvalvojaa yhdeksässä tapauksessa, sijaishuolto mainittiin seitsemän kertaa ja asiakassuunnitelmaneuvoitteluun osallistumista pyydettiin seitsemässä tapauksessa.

Asia on hyvin monimutkainen ja vaikeasti hahmotettavissa. Tarkastellaan asiaa ensin huostaanotetun lapsen näkökulmasta suhteessa edunvalvontaan. Normaalissa

huostaanottotilanteessa lapsen etua ja oikeudenmukaista kohtelua valvoo lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä yhdessä huoltajien kanssa. Huoltajilla on juridinen oikeus käyttää omaa ja lapsen puhevaltaa. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijällä ei ole puhevaltaa. Edunvalvojan tullessa mukaan lapsen elämään säilyy huoltajilla oma puhevalta, mutta lapsen asioihin liittyvä puhevalta siirtyy edunvalvojalle. Tarkasteltaessa asiaa oikeudellisesta näkökulmasta lapsen ollessa huostaanotettu on huoltajan oikeudet päättää lapsensa asioista rajoitettu ja lapsen asioista päättää sosiaalityöntekijä. Edunvalvojaa koskevat samat oikeudet kuin huoltajaa, joten edunvalvojalla ei voi olla enempää oikeuksia kuin huoltajalla.

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta (LSL 45§). Päätösvallan ulkopuolelle jää ainoastaan ne asiat joista huoltaja voi päättää ja jotka eivät liity lastensuojeluasiaan. Niitä ovat lapsen nimi, kansalaisuus ja uskonto. (Araneva 2012, 63.) Mikäli, tehtäväksiannot ovat kovin laajoja ja edunvalvoja käyttää huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, pohdittavaksi jää edunvalvojan pohjimmainen tehtävä. Valvooko hän huostaanotto-prosessin oikeudellista toteutumista, selvittääkö hän lapsen etua yksin vai yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa vai tuoko hän esille lapsen omaa mielipidettä asiasta? Vain yhdessä päätöksessä oli yksilöidysti pyydetty selvittämään lapsen mielipidettä lapsen sijaishuoltopaikan muutosprosessissa.

Viidessä päätöksessä pyydettiin edunvalvojaa osallistumaan lapsen asiakassuunnitelman neuvotteluihin. Asia on selkeä, mikäli toimeksiannossa eriteltiin, mikä asiakassuunnitelman neuvottelu on kyseessä. Näin ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ollut. Edunvalvojan tehtäväksiänto saattoi olla näin ”*valvoa lapsen etua ja oikeutta lastensuojelun asiakassuunnitelman neuvonpidossa*”. Epäselväksi jää tarkoittaa se yhtä neuvonpitoa vai niin kauna kun lapsi on lastensuojelun asiakkaana. Näistäkin päätöksistä vain yhdessä pyydettiin selvittämään lapsen mielipidettä vireillä olevaan asiaan.

Tarkasteltaessa asiaa lastensuojelun prosessin näkökulmasta on asiakassuunnitelman laatiminen yksi ydintehtävä lastensuojelussa. Lapsen siirtyessä lastensuojelun asiakkaaksi tulee hänelle laatia asiakassuunnitelma. Lastensuojelulain 30§:n 1 mom:ssa sanotaan muun muassa, että: asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava, ellei siihen ole ilmeistä estettä, yhteistyössä lapsen ja huoltajan sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan, vanhemman, muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavan taikka lapselle läheisen henkilön sekä lapsen huoltoon keskeisesti

osallistuvan tahon kanssa. Edunvalvoja on lapsen laillinen edustaja, joten hänelle on oikeus ja velvollisuus osallistua lapsen asiakassuunnitelman neuvotteluihin, joten tarvitseeko se erikseen mainita edunvalvojan tehtäväksi? Vai onko se ainoa tehtävä, jota edunvalvoja lähtee tekemään?

Lapsen ollessa jo huostaanotettu ja sijaishuoltoon sijoitettu lapsen asioissa pyydettiin edunvalvojaa ottamaan kantaa johonkin yksittäisiin asiaan esimerkiksi rajoitustoimenpiteisiin ja yhteydenpitoon. Toimeksiannossa saattoi lukea esimerkiksi: ”*osallistua kotiuttamista suunniteltaessa mahdollisten rajoitustoimenpiteiden osalta niiden tarkoituksenmukaisuutta*” tai ”*mikä on X:n edunmukainen yhteydenpito perheenjäseniin sijaishuollon aikana*”. Useammassa päätöksessä oli pyydetty edunvalvojaa ottamaan kantaa lapsen ja vanhemman väliseen yhteydenpitoon.

Tarkastelen asiaa hieman laajemmin, lähtien lastensuojelutarpeen arvioinnista. Lastensuojelun toimenpiteitä arvioitaessa ja toteutettaessa on vanhempien toiminta suhteessa lapsen tarpeisiin vanhemmuus yksi asia, jota arvioidaan. Lastensuojelussa puhutaan riittävän hyvästä vanhemmuudesta. Hyvä vanhemmuus koostuu huolta pitävistä vanhemmista, jotka pystyvät huolehtimaan lapsen perustarpeista ja joiden toiminta on ennakoitavissa ja he pystyvät huolehtimaan läheisten ihmissuhteiden jatkuvuudesta. Lapselle turvallisuutta tuova tekijä on myös kiintymyssuhde, joka on muodostunut lapsesta huolta pitävään aikuiseen, useimmiten lähivanhempaan tai vanhempiin. Lastensuojelun toimenpiteitä toteutettaessa näiden toimenpiteiden vaikutusta arvioidaan muun muassa kiintymyssuhteen laatuun ja jatkuvuuteen. Lapsen huostaanottopäätöksessä lukee, mitkä ovat olleet ne kriteerit miksi lapsi on huostaanotettu. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä arvioi asiakassuunnitelman neuvotteluissa huostaanoton kriteereiden täyttymistä vähintään kerran vuodessa. Mikäli vanhemman elämäntapa tai elämäntilanne on sellainen, että se vahingoittaa lapsen kasvua ja kehitystä voidaan siihen puuttua.

Lastensuojelulaki (417/2007) velvoittaa kiinnittämään huomiota lapsen ja vanhemman väliseen yhteydenpitoon. Lastensuojelulain 54§:ssä todetaan, että sijaishuollossa olevalle lapselle on turvattava hänen kehityksensä kannalta tärkeät, jatkuvat ja turvalliset ihmissuhteet. Lapsella on oikeus tavata vanhempiaan, sisarusiaan ja muita hänelle läheisiä henkilöitä vastaanottamalla vieraita tai vieraillemalla sijaishuoltopaikan ulkopuolella sekä pitää heihin muuten yhteyttä käyttämällä puhelinta tai lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai niihin rinnastettavia muita luottamuksellisia viestejä taikka muita lähetyksiä. Tämän lisäksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja lapsen sijaishuoltopaikan on tuettava ja edistettävä lapsen ja hänen vanhempiensa sekä lapsen ja muiden hänelle läheisten henkilöiden yhteydenpitoa. (Räty 2015, 483–484.)

Lapsen yhteydenpito läheisiin on pyritty turvaamaan lailla ja kun lapselle suunnitellaan huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista, tulee lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden pyrkiä takaamaan jatkuva yhteydenpito lapselle tärkeisiin henkilöihin kuten vanhempiin, sisaruksiin ja isovanhempiin. Tapaamisiin liittyvistä asioista sovitaan asiakassuunnitelman neuvotteluissa. Asiakassuunnitelmaan kirjataan suunnitelma, mikä on lapsen edun mukainen yhteydenpito vanhempien tai muiden läheisten kanssa. Asiakassuunnitelmassa on myös perusteltava ne syyt, joiden perusteella on päädytty suunnitelmassa esitettyyn yhteydenpitoon ja sen toteuttamiseen. Mikäli, yhteydenpidon määrästä tai sen toteuttamisesta on erimielisyyksiä lapsen ja vanhemman välillä, on asiasta tehtävä muutoksenhakuinen päätös. (Räty 2015, 533–534.) Asiakassuunnitelma on virallinen paperi, jonka perusteella lähdetään lapsen hoitoa ja kasvatusta sijaishuollossa toteuttamaan. Edunvalvojan ollessa huoltajan sijainen eikä silloin myös edunvalvojan pitäisi osallistua automaattisesti asiakassuunnitelman laadintaan. Toisaalta riittääkö pelkkä osallistuminen asiakassuunnitelman neuvotteluun, mikäli lapsi nähdään yksilönä ja osallisuus prosessiosallisuutena eikä lapsen pitäisi saada osallistua koko prosessiin ikä ja kehitystaso huomioiden. Tämä tarkoittaa sitä, että lasta pitäisi tavata säännöllisesti ja selvittää hänen mielipidettään esillä oleviin asioihin.

Alla olevassa esimerkissä tulee esille edunvalvojalle annettavan tehtävän vaikeus, silloin, kun vireillä on monta asiaa samanaikaisesti eri instansseissa, mutta ei riittävästi kerrottu taustatietoja, joiden perusteella edunvalvoja voisi lähteä tehtäväänsä suorittamaan. ”..lastensuojeluprosessissa niin kauan kuin X asuinpaikka on vakiintunut ja mahdollinen huoltajuuden siirto on ratkennut ..lapsen etu pitää yhteyttä vanhempiinsa ja läheisiin sukulaisiin..” Esimerkissä ei kerrota tarkemmin, mitä lastensuojelun toimenpidettä asia koskee ja kenelle huoltajuuden siirtoa suunnitellaan ja mitkä olisivat mahdolliset vaihtoehdot? Käräjäoikeuden päätökset eivät sisällä arviointia tai lausuntoja siitä miten lastensuojelun edunvalvoja edistäisi lapsen etua. Edunvalvoja tehtäväksiänto perustuu kuitenkin käräjäoikeuden päätökseen, jonka turvin hän lähtee tehtäväänsä suorittamaan. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus edistää ja ylläpitää ja arvioida miten ja missä laajuudessa lapsen yhteydenpito-oikeutta milloinkin toteutetaan. Lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa ja muihin sukulaisiin voidaan rajoittaa asiakassuunnitelmassa, mutta mikäli vanhemmat tai lapsi vastustavat sitä ei rajoitustoimenpiteitä voida kohdistaa kuin laitoshoidossa olevaan lapseen. Sosiaalityöntekijän on otettava huomioon lapsen ja hänen vanhempiensa mielipiteet tehdessään lapsen edun mukaista ratkaisua yhteydenpidosta.

Sijaishuollossa olevan lapsen oikeutta pitää yhteyttä vanhempiinsa tai muihin läheisiin henkilöihin voidaan kuitenkin rajoittaa 63§:n mukaan, mikäli yhteydenpidosta ei ole voitu

asiakassuunnitelmanneuvottelussa tai erityisestä syystä muutoin sopia (Räty 2015, 531). Yhteydenpitoa koskevat rajoitukset on sijaishuollossa tarkkaan normitettu, ketkä niitä saa tehdä ja kuinka pitkiä ne saavat kestoltaan olla. Lapsen yhteydenpitoa hänelle läheisiin ihmisiin voidaan kohdistaa vain laitoshuollossa olevaan ja huostaanotettuun lapseen. Lapsen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen ovat sinällään jo suuri interventio perheeseen. Lapsella on kuitenkin oikeus suojeluun ja hoivaan myös silloin, kun omat vanhemmat eivät siihen kykene.

Seuraavaksi tarkastelen lapsen huoltajuuteen ja asumiseen liittyviä asioita edunvalvonnan tehtäväksiannon kautta, silloin, kun lapsi on huostaanotettu. Lähtökohtaisesta ajatellaan, että kaikilla lapsilla on huoltaja, joka toimii lapsen edunvalvojana. Laki holhoustoimesta 4§:ssä sanotaan lapsen huollosta seuraavasti: ”*Lapsen huollolla tarkoitetaan lapsen henkilökohtaisten asioiden hoitoa. Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Huoltajalla on oikeus saada tietoa lasta koskevista asioista eri viranomaisilta ja huoltaja myös edustaa lasta lapsen henkilöä koskevassa asiassa. Lisäksi lapsen huoltaja toimii holhoustoimilain nojalla lapsen edunvalvojana hoitaen lapsen taloudellisia asioita.*”

Tärkeää on muistaa, että huoltajan tehtävät ja lastensuojelun edunvalvojan tehtävät poikkeavat toisistaan. Lapsen huostaanotto muuttaa huoltajan tilannetta oleellisesti. Lapsen ollessa huostassa huoltajan tehtäviä on rajoitettu, mutta hän on silti lapsen huoltaja, jonka tehtävänä on edustaa lasta. Edunvalvojaa haettaessa huoltajuuskysymykseen, syynä oli yleensä ainoan huoltajan eli edunvalvojan menettäminen. Huoltajan menettämiseen liittyvää edunvalvontaa olen käsitellyt tarkemmin luvussa 5.2. Lastensuojelussa saattaa kuitenkin syntyä tilanteita, jossa ei ole tiedossa kuka on lapsen huoltaja. Nämä tilanteet ovat hyvin poikkeuksellisia, mutta eivät aivan tavattomia lastensuojelun kentässä. Lapsen asumiseen liittyviä tehtäväksiantoja pyydettiin seitsemälle lapselle, joissa asumiskysymykset liittyivät myös lapsen huoltajuuteen tai ainoan huoltajan menettäminen.

Vaikka, hallituksen esityksessä (HE 252/2006) mainitaan huoltajuus ja tapaamiskiistat ei edunvalvojaa ollut haettu yhteenkään huolto- ja tapaamisriita-asiaan. Tilanne on sinällään vaikea, koska huolto- ja tapaamisasiat eivät välttämättä ole lastensuojeluasioita. Mikäli, edunvalvoja haetaan huolto- ja tapaamisasiaan tulee lapsen olla lastensuojelun asiakkaana. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 14§ 1 momentin mukaan lapsen huoltoa koskeva asia pannaan vireille hakemuksesta. Hakemuksen voi laittaa vireille lapsen vanhemmat yhdessä, toinen



vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. Mikäli lapsi itse kokee, että haluisi esimerkiksi asua etävanhemman luona, jonka lähivanhempi kieltää. Lapsi ei itse voi laittaa asiaa vireille. Lapsi ei ole asianosaisena huolto ja tapaamisoikeusasioissa eikä hänellä näin ollen ole puhevaltaa eli mahdollisuutta laittaa hakemusta vireille koskien esimerkiksi huoltajuuden siirtämistä. Näin ollen lapsella ei ole oikeutta panna asiaa vireille ja ajaa huoltonsa siirtämistä koskevaa hakemusasiaa. Tästä esimerkkinä on julkisuuteenkin noussut asia, jossa on olemassa Korkeimman Oikeuden ennakkopäätös (KKO:2012:95), jonka mukaan 16-vuotias nuori ei voinut esittää omaa huoltajuuttaan koskevaa kannanottoaan tai laittaa asiaa vireille puhevallan puuttuessa.

Yhtenä syynä edunvalvojan hakemiselle saattaa olla lapsen arkaluontoisten tietojen levittäminen julkisuuteen. Vanhemmat tai vanhempi saattaa levittää lasta koskevia tietoja tai uhkailla sosiaaliviranomaisia tekevänsä lapsen asiasta julkisen. Hallituksen esityksen (HE 252/2006) mukaan lain esivalmisteluissa mainitaan esimerkkinä myös sellaiset eturistiriitatilanteet kuten huoltajuus- ja tapaamiskiistat sekä lastensuojelutilanteet, joissa vanhemmat käyttävät tiedotusvälineitä omien oikeuksiensa puolustamiseksi tavalla, joka loukkaa lapsen kunniaa ja yksityisyyden suojaa. Aineistosta tuli esille myös tämän kaltaisia tilanteita, jossa edunvalvojan yhtenä tehtävänä oli päättää kenelle lapsen asiakirjoja on lupa luovuttaa. Päätöstekstissä oli määritelty edunvalvojan tehtävät hyvinkin yksityiskohtaisesti. ”...*huostaanoton purkuprosessiin arvioimaan ja selvittämään lapsen etua ja valvomaan lapsen edun toteutumista sekä päättämään salassa pidettävistä ja arkaluontoisista tiedoista.*”

Lapseen henkilönä kohdistuvat kysymykset, kuten koulunkäynti, terveydentilaan ja sen tutkimiseen liittyvät kysymykset kuuluvat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän päätettäväksi. Niistä päätetään lapsen asiakassuunnitelmaneuvoituissa. Lapsen taloudellisten asioiden hoito oli myös muutamassa tapauksessa nostettu esille. Ne oli kuitenkin pidetty erillään lastensuojelun edunvalvojan tehtävistä. Edunvalvojan tehtäviä määriteltäessä päätöksissä oli vain vähän sellaisia päätöksiä, missä edunvalvojaa haettiin selkeästi vain yhteen asiaan. Näitä kuitenkin löytyi, joista rikosasioissa oli kaksi ja huoltajuutta koskevissa asioissa kaksi tapausta. Edunvalvontapäätösten päätöstekstit saattoivat olla hyvin tulkinnanvaraisia ja moniselitteisiä, joten päädyin vielä tarkastelemaan edunvalvojan tehtäväksiäntoita epäselvän ja selvän tehtäväksiannon kautta. Päätöksissä oli havaittavissa kahdenlaista näkökulmaa. Toisessa näkökulmassa ajateltiin, että edunvalvojan tehtävä on tuoda esille lapsen omaa mielipidettä ja näkemystä vireillä olevaan asiaan. Toisessa näkemyksessä taas ajatuksena oli selvittää mikä olisi lapsen edun mukainen ratkaisu esillä olevaan asiaan.

## 7.2 Epäselvä ja selkeä tehtäväksi anto

Käsittelen tässä yhteydessä vain niitä päätöksiä (N=12), joissa edunvalvojaa oli haettu pelkästään lastensuojeluasiaan. Olen jättänyt pois ne päätökset, joissa edunvalvojaa haettiin rikos- ja huoltajuuskysymyksiin, koska edunvalvojan hakeminen oli niissä selkeämpää ja tehtäväksi anto rajatumppaa, vaikka niissä päätöksissä sivuttiin myös lastensuojelua. Lastensuojelun toteuttamisen ja edunvalvojan tehtävän kannalta ei ole aivan yksiselitteistä, miten päätöksiin edunvalvojien tehtävät on kirjoitettu. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa jaoin päätökset kahteen eri päätöstyyppiin (ks. taulukko 2) epäselvään ja selkeään tehtäväksi antoon. Tehtävien jakoperusteena olen käyttänyt edunvalvojan työn kannalta merkityksellistä jaottelua. Ajallisesti on aivan eri asia toimia edunvalvojana huostaanotto-prosessissa kuin lastensuojeluasiassa. Lastensuojeluasia pitää sisällään kaikki lastensuojelun eri tehtävät avohuollon tukitoimista sijaishuoltoon ja kaikki siinä välillä jäävät hallinnolliset tehtävät. Lapsen ollessa avohuollon asiakkaana hänelle ja perheelle järjestetään avohuollon tukitoimia, joilla lapsen hyvinvointia ja suotuisaa kehitystä edistetään. Lastensuojelun avohuoltoa toteutettaessa syntyy harvoin tilanteita, jossa edunvalvontaa koskevat kriteerit täyttyvät. Mikäli, edunvalvoja määrätään lastensuojeluasiaan ja lapselle suunnitellaan huostaanottoa ja hänet sijoitetaan, edunvalvojan tehtävä lakkaa vasta, kun lapsi täyttää kahdeksantoista tai lastensuojelun asiakkuus päättyy. Pienen lapsen ollessa kyseessä edunvalvojan määrääminen lastensuojeluasiaan voi tarkoittaa useiden vuosien edunvalvontaa. Sen sijaan edunvalvojan määräämiin selkeään tehtävään antaa kaikille asianosaiselle käsityksen siitä mihin tehtävään edunvalvoja on määrätty ja kuinka kauan se suurin piirtein tulee kestävänsä.

Huostaanottoa suunniteltaessa ja lapselle haettaessa edunvalvojaa huostaanotto-prosessiin oli tehtäväksi anto ja edunvalvojan rooli selkeämpi. Selkeää tehtäväksi antoa kuvasi aineistoesimerkki: ”..kunnes X on huostaan otettu..” tai ”..huostaanoton valmistelussa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa sekä näihin liittyvissä oikeustoimissa.” Tämä antoi viitteitä siitä, milloin tehtävä mahdollisesti lakkaa, kun lapsi on huostaanotettu ja sijoitettu sijaishuoltoon, on edunvalvojan tehtävä suoritettu. Toinen tapa määrittellä edunvalvojan tehtäviä oli laittaa selkeä aikaraja, mihin saakka edunvalvoja toimii esimerkiksi: ”..lastensuojeluprosessissa (pvm) saakka.” Näitä tapoja oli vain muutama ja niissäkin tuli esille se, että samalle lapselle oli jouduttu hakemaan edunvalvojalle lisäaikaa useamman kerran. Loput, noin puolet aineistosta sisälsi epätarkkaa ja hyvin laajaa tehtäväksi antoa. Päätöksissä saatettiin mainita vain lastensuojeluasiat erittelemättä sen tarkemmin, mitä lastensuojeluasiaa tehtäväksi anto koski, esimerkiksi ”..valvoa lapsen etua lastensuojeluasiassa.”

Epäselvä tehtäväksiänto	Selkeä rajallinen tehtävä
<p>-..lastensuojeluasiassa..</p> <p>-..lastensuojeluprosessiin..</p> <p>- ..huostaanottoprosessissa sekä valvomaan ja turvaamaan lapsen etua lastensuojeluasiassa koko sijaishuoltoprosessin ajan sekä edustamaan ja ilmaisemaan lapsen mielipidettä asiakasneuvotteluissa..</p> <p>- ..asuessaan sijaisperheessä..mikä on lapsen edun mukainen..yhteydenpito perheenjäseniinsä..sekä asiakassuunnitelmaneuvoitteluuissa...</p> <p>- lastensuojeluasiassa</p> <p>- lastensuojeluasiassa. tehtävään kuuluvat sijaishuollon toteuttaminen, erilaisten tutkimusten toteuttaminen ja koulun käynnin aloittamiseen liittyvät tehtävät.</p> <p>- lastensuojeluprosessissa..niin kauan kuin lapsi täyttää 18 vuotta.</p> <p>- lastensuojeluprosessissa niin kauan kuin X asuinpaikka on vakiintunut ja mahdollinen huoltajuuden siirto on ratkennut ..lapsen etu pitää yhteyttä vanhempiinsa ja läheisiin sukulaisiin..</p>	<p>-..huostaanottoprosessia koskevassa asiassa</p> <p>-..lastensuojeluasiassa..lapsen huoltajuuden selvittämiseksi..</p> <p>- huostaanotonpurkuprosessiin.. päättämään X salassa pidettävistä ja arkaluontoisista tiedoista.</p> <p>..lastensuojeluasioissa lastensuojelun avohuollon sijoituksen aikana sekä mahdolliseen huostaanottoon liittyvissä asioissa sekä ottaa puolueettomasti kantaa lapselle tarpeen mukaisen hoidon arvioitiin ja riittäviin tukitoimiin.. selvittää lapsen edun mukaista asuinpaikkaa... asiakassuunnitelmaneuvoitteluihin.</p> <p>-..huostaanoton valmistelussa ja sijaishuoltoon sijoittamisessa sekä näihin liittyvissä oikeustoimissa.</p> <p>..huostaanottoprosessia koskevassa asiassa.</p> <p>..lastensuojeluprosessissa (pvm) saakka</p> <p>- ..kunnes X on huostaan otettu..</p> <p>- ..selvittämään lapsen mielipidettä sijaishuoltopaikan muutosprosessissa huostaanoton purkuhakemukseen liittyvän työskentelyn ajaksi.</p> <p>..lastensuojeluasiassa..lapsen asuinpaikkaa koskien..</p>

Taulukko 2. Edunvalvojan tehtävät epäselvän ja selvän tehtäväksiannon kautta

Lapsen ollessa sijaishuollossa edunvalvojan tehtävä saattoi olla yksilöity, mutta kestoltaan pitkä, esimerkiksi koko lapsen sijoitusaikaa koskeva. Tämä saattaa tarkoittaa edunvalvojan tehtävänä hyvinkin pitkää aikaa, jopa lapsen koko elinikää koskeva 18-vuotiaaksi saakka. Lapsen ollessa pieni, se tuntuu kohtuuttomalta ajalta sekä lapselle että edunvalvojalle. Lastensuojelunprosessi oli hyvin yleisesti käytetty määritelmä, joka voi myös olla ajallisesti hyvinkin pitkä aika.

Jossain päätöksissä oli lastensuojeluasiala tarkemmin määritelty, mutta edelleen hyvin epämääräisiä, kuten edellä olevasta aineisto esimerkistä voidaan katsoa, ”..lastensuojeluasiala... tehtävään kuuluvat sijaishuollon toteuttaminen, erilaisten tutkimusten toteuttaminen ja koulun käynnin aloittamiseen liittyvät tehtävät.” Edunvalvonnan kesto saattoi tarkoittaa koko lapsen sijaishuoltoaikaa, joka kuitenkin ei ollut tiedossa etukäteen vaan sitä arvioidaan vähintään kerran vuodessa.

Päätöstekstissä saatettiin selkeästi kertoa mihin tehtäviin edunvalvoja määrättiin ja korostettiin edunvalvojan puolueettomuutta. Esimerkiksi näin: ”..lastensuojeluasialaissa lastensuojelun avohuollon sijoituksen aikana sekä mahdolliseen huostaanottoon liittyvissä asioissa sekä ottaa puolueettomasti kantaa lapselle tarpeen mukaisen hoidon arvioitiin ja riittäviin tukitoimiin.. selvittää lapsen edun mukaista asuinpaikkaa... asiakassuunnitelmanneuvotteluihin.”

Silloin, kun huostaanoton perusteina on vanhempien elämäntilanteeseen liittyviä asioita ja arvioidaan vanhempien kykyä ja mahdollisuuksia huolehtia lapsestaan, saattaa puolueettomuus olla vaarassa. Vanhemmilla voi olla hyvinkin erilainen käsitys tilanteesta, jolloin syntyy intressiristiriita. Laajimmillaan päätökseen oli kirjoitettu koko lastensuojeluprosessi eri tehtävineen. Samoin yhtenä kokonaisuutena esille nousivat lastensuojeluasiala, jotka koskettivat lapsen asumista.

## 8 EDUNVALVONTA LAPSEN EDUN JA OIKEUKSIEN NÄKÖKULMASTA

YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen allekirjoittaneet valtiot takaavat, samoin kuin kansallinen perustuslakimme takaa lapselle juridisen oikeuden osallistua ja vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon kehitystään vastaavasti. Ennen huostaanottopäätöstä on kaikenikäisten lasten mielipide selvitettävä. Tämän lisäksi 12 vuotta täyttäneellä lapsella on itsenäinen puhevalta lastensuojeluasialaissa. Tästä seuraa, että lapsella oikeus saada lastensuojeluasiala vireille, tulla kuulluksi ja hakea muutosta. Erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa korostetaan lapsen oikeudellista asemaa osallisuuteen, jonka tavoitteena on lisätä lapsen osallisuutta saada esittää oma mielipiteensä.

Oikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltaessa lapsen huoltajat päättävät lapsen hoidosta, kasvatuksesta ja asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista, kuten Lapsenhuoltolain 4 §:ssä, lastensuojelulaisissa ja sen valmisteluun liittyvässä hallituksen esityksessä mainitaan. (HE

252/2006.) Juridisesta näkökulmasta katsottuna tällöin kyse on lapsen puhevallan käytöstä, joiden taustalla on YK:n Lapsen oikeuksien sopimus ja sen yleisperiaatteet, kuten oikeus kehitykseen, osallisuus, syrjimättömyys ja lapsen edun ensisijaisuus. Lasten ja vanhempien välille saattaa kuitenkin syntyä tilanteita, joissa on syytä rajoittaa vanhemman oikeutta lapseensa nähden. Näitä erityistilanteita varten on luotu edunvalvontajärjestelmä, jonka tavoitteena on lisätä lasten oikeudellista asemaa ja vahvistaa lasten osallisuutta lastensuojelussa. Edunvalvontajärjestelmää tarkasteltaessa oikeudellisesta näkökulmasta antaa se lapselle lisää mahdollisuuksia ilmaista mielipidettään puolueettomasti, mikäli edunvalvonta järjestelmänä toimii.

Tarkasteltaessa tämän tutkimuksen tutkimustuloksia lapsen edun ja lapsen oikeuksien näkökulmasta on pakko tarkastella myös vallitsevaa järjestelmää, joka on keskeinen osatekijä hahmoteltaessa edunvalvonnan merkitystä lapsen osallisuuden toteuttajana. Edunvalvontaa koskeva päätöksenteko lähtee sosiaalityöntekijän harkinnasta tarvitseeko lapsi edunvalvojaa vai ei? Tätä ennen on kuitenkin selvitettävä tarvitseeko lapsi lastensuojelua. Lapsella on vahva oikeus saada osakseen suojelua silloin, kun hän on sen tarpeessa. Sen takaavat lastensuojelutoiminnan taustalla oleva kansallisen lainsäädäntömme sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 2 kohta, jonka mukaan lapsella on oikeus saada osakseen erityistä suojelua ja huolenpitoa. (Hakalehto-Wainio 2013, 38.)

Johanna Kuokkanen (2013) on tutkinut pro gradu- tutkielmassaan *Lapsen edunvalvonta lastensuojelulain mukaan ja edunvalvonnan vaikutukset asianosaisten oikeudelliseen asemaan* lapsen edunvalvontajärjestelmää sekä edunvalvonnan vaikutuksia lastensuojeluasian oikeudelliseen asemaan. Hän tutki edunvalvojan asemaa ja toimivaltaa sekä asianosaisiin että muihin lastensuojeluasiassa toimiviin tahoihin nähden. Keskeisenä tuloksena oli, että edunvalvontaa koskevat käytännöt ja sen hallinnollinen organisointi on sääntelemättä, mikä saattaa aiheuttaa ongelmia edunvalvontaa järjestettäessä ja toteutettaessa. Tutkimuksessaan hän mainitsee, että yleiselle tasolle jäävä lainsäädännön puutteellisuus voi vaarantaa lastensuojelussa asianosaisina olevien oikeusturvan ja käytännöt edunvalvonnan toiminnassa saattavat muodostua erilaisiksi eri puolilla Suomea. Tämä asettaa lapset eriarvoiseen asemaan.

Lapset oikeudet kansallisella lainsäädännön tasolla toteutuvat hyvin. Meillä on hyvin luotu järjestelmä, jossa on luotu rakenteita lapsen kuulemiseen. Esimerkiksi huostaanottoasiassa kaiken ikäisen lapsen mielipide on selvitettävä ennen päätöksen tekoa. Tämän lisäksi 12 vuotta täyttäneellä lapsella on itsenäinen puhevalta lastensuojeluasiassa, jolloin hänellä on oikeus laittaa

lastensuojeluasia vireille, tulla kuulluksi ja hakea muutosta. Lapsen toivomukset on otettava päätöksenteossa huomioon lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavasti.

Käräjäoikeuksien päätöksiä tarkasteltaessa lapsen edun ja oikeuksien näkökulmasta, joudun tarkastelemaan myös käräjäoikeuden tuomareiden ja lastensuojelun työntekijöiden toimintaan vaikuttavia tekijöitä. De Godzinskyn (2013, 181) mukaan huostaanottopäätöksiä tehtäessä tuomarit viittasivat ratkaisuihin mekaanisesti lapsen etuun. Sama oli havaittavissa edunvalvojaa koskevilla päätöksissä. Päätös ei sisältänyt kohtia, miten lapsen etua on arvioitua ja millä tavalla päätös edistää lapsen etua. Koska, käräjäoikeuden päätökset oli tehty sosiaalityöntekijöiden hakemusten perusteella, ei myöskään niissä tullut esille lapsen edun arviointia tai perusteluja siihen, miten edunvalvojan määrääminen edistäisi lapsen etua. Koska, käräjäoikeuden toiminta on minulle vierasta, en tarkalleen ottaen tiedä onko käräjäoikeuden tuomarilla enemmän tietoa käytössään kuin päätöstekstissä oli luettavissa. Lähdän kuitenkin siitä, että se on asiakirja, jonka perusteella edunvalvoja lähtee työtään tekemään.

Työskentelyn taustalla on lapsen etu, jota tulee arvioida päätöstä tehtäessä. Lastensuojelulain 4§:ssä on kerrottu lastensuojelulain keskeiset periaatteet, jossa on lueteltuna arviointikriteerejä, jotka tulee minimissään ottaa huomioon arvioidessa lapsen etua. Samoin lastensuojelulain esivalmisteluissa tuodaan esille perustelujen merkitystä arvioidessa lapsen etua. Hallituksen esityksessä sanotaan, että lapsen edun tulisi olla keskeinen arviointiperuste kaikissa lasta koskevilla lastensuojelutoimenpiteissä. Lapsen etua tulisi arvioida eri tilanteissa, sekä lapsen asuessa kotona että ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle, erityisesti suhteessa lapsenhuoltolain 1 §:n mukaiseen huoltoon. Nämä seikat tulee ottaa huomioon lapsen etua arvioidessa ja esityksessä korostetaan lapsen oikeuksien yleissopimusta. Kaikilla säännöksessä mainituilla eri kohdilla tulisi olla merkitystä lapsen etua koskevaa kokonaisarviota tehtäessä. (HE 2006: 252) Käräjäoikeuksien päätöksissä ei tullut esille miten lapsen kokonaisetua oli arvioitu. Vain yhdessä käräjäoikeuden päätöksessä oli päätöstä perusteltu lapsen näkemyksellä.

Kuten, aikaisemmasta voidaan todeta, lasten oikeudellista asemaa tuodaan vahvasti esille suojelutoimintaa tarkasteltaessa. Lapselle on olemassa rakenteellisesti oikeudet osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Samoin lasten asioista päättävät tahot tietävät, että lasten oikeuksien näkökulmasta lapsen tulee saada osallistua päätöksentekoon, mutta käytännössä kuitenkin lasten osallisuus näkyy heikosti. De Godzinsky (2013. 181) toteaa, että huostaanottoasioissa lapsen osallisuus ja lapsen esittämät toiveet eivät juuri näy hallinto-oikeuden päätöspäätöseläissa vaan ne typistyvät muutamaa riviä siteeraukseen lapsen lausumasta.

Edellä on esitetty perusteita, miksi lapsi ei saa osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Valinnan tekee sosiaalityöntekijä, jonka yhtenä tehtävä on suojella lasta. Mikäli edunvalvojan rooli olisi selkeästi lapsen mielipiteen selvittäminen esillä olevaan asiaan ja sosiaalityöntekijän tehtävänä olisi lapsen edun esille tuominen, silloin edunvalvonta mielestäni lisäisi lapsen osallisuutta lastensuojeluprosessissa.

## 8.1 Lapsilähtöinen toiminta

Määriteltäessä lapsen etua kysymykseen tulee kuka on määrittelemässä sitä. Lapsen edun ensisijaisuus tulee esille useissa lasta koskevissa säädöksissä ja sopimuksissa, joita sosiaalityöntekijän on noudatettava virkavastuulla. Vanhemmilla on myös vastuu huolehtia lapsesta, mutta säädökset ja sopimukset koskettavat ensisijaisesti viranomaistoimintaa. Säästösten taustalla on YK:n Lasten oikeuksien sopimus ja siellä erityisesti 3 artikla, jossa lapsen edun ensisijaisuudella tarkoitetaan lasten oikeuksien toteuttamista. Samassa sopimuksessa 12 artikla käsittelee lapsen oikeutta osallisuuteen. Lapsen edun ensisijaisuus tarkoittaa, miten tehty ratkaisu toteuttaa lapsen etua ja päätöksenteon pohjaksi tulisi osoittaa miten lapsen etua on arvioitu ja otettu huomioon ensisijaisena ratkaisuperusteena. Esille olevista päätöksistä ei suoraan käynyt ilmi, mitkä ovat sen vaikutukset lapsen elämään. Kuka ja miten niitä on arvioitu ja millä kriteereillä lopputulokseen on päästy.

Onko meidän järjestelmämme kuitenkin riittävän lapsikeskeinen, vaikka laki ja rakenteet edesauttavat lapsikeskiseen työskentelyyn. Rasmusson ym. (2012) tekemässä tutkimuksessa nousi hyvin esille lapsilähtöisen toiminnan erilaiset painotukset eri maissa. Australiassa lapsikeskeinen käsite opetusmateriaalissa painottui tasaisesti tarpeisiin ja oikeuksiin, kun taas Kanadassa painotettiin enemmän tarpeita ja Ruotsissa enemmän lasten oikeuksia. Ruotsissa painotettiin enemmän osallistumista kuin Australiassa ja Kanadassa. Käräjäoikeuksien päätöksissä ei noussut esille arvioita lapsen tarpeista, mutta suomalainen lastensuojelun järjestelmä on hyvin lähellä ruotsalaista, jossa lastensuojelun arviointi perustuu arvioon vanhempien valmiuksista vastata lapsen tarpeisiin.

Tarkasteltaessa niitä syitä, jotka ovat johtaneet edunvalvojan määräämiseen, kuten rikosasioissa ja lapsen jääminen vaille huoltajaa, tuovat parhaiten esille lapsen oikeudet. Rikosasioissa, kun

syytettynä on lapsen lähipiiriin kuuluva henkilö, on selvää, ettei oma vanhempi voi edustaa lasta. Lapselle kuuluu samat oikeudet kuin aikuisille, ja sen lisäksi hän kuuluu erityisen suojelun piiriin. Rikosasioissa lapsi tarvitsee oikeudellista apua, joka tuo juridista osaamista rikosasian käsittelyyn. Lastensuojelun edunvalvonta käsikirjassa (2012) puhuttiin tandem-yhteistyöstä. Mallissa lapsella oli sekä lapsen henkilöön liittyvä edunvalvoja että oikeusavustaja tai asianajaja. Tässä tutkimuksessa ei noussut esille kuin yhdessä tapauksessa, että lapselle määrättiin sekä edunvalvoja että asianajaja hoitamaan lapsen tilannetta. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei lapsella olisi myös oikeusavustajaa rikosprosessissa. Saattaahan olla, että edunvalvoja hakee lapselle oikeusavustajan, mutta se ei näissä päätöksissä ollut erikseen mainittu. Saksassa edunvalvonta järjestelmää pitkään tutkinut Ludwig Salgo (1998) on todennut, että tandem -mallia ei hyväksytty Saksassa, koska yhteistyö sosiaalityöntekijöiden ja oikeusavustajien kanssa ei toiminut.

Lapsen jäädessä vaille huoltajaa, tarvitsee lapsi huoltajan itselleen hoitamaan hänen jokapäiväisiä asioitaan. Huoltajuuteen liittyvät kysymykset eivät välttämättä ole lastensuojelukysymyksiä. Edunvalvoja ei voi toimia lapsen huoltajana, mutta hän voi lastensuojelukysymyksissä käyttää huoltajan puhevaltaa. Lapsilähtöisessä toiminnassa lapsen oikeuksien näkökulmasta lapsi saa saman aseman aikuisten kanssa. Tarkoittaako se käytännössä sitä, että ainoan huoltajan menettämisen johdosta, lapsi voi asemastaan käsin olla valitsemassa itselleen uutta huoltajaa?

Tutkimusaineiston päätökset koskivat jollain tavalla lapsen huostaanottoa tai sijaishuoltoon sijoittamista. Lastensuojelua on kritisoitu vanhempiin keskittyvästä työstä ja lasten sivuuttamisesta. (Ks. Forsberg 1998; De Godzinsky 2012.) Samaan aikaan on puhuttu lastensuojelun juridisoitumisesta, jolla on tarkoitettu sitä, että lapsen vanhemmilla on asianajaja tai avustaja jonka tehtävänä on ajaa päämiehensä eli vanhemman asiaa, mutta lapsi sivuutetaan täysin. (De Godzinsky 2012, 101.) Tällöin vaarana on, että keskitytään entistä enemmän aikuisten asioihin ja lapsi jää sivuun. Ratkaisuksi tähän ongelmaan on esitetty edunvalvojan määräämistä pakolliseksi tahdonvastaisissa huostaanotoissa. (de Godzinsky, 174.)

Bilson & White (2005) ovat tehneet suppean vertailevan tutkimuksen erimaiden edunvalvojojärjestelmästä. Raportissa esitellään useita vaihtoehtoisia malleja toteuttaa edunvalvontaa. Edunvalvonta liitetään eri maissa eri tilanteisiin. Tutkimuksen mukaan englantia puhuvissa maissa edunvalvonta on liitetty vahvasti YK:n lapsen oikeuksien 3 ja 12 artiklaan, jossa esille nostetaan lapsen etu ja oikeudet. Esimerkiksi Englannissa ja Walesissa edunvalvoja määrätään jo siinä vaiheessa, kun sosiaalihuolto puuttuu perheen tilanteeseen ja lapsen huostaanottoa ja



sijoittamista kodin ulkopuolelle harkitaan, adoptioasioissa ja sekä huoltoriidoissa. Tutkimus tuo esille sen, että silloin, kun kyse on oikeudellisista tai hallinnollisista tehtävistä varmistetaan se, että lapsella on mahdollisuus tulla kuulluksi edustajan kautta. Lapsen etu on myös käsitetty hyvin eri tavoin. Esimerkiksi Australiassa ja Uudessa-Seelannissa lapsille voidaan myöntää edustaja oikeusapuun, kun taas Ranskassa halutaan antaa edunvalvoja jo hyvin varhaisessa vaiheessa interventiota. Edunvalvojan tehtävänä on tuoda lapsen näkemystä mukaan päätöksentekoon. Skotlannissa on käytössä lapsen kuulemiseen tarkoitettut erilliset oikeudenkäyntiasiamiehet (*safeguards*), joiden tulee kirjoittaa tapaamisista raportti, jossa kerrotaan mikä on lapsen etu. Skotlannissa taas lapsen etua valvoo (*guardians*), jotka kaikki ovat päteviä sosiaalityöntekijöitä.

## 8.2 Harkintavallan käyttö

Lastensuojeluun liittyvä huostaanotto ja sijaishuolto ovat hallinnollista toimintaa, jossa lapsen näkemykset tulee selvittää ja ottaa huomioon iän ja kehitystason mukaisesti. Eikä pelkkä mielipiteen selvittäminen riitä vaan 12 vuotta täyttänyttä lasta on kuultava tositteellisesti, kuten lastensuojelulain 21§:ssä todetaan. Tutkimuksessa tuli selkeästi esille se, että edunvalvojan hakeminen ja tehtävät oli selkeästi määritelty silloin, kun edunvalvojaa haettiin perheen sisäiseen rikosepäilyyn tai lapsen jäädessä ilman huoltajaa. Monessa tapauksessa oli kuitenkin tulkittavissa, että taustalla oli useita eri tekijöitä, jotka olivat yhdessä saaneet aikaan sen, että lapselle päädyttiin hakemaan edunvalvojaa. Pohtiessaan ja hakiessaan edunvalvojaa sosiaalityöntekijä käyttää harkintaa. Lastensuojelulaissa on kirjoitettu, että lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Laki velvoittaa selkeästi, mutta lastensuojeluviranomainen harkitsee mitä lapsen etu tarkoittaa kulloisessakin tilanteessa. (Kalliomaa-Puha, Kotkas & Rajavaara 2014, 8-9.) Harkintaa käyttää myös tuomari, vaikka normisto on pyritty kirjoittamaan mahdollisimman yksiselitteisiksi, jää silti aina harkintavaltaa lakien toimenpanon osalta. Lakiteksti on usein kirjoitettu hyvin yleisesti ja se sisältää tulkinnanvaraisia käsitteitä.

Tutkiessa käräjäoikeuksien päätöksiä harkintavaltaa oli käyttänyt ainoastaan sosiaalityöntekijä, koska käräjäoikeuksien päätökset oli lähes poikkeuksetta hyväksytty sosiaalityöntekijöiden hakemuksen mukaan. Se ei kuitenkaan tarkoita, etteikö tuomari saisi käyttää harkintaa ja pyytää lisäselvityksiä lapsen tilanteesta, näin ei kuitenkaan ollut tapahtunut. Päätökset sisälsivät kaksi erillistä osiota, kuten aikaisemmin mainitsin. Toinen oli hakemusosio, joka yleensä oli

sosiaalityöntekijän laatima ja toinen osio koostui käräjäoikeuden ratkaisusta, joka sisälsi päätöslauselman eli päätöksen asiasta. Yli puolessa päätöksiä oli nähtävissä sekä hakemusteksti että ratkaisuosio. Käräjäoikeuden päätös oli lähes aina myönnetty hakemustekstin mukaisesti. Useimmiten ratkaisuosion päätöslauselmateksti oli täysin samansisältöinen kuin hakemustekstin sisältö. Tämän aineiston perusteella voitaisiin sanoa, että käräjäoikeuden tuomarit luottavat sosiaalityöntekijöiden arvioon ja myönsivät edunvalvojan hakemuksen mukaisesti.

### 8.3 Edunvalvonta välineenä edistämässä lapsen etua ja oikeutta

Mikäli edunvalvonta nähdään välineenä ja toimintana edistää lapsen etua on se hyvä keino edistää myös lapsen osallisuutta. Edunvalvonta on tulevaisuuteen orientoitunut menetelmä, jolla taataan lapsen osallisuus myös jatkossa. Sillä taataan myös, että lastensuojeluprosessissa lapsen kuuleminen ei jää vain pistemäiseksi osasuoritukseksi ja lapsen ääni tulee kuulluksi myös jatkotyöskentelyssä. Orasen mukaan (2008, 12) lapsen oikeuksien sopimuksen näkökulmasta osallisuudessa korostetaan julkisen vallan käyttöä lapsikansalaisten ja aikuisten yhteisöjen välisissä suhteissa, jossa erityisesti tarkastellaan lasten mahdollisuuksista vaikuttaa näiden yhteisöjen toimintaan. Mikäli, edunvalvojan tehtävänä on tarkastella sosiaalityöntekijän toiminnan oikeellisuutta, vaatii se täsmennystä, mikä on sosiaalityöntekijän rooli tulevaisuudessa? Tällä hetkellä laki velvoittaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tapaamaan lasta henkilökohtaisesti ja siinä laajuudessa, kun tehtävän suorittaminen vaatii.

Tutkimustulosten mukaan lapsille on tärkeää, että he saavat osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Pölkki ym. (2012) tekemässä tutkimuksessa, jossa tutkittiin lasten ja sosiaalityöntekijöiden kokemuksia osallisuuden toteutumisesta sijaishuollossa. Tutkimustuloksissa sanotaan, että osallistuminen oli lapsille hyvin merkittävä kokemus vaikka he eivät aina ottaneetkaan kovin aktiivista roolia esimerkiksi kokouksissa. Lapset toivoivat, että sosiaalityöntekijät olisivat aidosti kiinnostuneita heistä, kuuntelisivat heitä ja ottaisivat heidän mielipiteensä ja toiveensa huomioon. Lapset kokivat, että he tulivat paremmin kuulluiksi ja pystyivät paremmin vaikuttamaan omiin asioihinsa vasta sitten kun heidät oli jo sijoitettu sijaisperheeseen kuin aikaisemmissa vaiheissa eri palveluissa. On siis tärkeää, että lapsen kanssa työskennellään ja lapsi on lastensuojeluprosessissa mukana.

Kuten, edellä mainitussa tutkimustuloksessa (Bell 2002) todettiin lasten oikeuksien edistämiseen tarvittavan hyvää suhdetta sosiaalityöntekijään tai muuhun ammattilaiseen silloin, kun lapsen ensisijainen huolehtija ei syystä taikka toisesta pystynyt pitämään lapsesta huolta tai lapsen ollessa sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Tutkimuksessa todettiin, että lasten oikeuksia edistetään parhaiten luomalla lapsille rakenteita, missä he voivat käyttää osallistumisoikeuttaan. Muodollisesti näitä rakenteita on luotukin, mutta tulokset paljastivat, että suhteen laatu lapsen ja aikuisen välillä parantaa merkittävästi lapsen osallistumismahdollisuuksia. Tutkimustulokset perustuivat lasten ja nuorten kertomuksiin, joka osaltaan edisti lasten oikeuksien toteutumista. Lastensuojelun tarpeessa olevat lapset tarvitsevat luottamuksellista suhdetta johonkin aikuiseen.

Suhteen luomisen tärkeyttä perustellaan Bowlbyn (1988) kiintymyssuhdeteorialla, jossa asianmukaiseen ja luotettavuuteen perustuva huolenpito auttaa lapsia ja nuoria selviytymään arkipäivän tilanteissa. Mikäli joku lapsen lähellä oleva aikuinen, opettaja, vapaaehtoistyöntekijä tai useimmiten sosiaalityöntekijä, pystyi luomaan luottamuksellisen suhteen lapseen tai nuoreen, puhuttiin toissijaisesta kiintymyssuhteesta. Keskeinen havainto oli, että monet lapset tai nuoret kertoivat positiiviseen ja lämminhenkiseen sävyyn sosiaalityöntekijästään, joka oli etukäteen tiedossa ja joka pystyi vastaamaan heidän tarpeisiinsa. Erityisen arvostettu suhde oli sellainen, jossa onnistuttiin yhdistämään emotionaalinen tuki ja käytännön apu. (Bell 2002, 3-6.)

## 9 YHTEENVETO

Tässä tutkimuksessa olen halunnut selvittää minkälaisiin tilanteisiin lastensuojelun edunvalvoja on myönnetty, ja miten edunvalvojan tehtävät on määritelty käräjäoikeuksien päätöksissä. Aloitin tutkielman tekemisen katsomalla lastensuojelun historiaan ja lainmuutoksiin. Keskeiseksi käsitteeksi nousi lapsen etu, lapsen oikeudet ja lapsen osallisuus. Lastensuojelulaki (2007/417) antaa puitteet lapsen edun arvioinnille, mutta ei anna selkeitä ohjeita miten lapsen etua tulisi kulloinkin arvioida. Lastensuojelussa lapsen edun arviointi liittyy aina myös lapsen kasvuympäristön arviointiin. Mitkä ovat ne olosuhteet missä lapsi elää? Kysymys on siitä pystyykö vanhempi huolehtimaan lapsesta sekä antamaan riittävästi ikätasoista suojelua lapselleen.

Lapsen tilanteen muuttumisen taustalla on lukuisat kansalliset lakimuutokset, mutta erityisesti siihen on vaikuttanut YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Sopimuksen myötä lapsen asema yhteiskunnassa on muuttunut. Lähtökohtana lapsen edun määrittelyssä on lapsen näkeminen

ensisijaisesti yksilönä, jolla on samat perusoikeudet kuin aikuisilla. Näitä oikeuksia voidaan rajoittaa tietyin ehdoin, silloin, kun on kyse lapsen suojelemisesta. (Ks. Lsl 2007/714 61–74§.) Tämä ei tarkoita, että lasten pitäisi muuttua aikuisten kaltaiseksi vaan lapsuus tulee nähdä erityisenä kasvun ja kehityksen vaiheena, jota tulee suojella. (Ks., Bardy 2009.) Lapsen näkeminen subjektina antaa lapselle paremman mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon. Lastensuojelun edunvalvonnassa kyse on puhevallan käytöstä. Lähtökohtaisesti ajatellaan, että lapsen huoltaja käyttää lapsen puhevaltaa lapseen liittyvissä asioissa. Lastensuojelussa syntyy kuitenkin tilanteita jolloin vanhempi ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Lakiin on selkeästi kirjattu milloin lapselle tulee hakea edunvalvojaa. Lastensuojelun edunvalvonnasta ei ole olemassa tutkimusta tai tilastointia, jotta voisi tarkastella onko edunvalvonnan hakeminen lisääntynyt uusimman lastensuojelulain (2007/417) myötä.

Tässä tutkimuksessa käytettyjen päätösten perusteluissa mainittiin aina lastensuojelulain 22§:ä. Aineistosta löytyi ainoastaan neljä tapausta, jossa ei ollut tekstiosiossa mainittu laisinkaan lastensuojelua. Kaikissa hakemuksissa hakijana oli joku kunnallinen lastensuojelunpalveluita tuottava yksikkö muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, joissa hakijana oli maistraatti tai vanhemmat itse. Ikäjaottelua tehdessäni huomasin mielenkiintoisena havaintona, että 6–11-vuotiaiden lasten ryhmässä edunvalvojaa oli haettu pojille enemmän. Kun taas 12–17-vuotiaiden ryhmässä tilanne oli päinvastainen, edunvalvojaa oli haettu enemmän tytöille. Edunvalvojan hakeminen vanhemmalle lapselle oli ylipäättään suosittumpaa, kuin ihan pienelle lapselle. Tätä en ole analysoinut tutkimuksessani tarkemmin, mutta se olisi mielenkiintoinen jatkotyöstämisen aihe. Tutkimusten tulosten mukaan näyttäisi siltä, että edunvalvojan saa aina kun sitä hakee. Tästä huolimatta se on melko vähän käytetty menetelmä. Edunvalvojan hakeminen kuuluu sosiaalityöntekijän tehtäviin ja pohdittavaksi jää, tunnetaanko lapseen henkilönä liittyvää edunvalvontaa riittävästi kunnissa, jotta sitä osattaisiin paremmin hyödyntää. Toisaalta siihen on varmasti osasyynä Johanna Kuokkasen (2013) esittämät tutkimustulokset, jossa hän sanoo, että edunvalvontaa koskevat käytännöt ja sen hallinnollinen organisointi on osittain sääntelemättä.

Sosiaalityön näkökulmasta tarkasteltuna kaikki hakemukset, joissa edunvalvojaa haettiin, oli hyväksytty. Tarkoittaako se sitä, että edunvalvonta nähdään hyvin poikkeuksellisena ja sitä haetaan vain poikkeustilanteissa ja hakemukset on hyvin valmisteltu. Vai tarkoittako se sitä, että sosiaalityöntekijät eivät riittävästi tunne edunvalvontaa, eivätkä osaa sitä näin ollen sitä hakea. Tämä tutkimus ei pysty vastaamaan tähän kysymykseen, mutta se on hyvä tuoda esille.

Edunvalvojan rooli huoltajaan nähden on melko selkeä, hän käyttää lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa. Epäselvyyttä sen sijaan aiheutti edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän roolit ja tehtävät. Päätöksissä oli havaittavissa kahdenlaista tehtäväksiäntoa; selvittää lapsen mielipide esillä olevaan asiaan tai/ja mikä on lapsen edunmukainen ratkaisu. Sosiaalityöntekijä toimii viranomaisena päättäessään lapsen asioista, kun taas edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa hyvin rajatuissa asioissa. Edunvalvojan tehtävät määräytyvät käräjäoikeuksien päätösten perusteella. Se on ensimmäinen asiakirja, jonka edunvalvoja saa, kun päätös lapsen edunvalvonnasta on tehty. Edunvalvoja ei voi toimia ilman julkista mandaattia ja hänen tulee pitää tarkkaa kirjanpitoa tehtävistään, joka myös käräjäoikeuksien päätöksissä usein mainittiin: *”Edunvalvoja on velvollinen pitämään sellaista kirjaa, että hän voi tehdä selon niistä toimenpiteistä, joihin hän on tehtävässään ryhtynyt.”*

Kaikkien asianosaisten kannalta olisi tärkeää määritellä selkeästi, mihin tehtävään edunvalvoja on määrätty. Erityisesti sillä on merkitystä lapsen kannalta. Lapsen on hyvä tietää kuinka kauan edunvalvoja tulee hänen kanssaan työskentelemään ja minkälaisiin tehtäviin edunvalvoja on määrätty. Edunvalvojan tehtävän kautta määräytyy myös se minkälaisen suhteen hän luo edunvalvottavaan ja miten usein he tapaavat. Käräjäoikeuden päätöksissä ei oteta kantaa käytännön tasolla edunvalvojan tehtäviin, joten vaarana voi olla, että edunvalvoja jää vain yhdeksi uudeksi aikuiseksi lapsen elämässä, eikä lapsi tiedä miksi on edunvalvojaa tavannut.

Epäselvässä tehtäväksiäntönnossa edunvalvojalle annettiin hyvin laajat ja yleisellä tasolla olevat toimivaltuudet. Silloin se jättää edunvalvojalle hyvin laajan harkinta- ja toimivallan. Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että lapsen oikeudet oikeudellisesta näkökulmasta osallisuuteen toteutuvat hyvin. Suomessa on luotu rakenteita, miten lapsen osallisuutta voidaan toteuttaa. Epäselvä sen sijaan on, onko edunvalvojan tehtävänä edustaa lasta tuomalla esille lapsen näkökulmaa vai selvittää mikä on lapsen etu. Vai onko se molempia? Mikäli näin on, niin edunvalvojan tehtävät pitäisi yksilöidä edunvalvonta päätöksessä. Tämä selkeyttäisi edunvalvojan ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän rooleja ja myös lapsen elämää. Lapselle pystyttäisiin kertomaan selkeästi, mitä kukin häntä auttava aikuinen konkreettisesti tekee hänen hyväkseen. Tutkimustulosten mukaan asiaa ei tuotu riittävän selkeästi esille päätöksissä, vaan oli nähtävissä kumpaakin näkökulmaa. Käräjäoikeuden päätösten perusteluissa oli kuitenkin vain kaksi kertaa mainittu lapsen oma näkemys ja toisessa päätöksessä sille oli myös annettu painoarvoa asian ratkaisussa.

Mikäli, edunvalvojan tehtävänä on tuoda esille lapsen näkökulmaa ja mielipidettä vireillä olevaan asiaan, tulisi se myös näkyä selkeämmin tehtäväksiannoissa. Näkymättömyys saattaa toisaalta johtua siitä, miten hakija eli näissä tapauksissa sosiaalityöntekijä, on muotoillut hakemustekstin tai miten päätöksen tekijä asian muotoilee. Koska, hakijana on aina lastensuojelun sosiaalityöntekijä, vaatii se työntekijältä asiaan perehtyneisyyttä ja erityisosaamista. Lastensuojelun tehtäväkenttä on hyvin laaja ja pelkästään lastensuojelun ydinprosessit sisältävät monia eri työvaiheita ja vaativat lastensuojelun työntekijöiltä paljon. Ei riitä, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tuntee lastensuojelulain keskeiset periaatteet vaan hänen täytyy olla tietoinen myös muista lapsilaeista.

Lapsen huomioiminen yksilönä parantaa lapsiystävällistä toimintaa. Lapsiystävällisessä toiminnassa lapsi otetaan mukaan, jolloin lapsi tulee osalliseksi ja näin ollen lapsen yksilölliset tekijät ja tarpeet voidaan paremmin huomioida ja ottaa mukaan päätöksentekoon. (Ks. Hotari, Oranen ja Pösö 2009; Muukkonen ja Tulensalo 2004.) Tutkimustuloksiin viitaten epäselväksi jää edunvalvojan tehtäväksiannot ja niiden suhde sosiaalityöhön. Käräjäoikeuksien päätöksissä oli paljon mainintoja sosiaalityöntekijän ydintehtäviin kuuluvista tehtävistä. Edunvalvojan näkeminen lapsen edustajana, joka tuo lapsen näkökulmaa esille, selkiyttäisi näitä rooleja.

Juridisoituvasta lastensuojelusta puhuttaessa tarkoitetaan varmaakin vanhempien oikeusavustajia lapsen huostaanottoasioissa. Tässä tutkimuksessa oli lapsen huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyviä ratkaisuja lähes yhtä paljon kuin perheensisäiseen rikosepäilyyn tai lapsen jäämistä vaille huoltajaa luokassa. Kertooko se osaltaan lastensuojelun juridisoitumisesta ja haetaanko yhä enemmän lapselle edunvalvojaa sosiaalitoimen ja vanhempien välisiin ristiriitoihin. Ei voi olla mainitsematta myös sitä tosiasiaa, että lastensuojelutyön muuttuessa sosiaalityöntekijöillä on yhä vähemmän aikaa lapsen kohtaamiseen ja lapsen mielipiteen selvittämiseen, johon tarpeeseen edunvalvoja voi olla yksi ratkaisu. Silloin tulee kysymykseen mikä on sosiaalityöntekijän tehtävä? Mikäli, edunvalvojan tehtävänä on puolueettomasti tuoda esille lapsen mielipidettä ja hän keskittyisi lapsen mielipiteeseen ja tarpeisiin tuomalla näkemyksiä puolueettomasti esille saattaisi, sillä olla vaikutusta lapsen asemaan huostaanotossa ja sijaishuollossa.

Tärkeää on nostaa esille myös lapsen mahdollisuus osallistua ja sosiaalityöntekijän rooli osallisuuden mahdollistajana. Lastensuojelun sosiaalityöntekijä käyttää harkintaa pohtiessaan hakeeko hän lapselle edunvalvojaa vai ei. Tähän harkintaan vaikuttaa hänen oma näkemyksensä lapsesta tiedon tuottajana. Mikäli, hän pitää lapselta saatua tietoa yhtä tärkeänä kuin vanhemmilta saatua tietoa ottaa hän lapsen mukaan työskentelyyn. Voisiko edunvalvonta edistää lapsen

osallisuus vaikutuksia? Tutkimusten mukaan, joissa lapsille annettiin mahdollisuus osallistua lastensuojeluprosessiin tai tutkimuksen tekemiseen oli lapsille merkityksellistä. Nuoret kokivat, että kun he saivat osallistua oman asiansa käsittelyyn, jossa he saivat lisää tietoa, se antoi heille paremmat valmiudet vaikuttaa niihin asioihin, joihin oli mahdollista vaikuttaa. Lukemissani tutkimuksissa todettiin, että jo prosessiin osallistuminen oli lapsille ja nuorille ollut erittäin tärkeää, mutta tärkeää oli myös se, että heitä kuultiin ja ymmärrettiin heidän näkemyksiään, ja että ne otettiin vakavasti prosessin eri vaiheissa. Lapset ja nuoret kertoivat, että kokouksiin osallistumien oli heille tärkeää jo senkin vuoksi, että he kuuluivat mitä heistä puhuttiin. (Fern & Kristinsdottir, 2010; Bell 2002; Pölkki ym. 2012.)

Forsberg (2006) sanoo, ettei osallistava työote rajoitu vain lasten tapaamiseen vaan kyse on asenteesta. Samoin Visin ym. (2010) mukaan sosiaalityöntekijöiden asenne vaikutti siihen, ettei lapsia kutsuttu mukaan työskentelyyn, koska ei ollut mahdollisuutta tai lapsen edun mukaista luoda suhdetta lapseen. Näin ajatellen asenne saattoi estää suhteen luomista lapsiin sosiaalityöntekijöiden ajattellessa, ettei lapsia kannata kutsua neuvotteluihin, koska lyhyen aikavalin suhteita olisi vältettävä ja ne voisivat olla jopa riskitekijä lapselle. Bardy (2009) ja Tiilikainen (2008) toteavat, että osallisuus kokemuksena tuottaa jo sinällään suojele-ullottuvuuden. Asiakasprosessissa sosiaalityöntekijän vastuulla on, että lasten osallisuus on mahdollista ja kohtaamista voi tapahtua, jolloin voidaan puhua lasten suojelusta. ( Ks. Muukkonen 2008.)

Osallisuus saattoi määrittyä eri tavalla riippuen siitä, oliko kyseessä päätöksentekoon johtava prosessi vai vain yksittäinen tapaaminen tai neuvotteluun osallistuminen. (Ks. Vis ym. 2012). Hartin (1992) tikapuumallissa osallisuus kasvaa, mitä ylemmäs tikapuilla kiivetään. Voidaanko tätä tulkita niin, että osallisuus toteutuu paremmin prosessissa kuin yhdessä tapaamisessa? Hartin (1992) mukaan myös valta kasvaa osallisuuden lisääntyessä. Voidaanko ajatella, että prosessiin osallistuneella on enemmän valtaa kuin yhteen neuvotteluun osallistuvalla lapsella? Yhdessä neuvottelussa voidaan kuitenkin päättää lapsen kannalta aika merkittävistä asioista hänen tulevaisuutensa suhteen. Onko lapsella kuitenkin riittävästi tietoa omista vaikutusmahdollisuuksistaan?

Lasten osallistumiselle ei ole olemassa oikeudellisia esteitä ja lasten oikeuksien sopimuksen tulisi näkyä kaikkialla. Lasten kokemukset osallisuuden toteutumisesta puoltavat näkemystä lasten mukaan ottamisesta lastensuojelun prosessien eri vaiheissa. Lasten ja erityisesti nuorten osallisuutta voidaan edistää ottamalla käyttöön Vis ym. (2010) tutkimuksessa esille nostamaa Strandbun (2004)

mallia, jossa tiedottaminen nähdään osana osallisuutta. Niissä tutkimuksissa, joissa lapset ja nuoret olivat läsnä, todettiin, että lapset haluavat ja tarvitsevat tiedottamista. Tämän lisäksi yksi tärkeä peruseriaate on varmistaa, että lapset ymmärtävät mitä heiltä kysytään ja mitä heille kerrotaan. (Vis ym. 2012; Pölkki ym 2012; Muukkonen 2008.)

## 10 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutustuessani kansallisiin ja kansainvälisiin lapsen kuulemista ja osallisuutta koskeviin tutkimuksiin, itselleni muodostui eheämpi ja aidompi kuva, miten lasta tulisi kuulla koko lastensuojeluprosessin ajan. Oli ilahduttavaa huomata, että eri lait ja YK:n lapsen oikeuksien sopimus on tuonut lasta esiin yksilönä. Oma käsitykseni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä on ollut, että edunvalvojan hakeminen on teknisesti vaikeaa ja edunvalvoja myönnetään vain poikkeustapauksissa.

Tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että lapsen oikeudet oikeudellisesta näkökulmasta osallisuuteen toteutuvat hyvin. Tässä tutkimuksessa tuli esiin, että edunvalvojan ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän roolien ja tehtävien keskinäinen selkiyttäminen olisi tärkeää. Kaikkien asianosaisten kannalta olisi tärkeää määrittellä selkeästi, mihin tehtävään edunvalvoja on määrätty. Erityisesti sillä on merkitystä lapsen kannalta. Lapsen on hyvä tietää, kuinka kauan edunvalvoja tulee olemaan lapsen elämässä ja minkälaisiin tehtäviin edunvalvoja on määrätty. Käräjäoikeuden päätöksissä ei oteta kantaa käytännön tasolla edunvalvojan tehtäviin. Edunvalvojan ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän mahdollisen päällekkäisen työn vähentäminen vaatisi roolien ja tehtävien selkeyttämistä. Voisiko edunvalvonta päätöksissä olla selkeämmin yksilöity, mihin tehtävään edunvalvoja on määrätty ja mitä tehtävän hoito käytännössä edellyttää. Pelastakaa Lapset ry:n Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta (2012) mukaan edunvalvojan tehtävänä on selvittää lapsen toivomus ja mielipide ja määrittää lapsen etu. Koska, lapsen edun käsitteen määrittäminen on niin laaja käsite ja työtä ohjaava periaate, tulisi sen arviointi näkyä enemmän päätösten perusteluissa. Itse sosiaalityöntekijänä olen pohtinut, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus määrittää lapsen etu ja sen lisäksi järjestää riittävät palvelut ja tukitoimet konkreettisesti. Edunvalvojan on tärkeää viestiä puolueettomasti esimerkiksi asiakassuunnitelmanneuvottelussa, miten päätökset ja järjestetyt toimenpiteet ovat vaikuttaneet lapsen arkeen ja tarvitaanko vielä jotakin lisää lapsen näkökulmasta. Jossain käräjäoikeuden päätöksissä tämä olikin hyvin tuotu esille.



Laki sallii edunvalvojan melko laaja-alaisen käytön lapsen tukena. Tutkimuksessani tulee esiin, että edunvalvojaa on haettu kaikkiin lain mahdollistamiin erilaisiin tilanteisiin. Pitäisikö edunvalvojan hakemista lapselle lisätä, jotta tämä rakenne olisi myös lisäämässä lapsen äänen kuulluksi tulemista ja lapsen edun turvaamista. De Godzinsky (174) on jopa tuonut esiin, että edunvalvoja pitäisi määrätä lapselle kaikissa tahdonvastaisissa huostaanotoissa. Tutkimuksessani tulee esiin, että edunvalvojan hakeminen ei ole vaikeaa ja edunvalvoja on aina myönnetty sosiaalityöntekijän hakemuksen perusteella. Lain mukaan viranomaisena edunvalvojan voi lapselle hakea vain lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Jotta edunvalvojan käyttäminen tarvittaessa olisi aidosti lastensuojelun välineenä ja lapsen kuulemisen hyvän laadun takaajana, pitäisi sosiaalityöntekijöiden olla tietoisempia tästä mahdollisuudesta. Sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa tämä asia pitäisi olla enemmän esillä esimerkiksi sosiaaali oikeuden kursseilla. Lisäksi asiasta olisi hyvä olla valtakunnalliset ja kunnalliset ohjeet ja selkeä ohjekirjanen. Tästä asiasta voisi kunnissa pitää koulutuksia yhteistyössä lastensuojelun, maistraatin ja käräjäoikeuksien kanssa. Yhtenä ratkaisuna voisi olla se, että kunnissa ainakin muutamilla sosiaalityöntekijöillä ja sosiaalityön esimiehillä olisi asiaan tarvittava perehtyneisyys ja erityisosaaminen. Lisäksi valtakunnallisella tasolla olisi tärkeää kouluttaa ja tehdä töitä sen eteen, että palvelu olisi yhdenmukaista ja tasalaatuista eri puolilla Suomea.

## LÄHTEET

Alanen, Leena (2001) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupolvijärjestys. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino. 161–186.

Araneva, Mirjam (2012) Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa. Teoksessa Marjomaa, Milja & Milja Laakso (2012) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15.

Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino. 17–39.

Bilson, Andy & White, Sue (2005) Representing Children's Views and Best Interests in Court: An International Comparison. Child Abuse Review Vol. 14: 220–239.

Bowlby, J. (1988) A Secure Base: Clinical Implications of Attachment Theory. London: Routledge.

Bell, Margaret (2002) Promoting children's rights through the use of relationship. Child and Family Social Work 7(1), 1–11.

de Godzinsky, Virve (2013) Lapsen etu ja osallisuus tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.) (2013) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä perheväkivallasta? Yliopistollinen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Fern, Elizabeth & Gudrun Kristinsdottir (2010) Young people act as consultants in child-directed research: an action research study in Iceland. Child & Family Social Work 16(3), 287–297.

Forsberg Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Lastensuojelun keskusliitto.

Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.) (2013) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Hakalehto- Wainio, Suvianna (2013) Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.) (2013) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Hallituksen esitys laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen mietintö. StVM 18/2000 vp HE 137/1999. Helsinki.

Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulain ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 2006:252. Helsinki.

Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi. HE 222/2010. Helsinki.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi. HE 137/1999. Helsinki.

Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Yliopistopaino, 52–88.

Hart, Roger (1992) Children's participation from tokenism to citizenship. Spedale degli Innocenti. No.4. UNICEF International Child Development Centre. Florence, Italy.  
Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.). Lastensuojelun ytimessä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 127–

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa – etnografia lasten paikan rakentumisessa lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Akateeminen väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–193.

Ife, James (2000) Human rights and social work. Towards rights-based practice. London: Jessica Kingsley Publishers.

Ikonen, Leeni (2013) Salassa pidettävä – suojeleeko laki lasta vai lastensuojelijaa? Kuopio: Radium –kirjat.

Kalliomaa-Puha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

Kalliomaa-Puha, Laura (2014) Asiakas on aina oikeassa – vai onko? Teoksessa: Laura KalliomaaPuha, Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan harkintavallan tutkimukseen. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.

KKO:2012:95 Korkeimman oikeuden ennakkopäätös.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla: lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitatis Tamperensis 1322.

Kuokkanen, Johanna (2013) Lapsen edunvalvonta lastensuojelulain mukaan ja edunvalvonnan vaikutukset asianosaisten oikeudelliseen asemaan. Pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta.

Lasten oikeuksien sopimus 60/1991. <http://www.unicef.fi>

Lehtikangas, Anna-Kaisa (2014). jotta sä olisit mun kanssa täs hommas, kun mä en voi yksin olla”. Lastensuojelun edunvalvoja lapsen tukena. Sosiaalityön prp gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto: Porin yksikkö.

Mahkonen, Sami (2010) Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita

Maistraatit ja niiden tehtävät: <http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/Edunvalvonnan-tarve-ja-sen-jarjestaminen/>. Viitattu 25.2.2015.

Marjomaa, Milja & Milja Laakso (2012) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15.

Mutka, Ulla 1998. Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. SoPhi 27. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. Helsinki: Sosiaali- ja terveydenhuollon tietopalvelu.

Muukkonen, Tiina (2008) Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena. Teoksessa Tiina Muukkonen (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja, 17. Helsinki: Yliopistopaino.

Niskala, Sanni & Oranen, Mikko & Piironen, Hanna & Sinko, Päivi (2012). Alkusanat. Lastensuojelun edunvalvonta lapsen oikeuksien turvaajana. Teoksessa Marjomaa, Milja & Milja Laakso (2012) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. 5-7.

Nätkin, Ritva 2003: ”Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä”, teoksessa: Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus Oikeus.fi www-sivut katsottu 7.9.2016.

Oranen, Mikko (2001 b) Juuret, raamit ja numerot. Lapsen aika projektina. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien julkaisu 30. Helsinki: Ensi ja turvakotien liitto, 13–40.

Oranen, Mikko (2001 c) Taistelut ja tulokset. Lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 66–97.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä? Mitä Mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 8-16.

Pajulammi, Henna (2014) Lapsi, oikeus ja osallisuus. Yliopistollinen väitöskirja. Helsinki: Talentum

Pölkki, Pirjo & Vornanen, Riitta & Pursiainen, Merja & Riikonen, Marjo (2012) Children's Participation in Child-protection Processes as Experienced by Foster Children and Social Workers. *Child Care in Practice* 18(2), 107–125. <http://dx.doi.org/10.1080/13575279.2011.646954> . . . Katsottu 1.4.2014

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulmaa moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen- Vaaraniemi (toim.) *Kiistanlainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.

Rasmusson, Bodil & Hyvönen, Ulf & Nygren, Lennart & Khoo, Evelyn (2010) Child-centered social work practice – three unique meanings in the context on looking after children and the assessment framework in Australia, Canada and Sweden. *Children and Youth Services Review* 32(3), 452 –459. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chilyouth.2009.10.025>. Katsottu 20.1.2012.

Rantamaa, Marika (2013) ”On se kyllä kantanut hedelmää”: lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen edunvalvojan yhteistyö systeemitoeettisessa viitekehyksessä. Pro gradu-tutkimus. Lapin yliopisto.

Räty, Tapio (2015) *Lastensuojelulaki Käytäntö ja soveltaminen*. Helsinki:Edita.

Shier, Harry (2001) Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.2 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society* 15(2), 107–117.

Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. Helsinki: Palmenia –kustannus.

Strandbu, A (2004) Children's participation in family group conference as a resolution model. *International Journal of Children and Family Welfare* 7, 207-227.

Tammi, Tiina & Lapinleimu, Otso (2012) Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet. Teoksessa

Marjomaa, Milja & Milja Laakso (2012) Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15.

Thomas, Nigel (2002) *Children, family and the state. Decision-making and child participation*. Bristol: Policy Press, 171-174.

Tilastokeskuksen www-sivut. Katsottu 8.1.2016. <http://www.stat.fi/meta/luokitukset/siviiliasiat/001-2014/28.html>

Tiilikainen, Tiina (2008) Lapset työskentelyn osallistujina. Teoksessa Tiina Muukkonen (toim.) (2008) *Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa*. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja nro 17. Yliopistopaino.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 6., uud.laitos. Helsinki: Tammi.

Tuori, Kaarlo (2000) *Julkisoikeuden perusteet*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki: Forum Iuris.

Tuori, Kaarlo (2008) Sosiaalioikeus. Helsinki: WSOY.

Valtonen, Anu (2005) Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu, tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino. 223-224.

Vis, Arild Svein & Holtan, Amy & Thomas, Nigel (2012) Obstacles for Child Participation in Care and Protection Cases – why Norwegian social workers find it difficult. Child Abuse Review 21, 7-23.

## **SUOMEN SÄÄDÖSKOKOELMA**

Lainsäädäntö (<http://www.finlex.fi/fi/laki/>)

Esitutkintalaki 22.7.2011/805

Hallintolaki 6.6.2003/434.

Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Lapsenhuoltoasetus 28.6.1994/556

Lastensuojelulaki 3.8.1983/683

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731